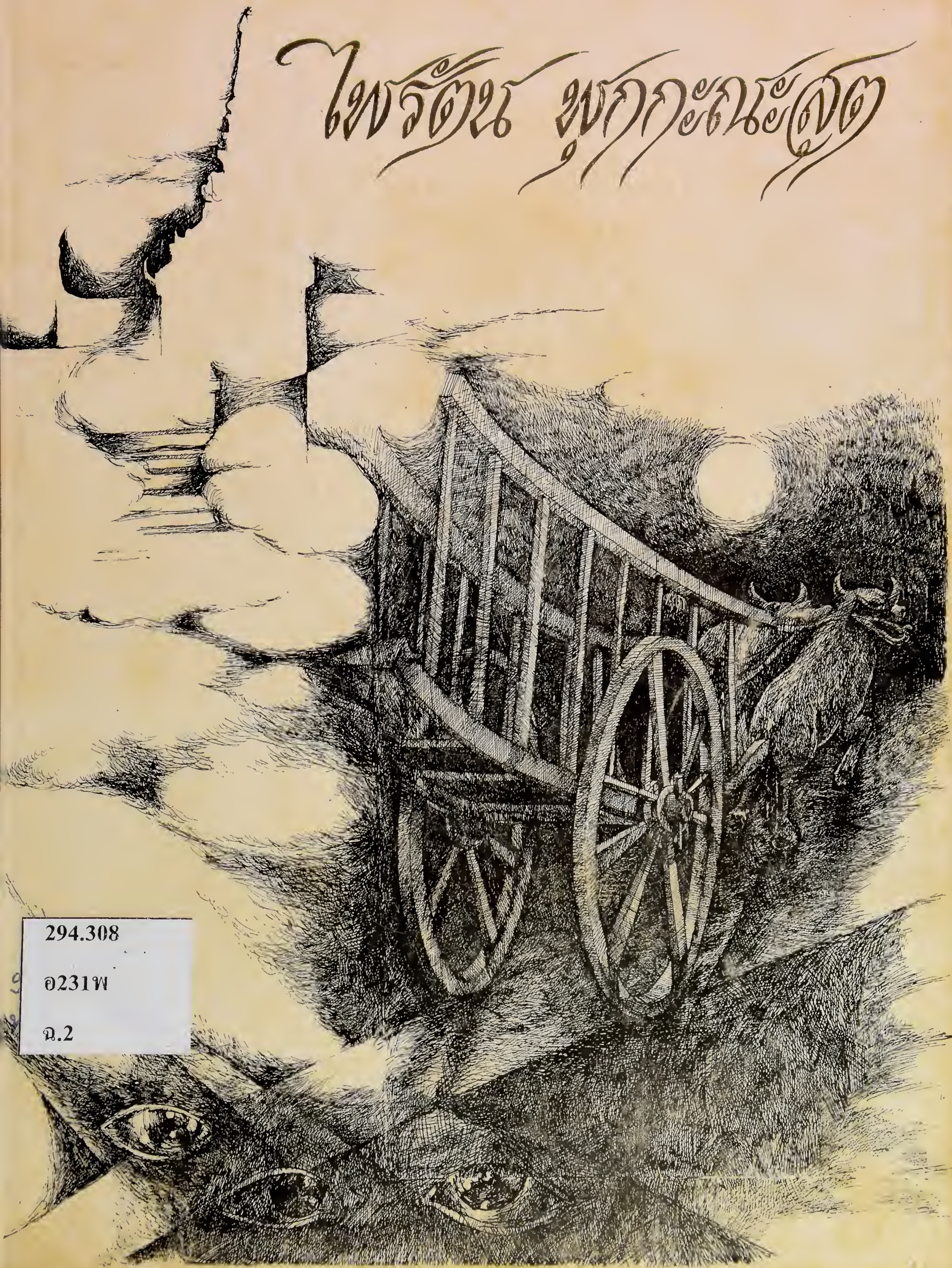
ไพรัตน พุกกะณะสูต

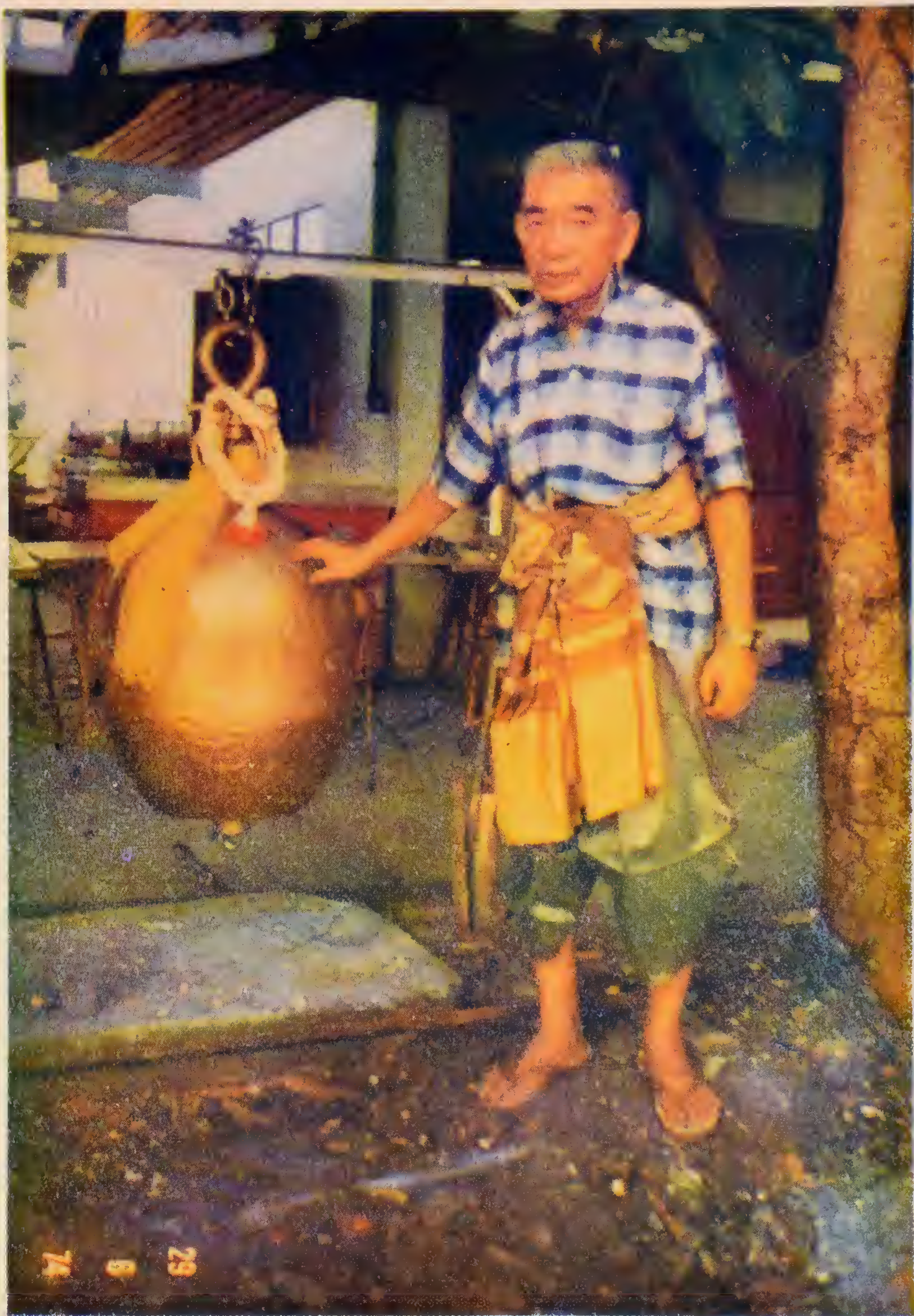

อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ
นายไพรัตน พุกกะณะสุต

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันอาทิตย์ที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

เวลา ๑๗.๐๐ น.

นายไพรัตน พุกกะณะสุต

ชาตะ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓

มรณะ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

ประวัติ

คุณพ่อ ไพรัตน (จิ้นเบ๋ง) พุกกะณะสุต

คุณพ่อ ไพรัตน (จิ้นเบ๋ง) พุกกะณะสุต กำเหนิด เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๔๓ ณ บ้านริมถนนทรงวาด เยืองท่าสวัสดี ตำบลสัมพันธวงศ์. กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรชายคนที่ ๖ ของ พระประสิทธิ์เวคศาสตร์ (เอ็งใช้ หรือ ไชย พุกกะณะสุต) และนางถนอม พุกกะณะสุต ซึ่งเป็นต้นสกุล **พุกกะณะสุต** ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจาก พระประสิทธิ์เวคศาสตร์ มี ปู่ชื่อ พุก และ ทวดชื่อ สุต ในหลวงรัชกาลที่ ๖ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า พระราชทานให้แก่พระประสิทธิ์เวคศาสตร์ ว่า " พุกกะณะสุต " ในขณะที่ พระประสิทธิ์เวคศาสตร์ ดำรงตำแหน่งเป็น ผู้บัญชาการสื่อสาร ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น กรมไปรษณีย์โทรเลข

คุณพ่อ ไพรัตน มีพี่น้องร่วมอุทร รวม ๑๕ คน เรียงลำดับดังนี้

๑. นายอ๊ด พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)
๒. นายฮอง พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)
๓. นางทรัพย์ ติรถเพ็ง (ถึงแก่กรรม)
๔. นายแถว พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)
๕. นางทวี จึงแย้มปิ่น
๖. นายไพรัตน พุกกะณะสุต
๗. นายทิม พุกกะณะสุต
๘. น.ส. ฉ่อง พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)
๙. นายเชิ่ง พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)
๑๐. นางฉัตรแก้ว ฟูเกียรติ
๑๑. นายเชาว์ พุกกะณะสุต (ถึงแก่กรรม)

๑๒. นางบุญชู ลอยกุลละนันท์
๑๓. นายคณิชร์ พุกกะณะสุต
๑๔. นายชาญ พุกกะณะสุต
๑๕. นายประเวศ พุกกะณะสุต

การศึกษา เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาอยู่ ณ โรงเรียนมัธยมวัดปทุม-คงคา ขณะนั้นตั้งอยู่ในบริเวณวัดปทุมคงคา ชาวบ้านเรียกว่า วัดสำเพ็ง เมื่อจบประถม ๓ และได้ย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จนจบชั้นมัธยม ๓

อาชีพ ครั้งแรกเข้าทำงานใน บริษัทยาสูบ ของชาวต่างประเทศ ต่อมาได้ย้ายไปทำอีก ๒ – ๓ แห่ง เช่น แองโกลไทย หลุยทีเลียวโนเวนส์ บริษัทวินเซอร์ (สีดา) ของชาวเยอรมัน ณ บริษัทแห่งนี้ ได้รับทุนไปศึกษาวิชาย้อมสี ทอผ้า และฟอกหนัง ณ ประเทศอินเดีย มีกำหนดเวลา ๒ ปี ราวต้นปี พ. ศ. ๒๔๖๘ จนสำเร็จกลับมา ได้นำวิชาที่ศึกษาดังกล่าวมาเผยแพร่ภายในประเทศ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมประเภท ฟอกย้อมสี และทอผ้า ปัจจุบันนี้ยังเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คุณพ่อไพรัตน มักจะถูกเรียกชื่อว่า "เป๋งเฮีย" หรือ "เฮียเป๋ง" อันเป็นสมัยที่นิยมใช้ชื่อจีนเป็นชื่อในอดีต ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ไพรัตน สมัยรัฐนิยม อันมี ฯ พณ ฯ จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี

คุณพ่อไพรัตน ได้ย้ายที่ทำงานไปอีกหลายแห่ง เช่น โอเรียนเต็ลบางกอกสวิซต์ มิตซุยมิชิ สุดท้ายประจำอยู่ที่ บริษัทเต็กเฮง ต่อมาบริษัทนี้เปลี่ยนชื่อเป็น บริษัทศรีกรุงวัฒนา ได้ออกจากงานเมื่ออายุครบ ๗๐ ปี พักผ่อนชีวิตบั้นปลายอยู่กับบุตรหลาน

ศาสนา เมื่ออายุครบบวช คุณพ่อได้ทำการอุปสมบท ณ วัดปทุมคงคา เป็นเวลา ๑ พรรษา คุณพ่อไพรัตน เป็นผู้หนึ่งที่มีปฏิภาณไหวพริบ

ดี สามารถจดจำสิ่งต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ ถึงแม้จะมีเวลาอุปสมบทเพียงหนึ่งพรรษา ก็สามารถท่องจำ บทสวดมนต์ภาวนาได้อย่างครบถ้วน ทั้งเป็นผู้หนึ่งซึ่งเคร่งครัดต่อขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ไม่ยอมกระทำตนให้ผิดแผกจารีตประเพณี ไม่ว่าจะเป็นพิธีการทางศาสนาหรือพิธีการอันใดทั้งสิ้น

นิสัยและอุปนิสัย เป็นคนใจกว้าง ชอบทนุบำรุงมิตรสหายและผู้ที่ต่ำกว่าตน ไม่ถือชั้นวรรณะ ตลอดชีวิตที่ผ่านมา จึงคับคั่งไปด้วยผู้คนมากมาย ทั้งยังเป็นคนที่มีทิษฐิ ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจผู้ใด สาเหตุอันนี้แหละที่ต้องย้ายเปลี่ยนที่ทำงานมากมายหลายบริษัท มีช่วงเวลาทำงานไม่ยาวนาน โดยเฉพาะการกระทำ หากการกระทำใดๆ ที่ขัดต่อจารีตประเพณีหรือผิดศีลธรรมแล้ว คุณพ่อไพรัตน จะหลีกหนีหรือขัดขืนทันที

ครอบครัว คุณพ่อไพรัตน สมรสกับนางชื่น แซ่ตัน มีบุตรธิดารวม ๖ คน คือ

๑. นายประสบสิน พุกกะณะสุต
๒. นายอุดมศักดิ์ พุกกะณะสุต
๓. นายสมบัติ พุกกะณะสุต
๔. นายประสิทธิ์ พุกกะณะสุต
๕. นายศุภผล พุกกะณะสุต
๖. น.ส. สุจิระภา พุกกะณะสุต

สำหรับ น.ส. สุจิระภา พุกกะณะสุต นั้น ได้รับการถ่ายทอดวิชาย้อมสีจากคุณพ่อเป็นตัวแทนสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้

คุณพ่อยังเป็นผู้ที่จัดให้มีประเพณีเกิดขึ้นในครอบครัวและวงศ์สกุลอีก เช่น

๑. จัดวันที่ ๕ เมษายน ของทุกๆ ปี เป็นวันสังสรรค์ของผู้ที่ใช้สกุล "พุกกะณะสุต" ทั้งนี้เพราะคุณปู่ได้รับพระราชทานนามสกุลในวัน

จักรี ที่ ๖ เมษายน เพื่อความสะดวกจึงจัดสังสรรค์ ในวันที่ ๕ เมษายน

๒. จัดวันที่ ๑๓ เมษายน อันเป็นวันสงกรานต์ ให้บรรดาลูกหลานมาร่วมชุมนุมสรงน้ำพระ รดน้ำดำหัว และแจกของขวัญ โดยวิธีจับสลากเป็นประจำทุกปี ยังความสนุกครึกครื้นในครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง

สุขภาพ เป็นผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์ มักจะสวดมนตภาวนาก่อนเข้านอนเป็นประจำทุกคืน จนเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๘ นายสมศักดิ์ พุกกะณะสุต หลานชายพร้อมภรรยา ได้พาเหลนชายคนแรกมาเยี่ยมคุณพ่อไพรัตน อุ้มชูชมเชยเหลนด้วยความดีใจมาก ระหว่างนั้นคุณพ่อไพรัตน คงจะรู้ตัวดี ได้ออกปากฝากฝังกับหลานชายไว้ทำนองลาจากว่า จะมีชีวิตอยู่ไม่เกินออกพรรษานี้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดสังหรณ์ เพราะไม่เคยมีอาการกิริยาใด ๆ ให้ปรากฏมาก่อน ในคืนวันนั้นหลังจากสวดมนต์เป็นประจำและเข้านอนแล้ว เวลา ๐๔.๐๐ น. ของวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ ความดันโลหิตกำเริบขึ้นจนหมดสติ ลูกหลานได้พาไปรักษาเฝ้าพยาบาลที่โรงพยาบาลนนทบุรี ต่างคนต่างทุ่มเทอย่างสุดชีวิต นายแพทย์ได้พยายามช่วยเหลืออย่างเต็มที่ แต่ก็สุดความสามารถ คุณพ่อได้ลาจากไปเมื่อเวลา ๑๘.๓๐ น. ของวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ ด้วยอาการสงบ ไม่ทุรนทุรายแต่อย่างใด

ระหว่างที่ลูกหลานได้ช่วยกันจัดตั้งสวดพระอภิธรรม ได้มีท่านผู้มีเกียรติบรรดาเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมและมิตรสหาย ญาติพี่น้องมาช่วยเหลือบำเพ็ญกุศลอย่างมากมายด้วยความอาลัย ลูกหลานขอกราบขอบพระคุณทุกท่านด้วยความเคารพอย่างจริงใจ

ด้วยกุศลจิตของทุกท่าน ด้วยความรักความเคารพ ความกตัญญูจากบุตรหลาน ญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันร่วมแรงร่วมใจบำเพ็ญกุศล ขอกุศลนั้นจงดลบันดาลให้ คุณพ่อไพรัตน พุกกะณะสุต สู่สัมปรายภพ เป็นสุขชั่วกาลนานเทอญ.

ประสบสิน พุกกะณะสุต

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

งานสวดพระอภิธรรมศพ
คุณพ่อไพรรัตน พุกกะณะสุต

คุณพ่อ
แม่ – ลูก

คุณพ่อ
แม่ – ลูก – หลาน – เหลน

ขอกราบขอบพระคุณทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้เกียรติร่วมในงานสวดพระอภิธรรม และ ในพิธีฌาปนกิจศพนายไพรัตน พุกกะณะสุต

ภรรยา - บุตร - ธิดา

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ
ร่างกายของสัตว์ทั้งหลายย่อมแตกดับย่อยยับไป
แต่ชื่อเสียงและวงศ์สกุล ยังคงยั่งยืนอยู่หาสูญสิ้นไม่

สติมโต สุเว เสยฺโย
คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน

อกฺโกเธน ชิเน โกธํ
พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ

อสาธุํ สาธุนา ชิเน
พึงชนะคนไม่ดี ด้วยความดี

ชิเน กทริยํ ทาเนน
พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้

สจฺเจนาลิกวาทินํ
พึงชนะคนพูดปดด้วยคำจริง

อาลัยพี่ ไพรัตน พุกกะณะสุต

เมื่อตอนสายของวันอาทิตย์ ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ แม่เพี้ยน ภรรยาของข้าพเจ้าได้ถามข้าพเจ้าว่า น้องชายคนสุดท้ายของข้าพเจ้าอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้าตอบว่า ต๋อย (ชื่อเล่นของน้องชายคนสุดท้องของข้าพเจ้า) อยู่ที่สงขลา ทำงานที่สนามบินที่นั่น แล้วแม่เพี้ยนก็ลำดับพี่น้องของข้าพเจ้าที่ยังมีชีวิตอยู่ มีคนนั้นคนนี้รวม ๗ คน ข้าพเจ้ารู้ว่าแกลำดับพี่น้องของข้าพเจ้านับขาดไปหนึ่งคน คือ ข้าพเจ้ามีพี่สาวคนโตหนึ่งคน มีพี่ชายหนึ่งคน (นายไพรัตน ที่ถึงแก่กรรม) มีน้องสาวสองคนและน้องชายอีกสามคน รวมทั้งข้าพเจ้าด้วย เป็น ๘ คน ครั้นรุ่งขึ้นวันจันทร์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๘ ข้าพเจ้ายังไม่ตื่นนอน แม่เพี้ยนได้ตะโกนบอกข้าพเจ้าว่า ลูกหมอทิพพรได้โทรศัพท์มาบอกว่า เฮียเบ๋ง (ชื่อเดิมของนายไพรัตน) ตาย ข้าพเจ้าตกตลึงไปชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็พูดเปรยขึ้นมาว่า ไม่เห็นเขาเจ็บไข้ได้ป่วยอะไร ไม่น่าจะตาย ขอรอฟังข่าวต่อไปก่อน ต่อมาเวลาประมาณบ่ายโมง ลูกหมอก็โทรศัพท์บอกมาว่า จะนำศพมารดน้ำที่วัดธาตุทองเวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นอันว่าเฮียเบ๋งตายแน่ ทำให้ข้าพเจ้านึกไปถึงการนับพี่นับน้องของข้าพเจ้า ซึ่งแม่เพี้ยนนับได้ยังมีชีวิตอยู่ ๗ คน เมื่อตอนสายวันอาทิตย์ครั้นตอนย่ำค่ำวันนั้นเอง พี่ชายของข้าพเจ้าก็ได้ลาโลกไป คงเหลือพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ ๗ คนจริง ๆ ตามที่แม่เพี้ยนนับได้ อันที่จริงข้าพเจ้าควรจะท้วงแม่เพี้ยนนับผิด แต่ทำไมก็ไม่ทราบข้าพเจ้านิ่งเฉยเสีย คล้ายจะมีลางสังหรณ์ หรือเฮียเบ๋งได้ส่งกระแสร์จิตไปให้รู้ว่า พี่จะลาจากไปไม่มีวันกลับ จึงดลใจให้แม่เพี้ยนมีอันเป็นไปถามถึงน้องคนสุดท้องของข้าพเจ้า และมีการนับพี่นับน้องที่มีชีวิตอยู่

ข้าพเจ้าคิดไปตามเรื่องของข้าพเจ้าเองว่า เมื่อพี่ใกล้จะหมดลมหายใจคงนึกถึงข้าพเจ้า ซึ่งเป็นน้องที่รักคนหนึ่ง ก็เลยส่งกระแสร์จิตลาจากไปให้รู้ล่วงหน้า ข้าพเจ้าเป็นน้องแต่ดีกว่าพี่ พี่ก็ย่อมภูมิใจในตัวน้อง เพราะพี่มีคุณธรรมในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างดี ย่อมมีพรหมวิหาร ๔ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ฉันใดก็ดีลูก ๆ ถ้าดีกว่าพ่อ พ่อก็ย่อมภูมิใจในตัวลูกฉันนั้น

เมื่อข้าพเจ้าทราบข่าวการตายของพี่ ข้าพเจ้าเห็นว่าคนที่มีชีวิตถึง ๗๕ ปี ก็นับว่ามีอายุยืนพอสมควร ข้าพเจ้าก็ระงับจิตใจถืออุเบกขาเป็นที่ตั้ง แต่ทำไมเมื่อขณะข้าพเจ้ารดน้ำศพ เห็นหน้าพี่เป็นครั้งสุดท้าย มือข้าพเจ้าสั่นจับภาชนะที่ใส่น้ำหอมสำหรับรดน้ำที่มือขวาของพี่ชายไม่คงที่แทบจะหล่นจากมือ และเมื่อรดน้ำลงที่มือนั้น ข้าพเจ้าพูดออกได้คำเดียวว่า "พี่ไปสบายแล้ว" ขณะเดียวกันนั้น ข้าพเจ้ามีอาการสอึกสะอื้นน้ำตาร่วงพรูลงมา ข้าพเจ้าเสียน้ำตาเมื่อ ๔๐ ปีก่อนในขณะเฝ้าดูอาการโคม่าของคุณพ่ออยู่เป็นเวลานานเป็นชั่วโมง ท่านก็ไม่หมดลมหายใจ ครั้นพี่สาว (พี่ทวี) ของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นคนโปรดและคนรักของคุณพ่อยิ่งกว่าลูกคนอื่น และเป็นคนที่ท่านหวังฝากผีฝากไข้ไว้กับพี่ทวี พอพี่ทวีมาถึงเตียงที่คุณพ่อนอนรอความตายอยู่นั้น ลมหายใจของคุณพ่อก็หมดลงทันทีทันใดนั้นเอง น้ำตาของข้าพเจ้าก็ร่วงพรูลงมา พร้อมกับคิดว่าคุณพ่อรอให้พี่ทวีได้เห็นใจเสียก่อนจึงจะหมดลม

ทำไมข้าพเจ้าเสียน้ำตาให้แก่พี่ เพราะลำรึกถึงความหลังในอดีตที่เป็นเด็กนอนด้วยกัน บวชสามเณรหนึ่งพรรษาก็นอนด้วยกัน พี่ให้ความคุ้มครองน้องเป็นอย่างดียิ่งพี่ที่ดีทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้ติดตามมาจนทุกวันนี้ นั่น คือ ครั้งที่ข้าพเจ้าเรียนอยู่ชั้นมูล ๑ โรงเรียนวัดสัมพันธ์วงศ์ (วัดเกาะ) พี่เรียนชั้นมูล ๒ ซึ่งอยู่ชั้นบนของชั้นมูล ๑ ในบริเวณของโรงเรียนไม่มีห้องสุขา ข้าพเจ้าเป็น

นักเรียนใหม่ จะฉี่จะอึไม่รู้จะไปที่ไหน วันหนึ่งขณะเวลาเรียน ข้าพเจ้าเกิดท้องเสียขึ้นมาอย่างกระทันหัน อ้ายอึเจ้ากรรมดันลาดออกมา คุณครูบุญช่วย ครูประจำชั้นได้กลิ่นไล่ให้ข้าพเจ้าออกจากห้องเรียนกลับบ้านไปทันที และครูได้ไปเรียกพี่ชายข้าพเจ้ามาจัดการชำระเช็ดล้างอึนั้น ซึ่งพี่ก็ได้ทำให้โดยมิได้ดุด่าว่าข้าพเจ้าแม้แต่คำเดียว จริงอยู่เรื่องอย่างนี้เป็นเรื่องขี้ผง แต่สำหรับข้าพเจ้าถือเป็นเรื่องใหญ่ต้องจดจำไปจนตาย ว่างั้นเถอะ

พี่ชายข้าพเจ้า "เฮียเบ๋ง" ข้าพเจ้าขอเรียกชื่อนี้ตามความเคยชินมาแต่เล็กแต่น้อย ทำไมพี่จึงมีชื่อ "จิ้นเบ๋ง" คงไม่ใช่คุณพ่อ หรือ คุณแม่เป็นผู้ตั้งชื่อเป็นจีนอย่างนี้ น่าจะเป็นเพราะบ้านเกิดของเราอยู่ในละแวกคนจีน อยู่ทำมาค้าขายกันเป็นส่วนมาก ตอนที่พี่เป็นทารกอดนมแล้ว คุณแม่เล่าให้ฟังว่า คุณป้าแหซึ่งเป็นพี่สาวของคุณพ่อ เช้าขึ้นคุณป้าแหซึ่งไม่มีบุตร แกอยู่หน้าศาลจ้าวแม่ทับทิม ใกล้ท่าน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา ระยะทางห่างจากบ้านคุณพ่อ เดิน ๓ นาทีก็ถึง คุณป้าจะมารับเฮียเบ๋งไปเลี้ยงทั้งวัน ตกตอนเย็นแกจะเอากลับมาส่ง บ้านคุณป้าแหอยู่นั้นใกล้กับร้านค้าจีนขายส่ง มีอาแปะคนหนึ่งแกเป็นสมุห์บัญชีของร้านค้าส่งนั้น แกชอบเด็กรักเด็กพอใจอุ้มไปหยอกล้อเล่นด้วยความเอ็นดู อาจจะเป็นอาแปะคนนี้ก็ได้ตั้งชื่อ "จิ้นเบ๋ง" ให้แก่พี่ของข้าพเจ้า ครั้นเฮียเบ๋งโตขึ้นข้าพเจ้าเป็นตัวแทนพี่ให้อาแปะแกอุ้มชู เมื่อโตขึ้นๆ รู้จักใช้สตางค์ อาแปะแกก็ให้ เมื่อขอสตางค์แกทุกคราว ก็เพียงแค่ ๓ สตางค์ ๕ สตางค์ เท่านั้นเฮียเบ๋งได้เปลี่ยนชื่อเป็นไพรัตน์ตามสมัยรัฐนิยม เฮียเบ๋งพูดภาษาจีนแต้จิ๋วได้ดี

คุณพ่อ (พระประสิทธิ์เวคศาสตร์) เป็นตระกูล "พุกกะณะสุต" ในสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ คุณพ่อรับราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลข ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ขุนบรรณเวควินิจ (ชื่อเดิม "ไชย") และในรัชกาล

เดียวกันก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงในราชทินนามเดิม ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ยังไม่มีพระราชกำหนดให้ใช้นามสกุล ผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นสาวแก่แม่หม้ายใช้คำว่า "อำแดง" นำหน้าชื่อ ครั้นต่อมาในสมัยล้นเกล้า รัชกาลที่ ๖ ทรงมีพระราชกำหนดให้ใช้นามสกุล คุณพ่อก็ต้องเสนอประวัติต่อกรมเจ้าสังกัด เสนอไปตามลำดับจนถึงกระทรวงวัง และก็ได้รับพระราชทานนามสกุล "พุกกะณะสุต" ตามประวัติที่คุณพ่อเสนอไปมีชื่อ พุกและสุต เป็นชื่อปู่และพ่อของคุณพ่อนั่นเอง ส่วนคำนำหน้าชื่อสตรีว่า "อำแดง" ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ยกเลิกให้ใช้คำว่า "นางสาว" สำหรับสตรีที่เป็นสาวยังไม่มีสามี เมื่อมีสามีแล้วให้เรียก "นาง" และใช้นามสกุลของสามี ในรัชกาลที่ ๖ คุณพ่อได้รับราชการในกรมไปรษณีย์ตลอดมา และได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระประสิทธิ์เวคศาสตร์" เมื่อถึงอายุครบเกษียณ คุณพ่อก็ได้ออกจากราชการรับบำนาญตามวาระ

คุณพ่อมีพี่น้องเจ็ดคนรวมทั้งตัวคุณพ่อด้วย ทุกคนได้ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว คุณพ่อเป็นลูกชายคนโตเมื่อได้รับพระราชทานนามสกุล พุกกะณะสุต บรรดาน้องที่มีอยู่ ๔ คน ก็ได้ใช้นามสกุล พุกกะณะสุต คือ

๑. หลวงบริจิตจรุงผล (เส่ง พุกกะณะสุต)
๒. ขุนสันธิธุรศัพท์ (โห้ พุกกะณะสุต)
๓. นายตี๋ พุกกะณะสุต
๔. นางสาวทองอยู่ พุกกะณะสุต ต่อมาได้สมรสกับขุนพิจารณ์พัสดุศุลกร (สอน สร้างสมวงศ์)

เมื่อบรรดาหัวแถวถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว หัวแถวยอดของตระกูลพุกกะณะสุต ก็ตกมาเป็นของเฮียเบ่ง และเมื่อเฮียเบ่งถึงแก่กรรมไปแล้ว ข้าพเจ้าก็เป็นผู้รับช่วงเป็นหัวแถวของตระกูลนี้

เฮียเบ๋งไม่ขยันหมั่นเพียรในการศึกษา แต่เป็นคนมีปฏิภาณดี มีเชาวน์ดี มีความคิดอ่านและมีการริเริ่ม เฮียเบ๋งได้เรียนผ่านชั้นทุก ๆ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เฮียเบ๋งเรียนอยู่ชั้นมัธยม ๓ (ป. ๗ ปัจจุบัน) ร.ร. ปทุมคงคา ข้าพเจ้าเรียนชั้นมัธยม ๒ คุณพ่อจึงให้ลูกสองคนนี้ไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เพราะพี่ชายคนโตของข้าพเจ้าชื่อ แวว ก็ได้เรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญมาก่อนคนหนึ่งแล้ว ดังนั้นคุณพ่อจึงย้ายให้เราสองคนไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เฮียเบ๋งได้เข้าเรียนชั้น Standard ๑ ข้าพเจ้าได้เรียนชั้น (ป. ๔) เฮียเบ๋งกับข้าพเจ้าได้เรียนผ่านชั้นไปตามลำดับทุกปี ครั้นเฮียเบ๋งได้จบ Standard ก็ได้ออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญไปทำงานที่ห้างหลุยซ์ ตี ลีโอโนเวนซ์ (ห้างมิสหลุย) และห้างพารา-วินเซอร์ ทำงานอยู่ห้างนี้เป็นเวลาประมาณสองปี ก็ได้ไปประเทศอินเดีย ได้วิชาทำผ้าดอกและการย้อมสีผ้าที่มีคุณภาพดีเป็นวิชาติดตัวมา และเฮียเบ๋งได้ใช้วิชาที่ได้มานี้เป็นอาชีพหลัก เป็นคนมีทิษฐิ ขอกล่าวอีกครั้ง เฮียเบ๋งเป็นผู้มีปฏิ–ภาณดี มีเชาว์ดี มีความคิดอ่านดี และมีการริเริ่ม จึงดำรงชีวิตมาโดยราบรื่น ไม่อนาทรร้อนใจ ไม่เบียดเบียนใคร

อุปนิสัยใจคอของเฮียเบ๋งตั้งแต่วัยรุ่นชอบสังคม มีเพื่อนฝูงที่สมาคมกันได้ในทางประพฤติดี ชอบดนตรี เป่าขลุ่ย เข้ากับวงดนตรีได้โดยไม่ต้องมีครูสอน เพราะมีเชาว์ดี หัดฝึกซ้อมเอาเองก็เข้าวงไปกับเขาได้ มีเชาว์ดีเสียอย่างก็ดีไปแปดอย่างว่างั้นเถอะ เฮียเบ๋งชอบบำเพ็ญตนเป็นหัวโจกในหมู่เพื่อน ๆ ชักนำให้ประพฤติในสิ่งที่ชอบที่ควร อุปนิสัยนี้ได้ติดตัวมาจนเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ รักญาติมิตร มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถึงคราวอับจนในบางครั้งก็มีผู้เกื้อกูล คราวใดมีเงินหนาเฮียเบ๋งก็เกื้อกูลผู้ที่ขัดสน ต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามควรแก่กรณี

ข้าพเจ้าไม่เคยได้ทราบข่าวการป่วยไข้ได้เจ็บของเฮียเบ๋งถึงขนาดล้มหมอนนอนเสื่อที่ญาติมิตรต้องเยี่ยมเยียน ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือโรงพยาบาล ข้าพเจ้า

เสียอีกที่น่าจะตายก่อนพี่ เพราะมีโรคภัยเบียดเบียนหลายอย่าง โรคหัวใจและโรคเบาหวาน เป็นถึงขนาดต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเป็นเวลาถึงสามสัปดาห์ ก็กลับหายเป็นปกติไม่ยักตาย ความตายของแต่ละคนไม่เลือกกาลและเวลา อยู่ ๆ พี่ซึ่งไม่เคยป่วยไข้ได้เจ็บก็ตายจากไปด้วยความสงบ เป็นการตายในลักษณะที่ดีเป็นสุขที่สุด ข้าพเจ้าและคนอื่นคงอยากตายในลักษณะอย่างนี้ด้วยกันทั้งสิ้น คงไม่มีใครอยากตายด้วยความทรมาน ถึงอย่างไรก็ตาม ญาติมิตรย่อมจะมีความเศร้าสลดใจของผู้ที่ต้องจากไปไม่มีวันกลับเป็นธรรมดา

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบมนุษย์นั้นมี ๖ ทิศ คือ.-

๑. ทิศเบื้องหน้า คือ มารดา บิดา
๒. ทิศเบื้องขวา คือ อาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง คือ บุตร ภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตร
๕. ทิศเบื้องต่ำ คือ บ่าว
๖. ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์

และให้ประพฤติแก่กันและกัน เช่นบุตร ธิดา พึงบำรุงบิดามารดา ๕ อย่าง คือ.-

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว จงเลี้ยงท่านตอบ
๒. ทำกิจธุระให้ท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ฉะนั้น งานจัดการศพของพี่ บรรดาลูก ๆ ของพี่ทุกคนรวมทั้งหลาน ๆ ได้ทำตามประเพณีนิยม เช่น รดน้ำศพ ตั้งศพ มีพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ครบ ๗ วัน และทำบุญ ๗ วัน อุทิศกุศล เมื่อวันทำการฌาปนกิจก็ย่อมจะทำให้สมเกียรติ มีญาติมิตรทั้งของผู้ตายและของบรรดาลูกหลานมาร่วมกันเป็นพลังที่จะหนุนให้ดวงวิญญาณของ นายไพรัตน พุกกะณะสุต ไปสู่ที่ชอบที่ควรในสรวงสวรรค์ อันความกตัญญูกตเวทีของบรรดาลูก ๆ ของพี่ จักมีผู้สรรเสริญเยินยอทั่วกัน ที่ได้ปฏิบัติตามพุทธโอวาทครบถ้วน

ในที่สุดข้าพเจ้าขออธิษฐานให้ดวงวิญญาณของพี่ อันเป็นที่รัก และนับถือของข้าพเจ้าไปสู่สุขคติในสัมปรายภพเทอญ.

ทิม พุกกะณะสุต

ไว้อาลัยคุณพ่อ

คุณพ่อไพรัตน พุกกะณะสุต เป็นบุตร พระประสิทธิ์เวคศาสตร์ (นายไชย พุกกะณะสุต) การจากไปของคุณพ่อประดุจร่มโพธิ์แก้วต้องลมพายุพัดกรรโชกให้หักโค่น คุณพ่อด่วนจากไปอย่างกระทันหันด้วยโรคความดันโลหิตสูงเส้นโลหิตในสมองแตก เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ เวลาประมาณ ๑๘.๓๐ น. นับเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นครั้งแรกยังความเศร้าสลด และห่วงหาอาลัยให้แก่บรรดาลูกหลานและเหลนอย่างสุดซึ้ง "โอ้อนิจจา" ท่านจากไปแล้ว ด้วยอาการสงบคงทิ้งไว้แต่ความดี เสียงที่คุณพ่อเคยให้สติเป็นแนวทางปฏิบัติธรรมเจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เมตตากรุณาแด่พุทธบริษัทให้บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา สร้างบุญกุศล คุณพ่อได้กระทำแล้ว ทั้งยังโน้มนำมาอบรมสั่งสอนบรรดาบุตรและหลานทุก ๆ คนให้ได้รับรู้ในขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพุทธ ที่บรรดาบรรพบุรุษได้สรรสร้างปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา คุณพ่อปราชญ์เปรื่องในด้านความรู้ การค้า การพาณิชย์ การฟอกหนัง ย้อมสี ตลอดจนการแนะแนวทางการปกครองบ้านเมือง ชี้ทางการประพฤติปฏิบัติตามดวงชะตาชีวิตที่จะดำเนินไป เมื่อมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของดวงดาวแต่ละบุคคลทุกท่านที่ได้เข้าพบคุณพ่อไม่ว่าในด้านดวงชะตาชีวิต หรือการดำเนินอาชีพ ท่านจะแนะแนวแผ้วถางทางการครองชีวิตให้เสมอ ในด้านการค้าขายวิธีการสั่งสินค้าเอ็กซ์ปอร์ต–อิมปอร์ต การเงินด้านธนาคารการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนการเงินหลักฐานฐานะของเศรษฐกิจ การยึดครองตลาดการค้า ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่คุณพ่อช่ำชองชำนิชำนาญ ต่อวิถีทางการค้าอย่างมากเป็นที่รู้ ๆ ในวงการทั่วไป คุณพ่อสามารถพูดภาษาไทย, อังกฤษ, มาเลเซีย, อินโดนีเซีย, อินเดีย. และ

จีนเป็นอย่างดี และเคยดำเนินชีวิตการงานในต่างประเทศมาแล้ว อาทิเช่น ฮ่องกง, สิงคโปร์, มาเลเซีย, อินโดนีเซีย, อินเดียและเยอรมันเป็นต้น เพราะความรู้ความสามารถในด้านภาษาและการค้าขาย ประกอบกับความเชื่อมั่นและยึดหลักประจำไว้เสมอว่า "พอใจในสิ่งที่มีอยู่" ในด้านความรู้ความสามารถจึงมักไม่ค่อยจะก้มหัวให้กับอำนาจเงิน "นายทุน" ที่จะข่มขู่เอารัดเอาเปรียบชนิดที่เรียกว่า พ่อค้าฉวยโอกาสหากำไรโดยไม่คำนึงถึงผู้เดือดร้อนด้วยเล่ห์กลกุศโลบายนาๆ ประการ

คุณพ่อเคยพูดสั่งสอนเสมอว่า การได้มาซึ่งของไม่บริสุทธิ์ย่อมเป็นทุกข์เสมือนคนทำนาบนหลังคน ข่มขู่รีดนาทาเร้นใช้เงินเป็นเครื่องมือกุมอำนาจวาสนากอบโกยหาทรัพย์ในทางมิชอบ ทรัพย์สมบัตินั้นก็จะต้องมีอันเป็นวิบัติ ดูตัวอย่างนักค้ากำไรเกินควรเมื่อครั้งสงครามญี่ปุ่น พวกที่ค้าขายกักตุนสินค้า หากำไรด้วยความทุจริต คอรัปชั่น ฉ้อราษฎร์บังหลวง ใครบ้างที่ยังคงรักษาทรัพย์นั้นไว้อยู่ มีแต่จะถึงความพินาศฉิบหาย ลูกหลานผลาญสิ้นบั้นปลายชีวิต น่าอนาถ ซึ่งตรงกับหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านทรงตรัสแด่พุทธบริษัททั้งหลายให้ประพฤติปฏิบัติแต่ความดี ชีวิตทุกวันนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นอนิจจังต้องเวียนว่ายต่อสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ลืมตาดูโลก ต้องต่อสู้แสวงหาความดีผจญต่อมาร "ความไม่เที่ยงแท้เป็นทุกข์" ไม่มีวันสิ้นสุดไม่ถึงร้อยปีก็จะต้องลาจากลับไปจากโลกนี้

คุณพ่อเคยสอนให้หยิ่งในศักดิ์ศรีของความเป็นคน ท่านเคยกล่าวเสมอๆ ว่า **ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน** จริงอยู่การกระทำความดีนั้นแสนยากลำบากกว่าจะเห็นผลได้ก็นาน บางครั้งเมื่อผู้สร้างนั้นสูญหายล้มตายจากไปแล้วผู้อยู่ข้างหลังจึงจะเห็นความดี พระบรมศาสดาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราท่านสละราชทรัพย์ในวรรณะกษัตริย์ออกแสวงหาธรรมะ ที่ให้สัตว์โลกได้หลุดพ้นจากกอง

ทุกข์ บำเพ็ญเพียรด้วยทุกข์เวทนาต่าง ๆ ตลอดจนการเสียสละทรัพย์ ลูกเมีย ชาติ ตระกูล ทรัพย์ภายนอกทั้งสิ้น เพื่อปรารถนาทรัพย์ภายใน และช่วยให้สัตว์โลกปวงมนุษย์ได้หลุดพ้นจากกองทุกข์หาที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจ ดังที่ทรงตรัสว่าธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า การงานทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยใจ คุณพ่อยึดถือหลักปฏิบัติทางใจใช้พุทธโอสถ ปรารถนาพุทธภูมิ สวดมนต์ในตอนเช้าตรู่ ๐๔.๐๐ น. และตอนค่ำ ๒๐.๐๐ น. ตั้งแต่บททำวัตร เช้า–ค่ำ บทสวดมนต์ทั่ว ๆ ไป ตลอดจนบทธัมจักรกัปวัฏฏะสูตร ซึ่งเป็นบทชี้ชัดถึงการเข้าถึงธรรมะในพระสูตรนั้น การเจริญเมตตากรวดน้ำก็ดี คุณพ่อจะเตือนจะย้ำเสมอว่าอย่าลืม "อิทังเม วัตตะเมทานัง อาสวะขะตะวะหัง โหนตุอะนาคะเตกาเร" ส่งผลบุญทานให้กับเปรต อสุรกาย ผู้แสวงหาที่เกิด เจ้ากรรมนายเวร ที่พึงมีต่อกันให้เขาหมดไป แม้การจะไปสนทนาธรรมตามวัดต่าง ๆ ก็ดี ควรตั้งสติระลึกถึงพุทธพระพุทธสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระสารีบุตร พระโมคัลลานะ พระสิวลี พระปัจเจกะพุทธเจ้าก็ดี พึงเจริญขอพรท่านก่อนกล่าวคำปราศรัย พูดสนทนาธรรมกับชาวบ้าน บนศาลาก็ดี ในงานบุญกุศลก็ดี ควรพิจารณาความเหมาะสม ว่าควรใช้ธรรมะข้อใดกล่าวให้ผู้ฟังได้เข้าใจในอรรถรสของธรรมะ โดยอ้างอิงชาดกมาเป็นแนวทางให้ผู้ฟังได้ทราบซึ้งถึงการปฏิบัติ อุปมา เหมือนหนึ่งการสร้างความดีเปรียบเสมือนเงาตามตัว การสร้างความชั่ว เปรียบเสมือนโคที่ลากเกวียนเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์สอนใจให้ผู้ฟังได้นึกคิดพิจารณา สรุปได้ว่าผู้ปฏิบัติประพฤติธรรมที่ดีที่งามที่ถูกต้อง ที่ควรแล้ว นำสุขมาให้ในชาตินี้และชาติหน้าผลงานของคุณพ่อได้กรุณาถ่ายทอดให้ลูกได้ไปประพฤติ ปฏิบัตินับตั้งแต่สร้างหนังสือเป็นธรรมทาน จากเรื่อง คู่มือสวดมนต์ไหว้พระ ทางสันติสุข สาสน์สมบัติ เล่ม ๑ สาสน์สมบัติเล่ม ๒ เป็นธรรมทาน ผ่านไปแล้ว คุณพ่อได้มีส่วนให้แนวทางการให้ธรรมะทั้งมวลเป็นของดีพึงพิจารณาทำเสมอ ๆ ชีวิตจะมี

ความสุข ผลงานที่คุณพ่อได้กรุณาเขียนเรียบเรียงแปลให้ไว้แล้วได้จัดพิมพ์ขึ้นในเล่มนี้ ตลอดจนสิ่งซึ่งคุณพ่อเป็นห่วงนักหนาในเรื่องความสามัคคีในพี่น้องและสายเลือดนั้นเป็นสิ่งที่ลูก ๆ และหลาน ๆ ทุกคนได้ยึดมั่นในคำสั่งสอนที่คุณพ่อกล่าวไว้เสมอ ผลงานการกระชับมิตร รักใคร่สนิทสนมในความสามัคคีอันดีของลูก ๆ หลาน ๆ ได้ประจักษ์ตาแก่ผู้พบเห็นและยอมรับว่า มดกองนี้สามัคคีแน่นเหนียวเป็นอันเดียวยากที่จะหามาเปรียบได้ จริงอยู่ลูกหลานของคุณพ่ออาจจะด้อยด้วยกำลังทรัพย์แต่ในด้านกำลังแรงกายแรงใจ แรงสามัคคีรักหมู่รักคณะในสายเลือด เหนียวแน่นเข้มข้นยิ่งนัก

สุดท้ายนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกโปรดจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อไพรัตน พุกกะณะสุต จงไปสู่สุขคติภพเทอญ.

จากลูก

สมบัติ พุกกะณะสุต

" พ่อ "

เสียงกริ่งโทรศัพท์ดังขึ้นในตอนใกล้รุ่ง วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ เมื่อรับสายก็ได้ยินเสียงพูดเคล้าเสียงสะอื้นของหลานสาว ซึ่งเป็นลูกคนหนึ่งของพี่สมบัติว่า "อาแดง ปู่เข้าโรงพยาบาลเมื่อตี ๔ นี้ หมอบอกว่าไม่สามารถจะช่วยอะไรปู่ได้อีกแล้ว" ทันทีที่ได้รับฟัง รู้สึกไม่เชื่อหูตัวเองว่าจะเป็นเช่นนั้นไปได้ แต่ก็รีบตรงไปที่โรงพยาบาลนนทบุรีทันทีทันใดนั้นเอง เมื่อมาถึงโรงพยาบาล พบหลาน ๆ ประมาณ ๑๐ คน เฝ้าดูแลอาการของปู่อยู่รอบ ๆ เตียงอย่างใกล้ชิด คอยเช็ดน้ำลายบ้าง เช็ดตัวบ้าง นวดมือ แขน ขา บ้าง เท่าที่พวกเขาจะช่วยได้ เพื่อให้ปู่รู้สึกตัวและมีอาการดีขึ้น พ่อต้องใช้เครื่องช่วยหายใจทางจมูก ลูกพยายามติดต่อกับหมอ เพื่อที่จะให้หมอหาทางที่จะให้พ่อของลูกมีอาการดีขึ้นกว่าเท่าที่เห็นอยู่ แต่หมอได้แต่บอกว่าไม่มีทางใดเลยที่จะช่วยพ่อให้ดีขึ้นได้เลย เนื่องจากเส้นโลหิตในสมองแตก ลูก ๆ และ หลาน ๆ ตลอดจนคุณอาที่ทราบข่าว ได้แต่เฝ้าดูอาการอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา จากความดันที่สูงขึ้น และค่อย ๆ ลดต่ำลงจนในที่สุด พ่อก็ต้องจากลูกไปอย่างสงบ ในเวลา ๑๘.๓๐ น. ของวันนั้นเอง

ลูกไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่า พ่อจะต้องจากลูกรวดเร็วอย่างนี้ เพราะพ่อของลูกยังแข็งแรง ไม่มีอาการแสดงให้เห็นถึงความเจ็บป่วยเลย ปกติแล้ว ลูกจะกลับบ้านทุกอาทิตย์ ยกเว้นแต่จะมีธุระจริง ๆ แต่ก็จะต้องบอกให้ทราบล่วงหน้าเสมอว่าจะไม่กลับ เพราะทุกอาทิตย์ ทั้งพ่อและแม่จะเฝ้าคอยดูว่าลูกจะมาหรือยัง

ทันทีที่เห็นลูกกลับพ่อจะออกมาคอยรับทุกครั้งเสมอไป ก่อนหน้าที่พ่อจะจากลูกไปหนึ่งอาทิตย์ ลูกกลบบ้าน ซึ่งขณะนั้นน้ำท่วมบ้านแล้ว เมื่อพ่อเห็นหน้าลูกก็ดีใจ และพูดอย่างเป็นห่วงว่า "ลูกไม่สบายมาทำไมน้ำท่วม ไปมาลำบาก ไม่ต้องห่วงพ่อกับแม่หรอก ลูกไม่สบายพ่อก็เป็นห่วง ควรจะรักษาตัวให้ดี อาทิตย์หน้าไม่ต้องกลับมานะ ให้น้ำลดเสียก่อนค่อยกลับมาก็ได้" ซึ่งลูกไม่เคยคิดเลยว่าการพูดคุยกับพ่อในวันนั้นจะเป็นการพูดครั้งสุดท้าย และแล้วพ่อก็จากลูกไปในอาทิตย์ต่อมา พ่อจากไปอย่างชนิดไม่ให้โอกาสลูกหลานได้เตรียมตัวเตรียมใจรับภาวะการณ์สูญเสียครั้งยิ่งใหญ่นี้เลย ไม่ให้โอกาสลูกหลานได้มีเวลาดูแลปรนนิบัติรักษาพยาบาลเลย พ่อยังแข็งแรงอยู่ดี ๆ แท้ ๆ แล้วจู่ ๆ พ่อก็ต้องเข้าโรงพยาบาลไม่ถึง ๒๔ ชั่วโมง พ่อก็จากไปรวดเร็วเกินไป เกินกว่าที่ลูกหลานจะทำใจให้เป็นอุเบกขาได้ ทั้งที่รู้อยู่ว่าการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดา บุญกุศลใดที่พ่อของลูกได้กระทำและสะสมไว้ ขอจงช่วยให้วิญญาณของพ่อไปสู่รัตนภูมิ ตามที่พ่อของลูกปรารถนาไว้ด้วยเถิด

จาก ลูกแดงของพ่อ

อาลัย.....คุณปู่

เช้าวันนั้น....อาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ ขณะที่หลานกำลังจะไปธุระนอกบ้าน ก็พอดีน้อง ๆ ขับรถมาหาแจ้งข่าว "คุณปู่ป่วยมาก ขณะนี้นอนป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล" รู้สึกตกใจมากเมื่อทราบข่าว จึงรีบขึ้นรถไปกับน้อง ๆ ตรงไปโรงพยาบาลทันที เมื่อมาถึงห้องคนป่วยในโรงพยาบาล สิ่งที่หลานได้เห็น ทำให้ความรู้สึกเหมือนลมหายใจตื้อขึ้นมาจุกแน่นบนหน้าอก น้ำตาซึมออกมาโดยไม่รู้สึกตัว ภาพที่ปรากฏต่อสายตานั้น คุณปู่กำลังนอนป่วยอยู่บนเตียงคนไข้ มีเครื่องอ๊อกซิเจนวางอยู่ข้างเตียงและต่อสายไปยังจมูกของคุณปู่ เพื่อช่วยในการหายใจ คุณปู่นอนไม่ได้สติ หายใจด้วยความยากลำบาก เป็นภาพที่แสนจะทรมานใจ! สงสารคุณปู่เหลือเกิน....! น้ำตาเริ่มไหล ออกมาอีกด้วยความลืมตัว รีบหันหลังเดินออกไปจากที่นั้นโดยเร็วพร้อมทั้งข่มความรู้สึกไม่ให้น้ำตาไหล รู้สึกอายเพราะมีญาติหลายคนมาเยี่ยม เฝ้าอาการป่วยของคุณปู่

สภาพของคุณปู่ขณะนั้น....แทบไม่น่าเชื่อเลยว่าจะเป็นไปได้ เพราะครั้งสุดท้ายที่หลานไปหา คุณปู่ยังมีสภาพแข็งแรง ลักษณะไม่บ่งบอกเลยว่าจะมีอาการป่วย ดูแข็งแรงเกินกว่าที่จะล้มป่วยลงอย่างกระทันหันเช่นนี้ แต่ความจริงนั้นเป็นการเข้าใจผิด หลานเพิ่งรู้บัดนั้นเองว่าคุณปู่เริ่มมีสภาพอ่อนแอลงตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๘ เป็นต้นมา ความมีอายุทำให้คุณปู่คิดมาก และป่วยเป็นโรคหัวใจ ตลอดเวลาคุณปู่ไม่ยอมเอ่ยปากบอกให้ใครทราบอาการป่วยของท่านเลย คุณปู่เป็นผู้ที่

มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ประกอบกับมีความเกรงใจผู้อื่น ไม่อยากให้ใครกังวลกับการเจ็บไข้ของตน ชอบแสดงความเข้มแข็งให้ผู้อื่นเห็นตลอดเวลา ด้วยความทิษฐิมานะ หวังที่จะช่วยตัวเองได้ และมีความเชื่อมั่นว่าธรรมะและการยึดมั่นในในพระพุทธศาสนาการท่องบ่นพระธรรม สวดมนต์ภาวนาศีลทุกเช้า–เย็น พร้อมทั้งฝึกสมาธิวิปัสนา บำเพ็ญทาน ซึ่งเป็นทางแห่งความสงบ ทั้งกาย วาจา ใจนั้นจะเป็นทางบำบัดอาการป่วยไข้ให้ทุเลาลงได้ แต่การกระทำ การปฏิบัติเช่นนี้สามารถระงับอาการป่วย ได้บ้างเล็กน้อย หรือได้เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้นไม่สามารถรักษาอาการป่วยของคุณปู่ได้ตลอดไป เวลาเนิ่นนานมา อาการป่วยก็เพิ่มมากขึ้น และแสดงออกมาอย่างรุนแรง เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ เวลาประมาณ ๔ นาฬิกาเศษ จนต้องนำส่งเข้ารับการรักษา ในโรงพยาบาลนนทบุรี

ตลอดวันนั้น คือวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ ลูก ๆ หลาน ๆ เฝ้าเดินขึ้นเดินลงดูอาการป่วยของคุณปู่ด้วยความเป็นห่วงกังวล ได้แต่ภาวนาขอให้กุศลผลบุญที่คุณปู่ได้สร้างสมไว้ช่วยต่ออายุของท่านให้ยืนนานต่อไปอีก จะได้เป็นที่พึ่งของหลาน ๆ ต่อไป แต่อาการของท่านทรุดหนักจนแพทย์ไม่สามารถช่วยชีวิตไว้ได้ ในที่สุดท่านก็จากพวกเราไปอย่างสงบเมื่อเวลาประมาณ ๑๘.๓๐ น. วันอาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๘ นั้นเอง ทันทีที่รู้ว่าคุณปู่จากไปจริง ๆ แล้ว น้ำตาที่คลอตามาตลอดทั้งวันก็ไหลออกมานองหน้า จนต้องแอบไปร้องไห้ ร้องเสียให้สาแก่ใจ ต่อไปนี้ไม่มีอีกแล้ว คุณปู่ผู้เป็นที่เคารพรักของพวกเรา จะเหลืออยู่ก็แต่เพียงคำสั่งสอนและคุณความดีเท่านั้น วันนั้นเป็นวันที่พวกเราเศร้าเสียใจกันอย่างสุดซึ้ง เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการจากไป ซึ่งเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของพวกเรา

ต่อไปนี้ไม่มีอีกแล้ว....คุณปู่ของพวกเรา ใครเล่า....จะมาคอยเอาใจใส่พวกเราเหมือนคุณปู่ ใครเล่า .. จะคอยอบรมสั่งสอนพวกเราเหมือนคุณปู่ ใครเล่า....จะเล่าประวัติสายสกุลให้พวกเราฟัง ไม่มีอีกแล้ว....คงมีแต่คำสั่งสอนและคุณความดีของท่านเท่านั้น ที่จารึกอยู่ในความทรงจำของพวกเราอย่างไม่มีวันลืม อีกสิ่งหนึ่งที่คุณปู่พร่ำสอนพวกเราอยู่เสมอคือ "คนเราต้องรักศักดิ์ศรี และหยิ่งในสกุล" หลาน ๆ จำได้เสมอ มันเป็นคำสอนที่มีความหมายลึกซึ้ง และพวกเราถือปฏิบัติกันเป็นประจำ เราจะกระทำแต่ความดี เพื่อทรงไว้ซึ่งเกียรติยศ ชื่อเสียงของวงศ์สกุลให้คงอยู่ตลอดไป ในโอกาสนี้หลาน ๆ ขออัญเชิญดวงวิญญาณของคุณปู่สู่สุขคติในสัมปรายภพเถิด

จาก หลานปู่

ความรักดับลับเพื่อเหลือความรัก
แน่นชนักความหลังที่ยังอยู่
โอ้วันเอ๋ยวันคืนเคยชื่นชู
เรียกว่า "ปู่" เอ่ยว่าหลานสะท้านใจ

อ้อมแขนแกร่งที่รักตักเคยหนุน
ยังอบอุ่นหลงปลื้มเหลือลืมได้
เสียดายวัยอ่อนหวานที่ผ่านไป
เสียดายวันที่ล่วงพ้นจนจากกัน

รักคนอื่นหรือจะกล้าเรียกว่าปู่
ใครเอ็นดูหรือจะเท่าปู่เรานั้น
เคยสั่งสอนวอนว่าสาระพัน
เป็นเกราะกั้นกันภัยให้ทุกคราว

ความอาลัยอาวรณ์สะท้อนอก
เหมือนลูกนกพลัดคอนสะท้อนหนาว
มีความหลังฝังใจไว้ยืดยาว
เป็นเรื่องราวเล่าถึงอย่างพึงใจ

ความรักดับลับเพื่อเหลือความรัก
วิญญาณจักสู่สถิตย์ ณ ทิศไหน
โปรดรับรู้เถิดว่าหลานอาลัย
เกิดชาติใดเป็นปู่หลานนานนิรันดร์

หลาน

ต้นตระกูล "พุกกะณะสุต"

● ไพรัตน พุกกะณะสุต ●

๑๘ พ.ย. ๒๕๑๔

นายสุต พ่อค้าเรือสำเภา สมัยกรุงศรีอยุทธยา ภรรยาจำชื่อไม่ได้ บุตรชายชื่อนายพุก ภรรยาชื่อ กรรณ์ อยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ แต่มีท่าเรืออยู่ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิม ข้างวัดปทุมคงคา โดยอยู่ในที่ของเจ้าสัวสุ่ม ที่เก็บเรือ จอดเรืออยู่บ้านวัดสัมพันธวงศ์ ซึ่งเวลานี้เป็นถนนทรงวาด ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ค้าขายโดยเรือสำเภา ไปประเทศจีน ญวน ไทย มะลายู สุมาตรา และชะวา บุตรของนายพุก ซึ่งใช้แซ่ในการค้าขายว่า "เอี้ย" ภาษาฮกเกี้ยนว่า "แซ่เอี้ยว" มีที่ดินอยู่ในเมืองฮกเกี้ยน ทราบว่านายพุกเป็นผู้ซื้อเอาไว้ ผู้เขียนจำได้ว่า จะต้องถูกส่งไปปกครองที่ดิน ณ เมืองฮกเกี้ยน กับนายยกเบ๋ง ที่อยู่ศาลเจ้าเจาซือกงตลาดน้อย ตรอกโรงสูบน้ำ โดยคำสั่งของนายเตียงผู้เป็นบุตรของนายพุก

นายเตียง มีภรรยา ๒ คน คนใหญ่ชื่อนางเง็ก เป็นชาวเมืองเว้ คนที่ ๒ ชื่อกลีบ เป็นชาวเมืองระยอง พี่สาวของขุนแพ่ง เมืองแกลง นางเง็กมีบุตร ๓ คน เป็นหญิงสอง ชายหนึ่ง คนโตชื่อแห คนที่สองชื่อบุง คนที่สามชื่อเองใช้ ภายหลังเมื่อเข้าทำงานไปรษณีย์เปลี่ยนชื่อเป็น นายไชย อยู่ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิม

เมื่อคราวมีเรือกำปั่นใช้เครื่องจักรไอน้ำเดิน เรือสำเภาไม่มีความหมาย ขาดทุนในการเดินเรือ จึงหันมาทำท่าเรือรับจ้างข้ามฟาก ระหว่างศาลเจ้าแม่ทับทิม กับวัดทองนพคุณ และวัดทองธรรมชาติ

นายไชย ได้ศึกษาอักษรศาสตร์ ที่วัดปทุมคงคา กับสมเด็จพระพุทธาจารย์ศรี ครั้นต่อมาได้ไปศึกษาภาษาอังกฤษ กับแหม่มภรรยาของหมอปลัดเล (บลัดเลย์) ชาวอเมริกันที่สำเหร่ แหม่มรักใคร่มากและได้ขอเป็นลูก ศึกษาภาษาภาษาอังกฤษ กับหัดพูดภาษามลายู อยู่ทางบ้านก็หัดเรียนหนังสือจีน สมัยเมื่อจะตั้งกรมไปรษณีย์โทรเลขนั้น หาคนรู้หนังสือและภาษาต่างประเทศยากมาก ท่านหมอปลัดเล ซึ่งเป็นอาจารย์ จึงได้สนับสนุนให้นายไชย เป็นเจ้าพนักงานไปรษณีย์แผนกต่างประเทศ มีหัวหน้าหรือเจ้ากรมเป็นชาวต่างประเทศ จำชื่อไม่ได้ ต่อมาเมื่ออายุครบอุปสมบท นายไชยจึงลาบวช ที่สำนักวัดปทุมคงคา โดยท่านสมเด็จพระพุทธาจารย์ศรี และท่านเจ้าคุณราชธรรมมุณี สมัยนั้นยังเป็นพระครู ครั้นออกพรรษาแล้วยังไม่ทันรับกฐิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอด นายฝรั่ง ไปตามที่กุฏิ เร่งให้สึกเพราะงานการมากไม่มีผู้สามารถจึงรีบลาสิกขา แล้วก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **ขุนบรรณเวควินิจ** ต่อมาได้เป็น **หลวงบรรณเวควินิจ** และ **พระประสิทธิ์เวคศาสตร์** ตามลำดับ

หลังจากอัคคีภัยได้เกิดขึ้น และตัดถนนทรงวาด ได้มาปลูกบ้านอยู่หน้าบ้านติดถนน สมัยนั้นถนนเป็นหินลูกรังเป็นพื้น ฝุ่นละอองจึงหนามากเคราะห์ดีที่มีรถเดินน้อย และก็เดินช้า ๆ มีรถลาก รถม้า แต่กระนั้นฝุ่นก็มากเมื่อตัดถนนใหม่ ๆ เวลาเช้าเราจะได้เห็นรถค๊อดการ์ดเทียมม้าเทศคู่หนึ่งมาที่มุมบ้านเสมอ ๆ ขณะนั้นขุนบรรณเวควินิจ จะตื่นขึ้นแต่เช้าตักน้ำรดถนน รถม้าจะหยุดดูคนรดถนนจนเสร็จ ผู้ที่อยู่บนรถม้านั้นก็คือ **สมเด็จพระบรมเจ้าฟ้าวชิราวุธ** ทรงประทับทอดพระเนตรการรดถนนเสมอ และได้ทรงทราบจากมหาดเล็กว่า ผู้รดน้ำถนนนั้นคือ **ขุนบรรณเวควินิจ** ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เจ้าฟ้าวชิราวุธขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่าพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนบรรณเวควินิจ ได้เลื่อนขั้นเป็น หลวงบรรณเวควินิจ

ครั้นต่อมาวันใดจำไม่ได้ คุณหลวงบรรณเวควินิจ (ต่อไปเรียกว่า คุณพ่อ) ได้รับ รับสั่ง ให้ส่งชื่อบรรพบุรุษขึ้นทูลเกล้าถวาย เมื่อทูลเกล้าถวายแล้ว จึงรับสั่งให้เข้าเฝ้าที่พระที่นั่งอนันตสมาคม และได้พระราชทานนามสกุลให้ว่า "พุกกะณะสุต" และยังรับสั่งถามว่า "ยังรดถนนอยู่อีกหรือ" คุณพ่อทูลตอบว่า "ยังกระทำอยู่เป็นนิจ" พระองค์รับสั่งต่อไปว่า "ดี เป็นการออกกำลังกาย"

เรื่องต้นตระกูล "พุกกะณะสุต" เป็นบันทึกตอนหนึ่งของคุณพ่อไพรัตน พุกกะณะสุต บุตรของคุณหลวงบรรณเวควินิจ หรือคุณประสิทธิ์เวคศาสตร์ (ไชย พุกกะณะสุต) ผู้เป็นต้นตระกูล "พุกกะณะสุต" คุณพ่อไพรัตน ได้พยายามบันทึกเรียบเรียงเรื่องนี้ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ เพื่อพวกเราผู้สืบและใช้สกุล "พุกกะณะสุต" ทุกคนจะได้ทราบความเป็นมาของตระกูลของเราและช่วยกันดำรงรักษาไว้ด้วยคุณธรรมความดี ให้สมกับที่เป็น สกุลพระราชทาน ดังที่บรรพบุรุษของเราได้กระทำมาแล้ว.

สารบัญ

เราได้อะไรจากบรรณานุสรณ์ในงานศพ

● โดย สุรพโล ภิกขุ

ชื่อเรื่องที่เป็นประดุจคำถามข้างบนนั้น จะแจ่มแจ้งได้ก็ต่อเมื่อท่านผู้อ่านได้อ่านตั้งแต่ต้นจนกระทั่งจบแล้ว ซึ่งผู้เขียนจะเขียนในแนวที่คล้ายกับคำถามคำตอบตามลำดับ

หนังสืออนุสรณ์ในงานศพมีความเป็นมาอย่างไร

ของชำร่วยอย่างหนึ่งที่นิยมแจกกันเพื่อเป็นที่ระลึกในงานมงคล หรืออวมงคลที่ได้จัดขึ้นก็คือ **หนังสือ** โดยเฉพาะหนังสือที่ตีพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานศพ ในคราวบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร ปัญญาสมวาร สตมวาร หรือครบรอบปีนั้น เท่าที่ทราบจากการที่เคยอ่านหนังสือประเภทนี้ นิยมทำกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ในสมัยนั้นโดยมากนิยมทำกันเฉพาะในหมู่เจ้านายที่เป็นเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ ยังไม่แพร่หลายมาสู่ประชาชน ต่อมาวิวัฒนาการแห่งการพิมพ์ก้าวหน้าทันสมัยมากขึ้น โรงพิมพ์มีมากแห่ง ประกอบกับหนังสือประเภทนี้ได้เป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป และค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ก็ไม่สูงเกินไปนักสำหรับผู้ที่มีฐานะความเป็นอยู่ในระดับปานกลาง การพิมพ์หนังสือเป็นของชำร่วย ึง นิยมทำกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

ทำไมจึงใช้หนังสือเป็นของชำร่วย

เมื่อวิเคราะห์ถึงมูลเหตุที่นิยมทำหนังสือเป็นของชำร่วยกันแล้ว น่าจะได้เค้าความว่า แต่เดิมของชำร่วยที่แจกกันนั้น โดยมากเป็นสิ่งของเครื่องใช้ มีราคาแพงบ้าง ถูกบ้างประณีตบ้าง ไม่ประณีตบ้าง สุดแท้แต่ฐานะของผู้ให้จะจัดหาได้

เมื่อผู้รับ ๆ ไปแล้วใช้ได้เฉพาะตนอยู่ในวงจำกัด และสิ่งของบางอย่างคงทนอยู่ได้ไม่นาน ต่อมาประชาชนมีการศึกษาดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ได้พิจารณาเห็นว่าหากเปลี่ยนเป็นหนังสือคงจะมีประโยชน์มากกว่า เพราะหนังสือให้ประโยชน์ในด้านการศึกษาโดยตรงแก่บุคคลทุกเพศทุกวัย และแฝงไว้ด้วยความบันเทิงสนุกสนานในรสแห่งการประพันธ์ นอกจากนี้หนังสือยังเป็นวัตถุที่ถาวรคงทนอยู่ได้นาน ผู้รับเมื่อได้อ่านจบแล้วยังสามารถอำนวยประโยชน์ให้เกิดขึ้นอีก ในเมื่อผู้อื่นหยิบยืมไปอ่านต่อทำให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวาง อันเป็นกุศลในส่วนวิทยาทานพิเศษขึ้นไปอีกอย่างหนึ่งในงานนั้น

มีความมุ่งหมายเพื่ออะไร

การทำหนังสืออนุสรณ์นั้น มีความมุ่งหมายแตกต่างกันไปตามชั้นของผู้จัดทำ (เจ้าภาพ) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับผู้ตาย เช่น

ผู้ตายเป็นบิดา หรือมารดา

ผู้ตายเป็นบุตร หรือธิดา

ผู้ตายเป็นญาติพี่น้องร่วมตระกูลเดียวกัน

ผู้ตายเป็นครูอาจารย์

ผู้ตายเป็นบุคคลควรเคารพนับถือนอกจากในฐานะญาติ เช่น พระภิกษุบางรูป

ผู้ตายเป็นผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ของ ผู้บังคับ บัญชา ใน หน่วย ราชการ

แต่เมื่อสรุปถึงจุดประสงค์สำคัญของเจ้าภาพที่จัดพิมพ์หนังสือขึ้นนั้น พอที่จะประมวลลงได้โดยย่อ ๆ คือ

เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ตาย

เพื่อแสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณ หรือ บุพพการีคุณ ให้ปรากฏ
เพื่ออุทิศส่วนกุศลที่พึงได้จากการพิมพ์หนังสือเป็นของชำร่วยให้แก่ผู้ตาย
เพื่อแสดงมิตรธรรมตอบแก่ผู้ที่เสียสละเวลามาร่วมในงานศพ

ลักษณะของหนังสือเป็นอย่างไร

ประเภทของหนังสือนั้นย่อมจะมีรูปเล่มต่างกัน ใหญ่ เล็ก หนา บาง ทั้งนี้สุดแล้วแต่ความประสงค์ของผู้จัดทำ ส่วนเรื่องภายในเล่มนั้น ความสำคัญอันดับแรกที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ ชีวประวัติของผู้ตาย ในประวัตินั้นจะบอกให้ทราบถึงชีวิตของผู้ตาย นับตั้งแต่ปฐมวัย ว่ามีการศึกษามากหรือน้อยแค่ไหน มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดเป็นพิเศษ เป็นต้น บอกให้รู้ถึงชีวิตในมัชฌิมวัย ว่าประกอบอาชีพด้วยความรู้อย่างใด มีหน้าที่การงานพิเศษอย่างไร ระยะใดมีความเจริญรุ่งเรือง หรือเสื่อมถอย บอกให้รู้ถึงชีวิตในปัจฉิมวัยว่ามีผลงานที่ตนได้ทำไว้อย่างไรบ้าง รวมทั้งคุณงามความดีอันเป็นประโยชน์ที่ได้ทำไว้แก่สังคม และที่สำคัญก็คือสาเหตุที่ทำให้ต้องเสียชีวิต

อันดับรองลงไปก็คือ คำไว้อาลัยของบุคคลระดับต่าง ๆ ที่เคยมีความสัมพันธ์กับผู้ตาย บรรยายให้ผู้อ่านทราบถึงความเศร้าโศกต่อมรณกรรม เช่น ผู้ตายเป็นบิดา หรือมารดาก็จะมีคำไว้อาลัยของบุตรธิดา หากผู้ตายเป็นครูอาจารย์ก็จะมีคำไว้อาลัยของเพื่อนครูด้วยกัน หรือศิษย์ที่เคารพนับถือ ทำนองนี้

สำหรับเรื่องที่เป็นหลักในลำดับต่อไปนั้น อาจเป็นเรื่องสั้นบ้าง ยาวบ้างต่าง ๆ กัน ตามความประสงค์ของผู้จัดพิมพ์ เท่าที่พอจะรวบรวมเรื่องเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้คือ

เรื่องเกี่ยวกับวิชาการ เช่น ตำนานต่าง ๆ วิชาการแพทย์ กฎหมาย วิชาการเกษตร

เรื่องที่เป็นสารคดี เช่น วัฒนธรรมประเพณีของชนชาติต่าง ๆ และการท่องเที่ยว

เรื่องเกี่ยวกับศาสนา เช่น ธรรมเทศนา ชาดกในพระสูตร และปาฐกถาธรรม นอกจากที่กล่าวนี้แล้วยังมีอีกมาก แต่เมื่อรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในหนังสืองานศพแล้ว อาจสรุปกล่าวได้ว่าหนังสืองานศพทั้งหมดนั้น เป็นหนังสือที่รวมไว้ซึ่งความรู้ทุกสาขาวิชาที่มนุษย์รู้

ผู้ให้และผู้รับจะได้ผลอย่างไรจากหนังสือ

ผู้ให้กล่าวคือเจ้าภาพผู้จัดทำ ย่อมได้รับความปลื้มปีติว่าตนได้เจตนาอุทิศกุศลที่พึงได้ให้แก่ผู้ตายโดยตรงแล้ว

ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของผู้รับ

ผู้ให้ หากให้หนังสือที่มีเนื้อเรื่องเป็นหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาอยู่ด้วยแล้วก็ได้ชื่อว่าให้สิ่งที่ประเสริฐที่อาจกล่าวได้ว่าชนะการให้ทั้งหมด และยังเป็นการช่วยเผยแพร่ศาสนธรรมอีกส่วนหนึ่งด้วย

สำหรับผู้รับนั้นหากได้พิจารณาอ่านโดยตลอด ย่อมได้รับประโยชน์มากทีเดียวเพราะหนังสือประเภทนี้เป็นหนังสือที่ผู้จัดทำ ๆ ขึ้นด้วยเจตนาดี มุ่งหวังให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุด ไม่ได้มอมเมาให้หลงเชื่อ หรือยั่วยุให้เกิดกิเลสอันร้ายกาจเช่นกับหนังสือบางประเภทที่จำหน่ายในท้องตลาด มีแต่จะสร้างสรรให้เกิดคุณงามความดีแต่อย่างเดียว และเป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือที่เป็นของชำร่วยในงานศพนั้น มีเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนามากกว่าเรื่องอื่น ๆ ทั้งนี้อาจ

เป็นเพราะในเวลาเช่นนี้ หลายคนต้องพบกับความเศร้าโศกเนื่องจากสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รัก จึงหาอุบายระงับความเศร้าโศกโดยอาศัยพุทธศาสนธรรมอันเป็นอมตะ

เราลองพิจารณาดูหนังสืออนุสรณ์ในงานศพอีกสักครั้ง นับตั้งแต่ชีวะประวัติเป็นต้นไปผู้อ่านจะได้ทราบว่าผู้ตายมีชื่อ และนามสกุลอย่างไร มีญาติพี่น้องเป็นใครบ้าง เกี่ยวข้องกับใครในฐานะใด เพราะไม่แน่ว่าผู้ตายที่เราไม่รู้จักมาก่อนนั้น อาจเป็นญาติสนิทของผู้อ่านเข้าโดยบังเอิญก็ได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นความจริงที่ว่าผู้ตายไปแล้วไม่มีโอกาสที่จะทำความชั่วได้อีก ฉะนั้นในประวัติของผู้ตายจึงปรากฏแต่คุณความดีที่ได้ทำไว้โดยมาก คุณความดีที่ปรากฏนั้นแหละจะเป็นตัวอย่างให้ผู้อ่านได้ศึกษาและปฏิบัติตาม หรือถึงแม้ไม่ปรารถนาจะปฏิบัติตาม ก็ไม่เป็นการเสียหายอันใดที่จะรู้ไว้ เข้าทำนองที่ว่า **รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม** และสาเหตุที่ผู้ตายต้องเสียชีวิต ผู้อ่านจะได้ทราบว่าผู้ตายได้ตายเพราะสิ้นอายุตามธรรมชาติ ตายเพราะอุบัติเหตุ หรือตายเพราะเกิดโรคบางอย่าง หากตายเพราะอุบัติเหตุแล้วเป็นเพราะอุบัติเหตุอย่างใด ผู้อ่านจะได้ยึดถือเป็นตัวอย่างระวังไม่ให้อุบัติเหตุอย่างนั้นเกิดขึ้นกับตนเอง หรือตายเพราะเกิดโรคอย่างใด ก็สนใจศึกษาถึงโรคอย่างนั้นและระวังไม่ให้เกิดกับตนเองเช่นเดียวกัน เพียงชีวะประวัติพอสังเขปเท่านั้น หากผู้อ่านได้สนใจอ่านอย่างจริงจังแล้วจะได้ประโยชน์ไม่น้อยเลยทีเดียว

ส่วนเรื่องต่าง ๆ ภายในเล่มนั้น ผู้อ่านจะได้รับประโยชน์โดยตรงอย่างกว้างขวางจากเนื้อเรื่องในแต่ละสาขาวิชา แล้วมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ใน

การดำรงชีวิตเช่นเรื่องการปลูกฝ้ายในวิชาการเกษตร ผู้อ่านบางท่านไม่เคยทราบหรือสนใจมาก่อนเลย เมื่อได้ทราบและสนใจแล้วทดลองทำดู ก็อาจจะกลายเป็นนักเกษตรกรรมผู้เชี่ยวชาญในด้านนี้ก็ได้ หรือเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา อาจทำให้คนบางคนที่เคยประพฤติตนเกเร เมื่อได้อ่านแล้วรู้สึกผิด ชอบ ชั่ว ดี กลับกลายเป็นคนประพฤติดีทั้งแก่ตนเองและสังคม

เพราะฉะนั้น หนังสืออนุสรณ์ในงานศพจึงจัดว่ามีประโยชน์โดยส่วนเดียวมากกว่าผิดกันแต่ว่าบางเล่มให้ประโยชน์มากหรือน้อยต่างกันเท่านั้น และอาจสรุปกล่าวโดยผูกข้อความสั้น ๆ ขึ้นเพื่อจูงใจว่า **ผู้ได้รับบรรณานุสรณ์ในงานศพเหมือนได้พบสิ่งของอันมีค่า.**

เราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว ได้พบหนทางที่ประเสริฐที่สุดสำหรับชีวิตของเราแล้ว ถ้าเราไม่เดินไปตามทางนั้น เราจะไม่เสียดายหรือ เมื่อชาตินี้ไม่ปฏิบัติแล้วอีกกี่ชาติจึงจะได้พบหนทางเช่นนี้อีก .... วัดอยู่ที่ใจ ทุกคนต้องเข้าวัดทุกวัน

ท่านอาจารย์ ฝั้น อาจาโร

ทำไมเราต้องสะสมกุศล

● ไพรัตน พุกกะณะสุต

สวัสดี ทุก ๆ ท่านที่ได้อ่านหนังสือที่ข้าพเจ้าได้เพียรพยายามเขียนไว้นี้ ก่อนอื่น ขอเรียนว่า ข้าพเจ้ามิได้มีเจตนาแอบแฝงใด ๆ มีแต่ความสำนึกจากประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาในชีวิตของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เขียนเรื่องนี้เมื่ออายุเกิน ๗๒ ปี และมีความประสงค์จะถ่ายทอดให้ทุกท่านที่ยังอยู่ในวัยเยาว์เพื่อสดับไว้เป็นคติ ไม่มากก็น้อย หากความดีปรากฏผลขึ้น ขอให้สมความปรารถนาทุกท่านด้วยเทอญ

กุศลและภาวนา

กุศล หมายถึงผลแห่งการกระทำ คนในสมัยข้าพเจ้าส่วนมากมีความเข้าใจว่า ถ้าต้องการความสุขสมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ ศักดิ์ จะต้องรีบสะสมกุศลไว้ในระหว่างที่ตนมีชีวิตอยู่ หรือหมายถึงชาตินี้ ต่อไปชาติหน้า จะได้รับความสุขความเจริญ ไม่อนาทรร้อนใจ ดังนั้น คำว่า กุศล ตามความเข้าใจของข้าพเจ้าก็คือ จงพยายามสร้างคุณงามความดีเอาไว้เพื่อให้บังเกิดผลตอบแทน อาจจะตอบสนองท่านในชาตินี้ก็เป็นได้ ไม่น่าจะไปพะวงถึงชาติภพหน้า ผลแห่งการกระทำที่เป็นกุศล ย่อมบังเกิดผลแก่ท่าน เป็นต้นว่า

มีจิตใจผ่องใส ไม่อนาทรร้อนใจ

ปราศจากโรคาพยาธิเบียดเบียน

สร้างสรรววรรณะให้ท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง

เสริมสร้างบารมีแห่งท่านเมื่อคราวอับจน

ภาวนา การที่จะทำคนให้ได้กุศล จะต้องอาศัย ภาวนา เป็นเครื่องประกอบ ภาวนา ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าหมายถึงการศึกษาเล่าเรียนถึงสาเหตุที่เป็นมา และจะบังเกิดต่อไปในภายภาคหน้า ซึ่งเรียกว่า สมุฏฐาน ทำความเข้าใจให้ถึงสาเหตุนั้น ๆ อย่างแท้จริงมิใช่พึ่งต้นเหตุหรือปลายเหตุแล้วเชื่อโดยไม่ศึกษาเสียก่อน ถ้าท่านเข้าใจดีแล้ว ถึงแม้จะมีเหตุ ท่านก็จะแก้ไขเหตุนั้น ๆ ได้โดยง่าย ไม่ทำความลำบากให้ท่านทนทุกข์ทรมานในจิตใจ การภาวนาจะให้ได้ผล ท่านจะต้องมีสมาธิแน่วแน่ ตัวอย่าง เช่น ทำไมท่านทำงานดี แต่ไม่ได้ดี ส่วนผู้ที่คดโกงทำไมจึงมีความสุขความเจริญ

ก่อนอื่น โปรดสำรวจตัวท่านเองให้ถ่องแท้เสียก่อนว่า เมื่อเยาว์วัย ท่านประกอบคุณงามความดีอะไรสะสมไว้บ้าง ท่านเคยกระทำสิ่งที่ไม่ดีไว้อย่างไรบ้าง ลองนำมาเปรียบเทียบด้วยตัวท่านเอง ทำใจให้บริสุทธิ์ท่านก็จะสามารถทราบได้ทันทีว่า ท่านผิดหรือถูก ถ้าผิด เหตุใดไม่เริ่มตั้งต้นใหม่ ควรเลิกการกระทำเก่า ๆ หันมาเริ่มต้นใหม่ จะไม่ดีกว่าหรือ เพื่อจะได้มีส่วนสร้างกุศลตอบแทนสนองท่าน ส่วนคนชั่วนั้น ผลตอบสนองทันตาเห็นในชาตินี้แล้ว

บางท่านที่เยาว์วัย ท่านอาจหลงระเริงกับสิ่งแวดล้อมอบายมุขต่าง ๆ รวมทั้ง รูป รส กลิ่น เสียง และแสงสี ท่านไม่ได้คิดถึงกาลข้างหน้า มีเงิน มีรายได้เท่าใด ก็ใช้ไปจนหมด ไม่พอกู้หนี้ยืมเขา หรือหนักข้อคิดขะโมย ปล้น จี้ ทั้งนี้ เป็นเพราะวัยของท่านยังแข็งแรง แน่ทีเดียวขณะนั้น ท่านทนได้ ต่อไปนานเข้านานเข้า ท่านต้องทนไม่ได้ ทนไม่ได้เพราะเหตุใด เพราะวัยของท่าน

สูงขึ้น ร่างกายของท่านอ่อนแอลง ทำให้ท่านฝืดเคืองด้วยสิ่งต่าง ๆ มากมายจนกลายเป็นทุกข์

ดังนั้น บทความของข้าพเจ้า ณ ที่นี้ จึงขอเชิญชวนให้ท่านได้ร่วมกันสร้างกุศลสะสมฝากเก็บไว้ในพุทธธนาคาร ได้แก่

๑. **การให้ทาน** หมายถึงช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากให้พ้นทุกข์ เท่ากับช่วยเขาให้มีความสุข

๒. **การอุปถัมภ์** อุปถัมภ์ผู้ที่มีพระคุณ ได้แก่ บิดา มารดา ญาติพี่น้องไม่ให้ท่านเหล่านั้นทนทุกขเวทนา ทั้งยังทำให้ผู้อื่นได้ทราบอีกทางหนึ่งว่า ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที ที่น่าจะได้รับการสรรเสริญ

การให้ทานและให้การอุปถัมภ์ทั้งสองอย่างดี ควรกระทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่ให้อย่างเสียไม่ได้ มิฉะนั้น กุศลจะไม่บังเกิดแก่ท่าน การสร้างกุศล หรือจะเรียกว่า สร้างผลของบุญก็ได้ จะตอบสนองท่านเมื่อท่านได้กระทำไปโดยบริสุทธิ์ใจ

ความหวังที่ต้องการให้กุศลผลบุญตอบสนองท่าน เพื่อท่านมียศฐาบรรดาศักดิ์ มีข้าทาสบริวาร มีที่อยู่ ที่พำนักโอ่อ่า มียานพาหนะราคาแพง ๆ และมีเพศตรงข้ามที่สวยงามเคียงข้างนั้น ควรจะยุติเลิกคิดกันได้แล้ว กาลเวลาแห่งยุคย่อมมีความหมุนเวียนเปลี่ยนไปฉันใด ความนึกคิดดังกล่าวก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปฉันนั้น

ความสิ้นสุดของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐี มากมียศอำนาจมากมายเพียงใดก็ตาม หาได้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตายไปได้ไม่ มีเงินทองมากมายเพียงใดในสมัยนี้ ท่านก็ต้องเป็นทุกข์มีอำนาจล้นฟ้าอย่างใด ก็มีทุกข์ เมื่อมีทุกข์แล้ว จิตต์ของท่านจะสงบได้อย่างใด

อนึ่ง ปัจจุบันนี้ วิทยาการทุกอย่างรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว อารยธรรมของชาวต่างประเทศไม่ว่าจะขวาหรือซ้าย ต่างแทรกซึมเข้ามาในลักษณะบั่นทำลายซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้ จะแทรกซึมท่านไม่ได้ หากท่านมั่นอยู่ในกุศลภาวนา เจริญรอยตามองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่ครอบคลุมมาในประเทศขณะนี้ ได้มีอยู่แล้วในพุทธดำรัส ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงปรารถนาให้ช่วยกันสร้างกุศลและภาวนาศึกษาถึงเหตุ เพื่อสะสมไว้ช่วยเหลือตัวท่านยามอับจน เป็นกุศลที่ท่านฝากไว้ในพุทธธนาคาร แผ่ขยายเป็นมรดกต่อไปยังผู้สืบสกุลของท่านให้เกิดผลแก่เขา โดยได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ที่พบเห็นต่อไปด้วยเทอญ.

ใจที่สงบทำให้กายสงบ กายที่สงบทำให้ใจสงบ กายและใจที่สงบทำให้บรรลุถึงความสำเร็จที่ปรารถนา

พระภิกษุพระยานรรัตน์ราชมานิต

พระคุณ

● สมบัติ พุกกะณะสุต

ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย กิร ดังได้ยินมาว่า เมื่อครั้งพุทธกาลนานมาแล้ว สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เลิศด้วยปัญญา ได้บำเพ็ญกรณียกิจโปรดพุทธบริษัทเป็นประจำ ในเช้าวันนั้น พระสารีบุตร ได้รับอาหารจากหญิงชาวนาผู้ซึ่งมีโอกาส ได้ถวายอาหาร แด่ภิกษุสงฆ์เป็นครั้งแรก นาน ๆ จะมีสาวกของพระองค์ผ่านทางนี้

"พระคุณท่าน จะผ่านทางนี้อีกเมื่อไร" หญิงชาวนาถาม

"ยังไม่อาจบอกได้ ข้างหน้าเป็นของไม่เที่ยง นางมีความประสงค์สิ่งใด"

สาวกของพระพุทธองค์ กล่าวด้วยน้ำเสียงละมุนละม่อมเรียบร้อย

"ข้าปรารถนาจะสร้างกุศล โดยถวายอาหารแด่ท่าน"

นางกล่าวขึ้นด้วยเจตนาถวายทานปลื้มปีติ

"ถ้าประสงค์จะสร้างบุญกุศลแก่อาตมา ก็นับว่าเป็นบุญกุศลอยู่ แม้ไม่พบอาตมา ก็ขอได้โปรดกลับยังเรือนของท่าน นำอาหารที่จะถวายแก่อาตมานั้น มอบให้กับคนแก่สองคน ที่สวมเสื่อตะเข็บออกนั้นเถิด จะเป็นมหากุศลยิ่งนัก" เมื่อกล่าวจบพระสารีบุตรก็เดินจากไป

สองท่านที่ใส่เสื้อตะเข็บออก ตามคำของพระสารีบุตร สาวกของพระศาสดาคือ ผู้ที่ใกล้ชิดกับเรา มีความเมตตากรุณาต่อเราอย่างลึกซึ้งหาที่เปรียบไม่ได้ท่านคือ คุณพ่อ คุณแม่ของเรานั้นเอง พระคุณของท่านนั้นยิ่งใหญ่นักหามีผู้ใดเสมอเหมือนไม่ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ได้สรรเสริญพระคุณท่านประหนึ่งว่า

"จะเอาโลกมาเป็นปากกา จะเอานภามาแทนกระดาษ
เอาน้ำหมดมหาสมุทรแทนหมึกวาด ประกาศพระคุณไม่พอ"

ข้อความที่ข้าพเจ้ายกมากล่าวนี้เป็นเพียง ความเปรียบเทียบพระคุณบิดามารดาเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้น ความจริงพระคุณของท่านนั้นมากล้นสุดพรรณา ถ้าจะเปรียบว่าเป็นหนี้สิน ก็เป็นหนี้ท่านชั่วชีวิตนี้ ไม่มีทางใช้ได้หมด เป็นหนี้ที่ผู้ให้ไม่พึงปรารถนาจะรับชำระหนี้ตอบแทน แต่ท่านยินดีรับชำระหนี้ทางใจ คือให้เราประพฤติ ปฏิบัติในทางที่ดีที่ถูกต้องเหมาะสม แล้วท่านจะมีความสุขใจ ซึ่งเท่ากับเราได้ชำระหนี้หรือทดแทนพระคุณท่านบ้างเท่านั้น สิ่งที่เราควรกระทำเพื่อท่านผู้มีพระคุณคือ

- ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน
- เชื่อฟังโดยไม่มีการโต้เถียง ทั้งทาง กาย วาจา ใจ
- เอาอกเอาใจท่านตามความสามารถ
- รักษาชื่อเสียง วงศ์สกุล
- ช่วยเหลือท่านด้วยการให้ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค

– ช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้องตามสมควร

– เมื่อท่านถึงแก่กรรมลง ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ควรปฏิบัติ ทั้งในยามที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เจ็บป่วย และเมื่อถึงเวลาที่ท่านจากไปแล้ว ความจริงมีสิ่งที่ควรจะทำอีกมาก ซึ่งถ้าเรากระทำได้ เราจะเป็นผู้สร้างความสุขใจให้กับ บิดามารดาผู้มีพระคุณ ตัวเราเองจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีกตัญญูกตเวที จะได้รับการยกย่องสรรเสริญ เจริญด้วยลาภยศและความสุข เป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ แต่ใดๆ ในโลกนี้ล้วนอนิจจังมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สูญสลายไปในที่สุด หนีไม่พ้น เมื่อดับสูญไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำสิ่งใดติดตัวไปได้ นอกจากบุญกุศล ดังที่มีผู้กล่าวว่า

ยศและลาภ หาบไป ไม่ได้แน่
เห็นมีแต่ ต้นทุน บุญกุศล
ทิ้งสมบัติ ทั้งหลาย ให้ปวงชน
ร่างของตน เขายังเอา ไปเผาไฟ

ช่างสมจริงตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า

"สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นและดับไป ความเข้าไปสงบสังขารเหล่านั้นเป็นสุข"

ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ
คนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาแลประเสริฐสุด

หัวอกของนก

◎ ท. เลียงพิบูลย์

ในงานประชุมเพลิงศพ คุณไพรัตน พุกกะณะสุต บิดาของคุณสมบัติ คุณสมบัติได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องใหม่สั้น ๆ สักเรื่องหนึ่งเพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงาน ข้าพเจ้ารับปากเพราะคุณสมบัติสนใจในหนังสือชุด "กฎแห่งกรรม" วันงานก็ใกล้เข้ามา ข้าพเจ้าก็ยังหาเรื่องอะไรสั้น ๆ ให้เหมาะสมไม่ได้ทั้งงานก็เหลือมือ ข้าพเจ้าขอขอบคุณที่คุณสมบัติสนใจในหนังสือที่ข้าพเจ้าเขียน หากบุญกุศลใด ๆ เกิดขึ้นจากเรื่องนี้ ขอให้บุญกุศลนั้นจงดลบันดาลให้วิญญาณของ คุณไพรัตน พุกกะณะสุต ไปสู่สุคติตามปรารถนา

เมื่อนึกถึงท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โสภณ วัดเทพศิรินทราวาส เช้าย่ำรุ่งวันหนึ่ง ท่านได้โทรศัพท์มาบอกว่า มีผู้บันทึกเรื่องจริงในชีวิตที่ประสบการณ์ผ่านมาแล้วอยากจะให้เกิดประโยชน์ทั่วไป จึงขอให้ส่งคนไปรับต้นฉบับที่กุฏิของท่านวัดเทพสิรินทราวาส

ข้าพเจ้าก็กล่าวกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ และให้คนไปรับบันทึกฉบับนั้นมาพิจารณาและท่านผู้บันทึกนั้นขอร้องไม่ให้ลงนามจริง ไม่อยากจะให้ผู้ได้อ่านที่รู้จักตัวผู้บันทึก แล้วมาถามให้เกิดความกระทบกระเทือนใจในบั้นปลายแห่งชีวิต ข้าพเจ้ารับปากกับท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โสภณ แล้วก็จะได้เรียบเรียงขึ้น

ข้าพเจ้าอ่านแล้วก็อยากจะตั้งชื่อว่า "หัวอกของนก" ความจริงอยากจะหมายถึงอกเขาอกเรา อันหมายถึงชีวิตของสัตว์โลก ซึ่งต่างก็รักชีวิตด้วยกันไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์โลกเล็กใหญ่ทั่วไป เมื่อมีชีวิตเคลื่อนไหวได้ก็ไม่อยากตายด้วยกันทั้งสิ้น

เรารักชีวิตอย่างไร เขาก็รักชีวิตอย่างนั้น เมื่ออ่านคำบันทึกที่ได้รับจากท่านอาจารย์แล้วทำให้ข้าพเจ้านึกถึงครั้งอดีตที่ผ่านมายังอยู่ในความทรงจำว่า

เมื่อครั้งถนนสายบางปูสมุทรปราการเปิดขึ้นใหม่ ๆ เวลานั้นเรายังสนุกสนานในการล่าสัตว์ยังไม่เคยนึกถึง "อกเขาอกเรา" มาก่อนว่า เรารู้สึกสนุกเขาจะรู้สึกสนุกด้วยหรือเปล่า ทำให้นึกถึงภาพสมัยก่อนเราได้ไปกับผู้ชำนาญทางและผู้มีความรู้ในการยิงนก เวลาเช้าตรู่เราสะพายปืนลูกซอง ลงจากรถบุกลงไปทางทะเลเที่ยวซุ่มแอบคอยหาฝูงนกที่บินลงมาเกาะตามชายเลน และที่วิ่งไล่จิกปูปลากิน สภาพของนกทะเล

ภาพที่เราเห็นยามเช้าตรู่นั้นรู้สึกโลกเรานี้มีความสวยงาม ประทับตาประทับใจ เสียงคลื่นสาดเข้ามาชายฝั่ง ละลอกแล้วละลอกอีกไม่ขาดสาย แสงอาทิตย์เริ่มจะจับขอบฟ้าก่อนย่ำรุ่งของฟ้าฉายด้วยแสงสีที่สวยงามก่อนพระอาทิตย์จะผุดขึ้น พวกนกทะเลมากมายเช่น นกยาง นกอีก๋อย และหมู่นกตีนเทียนเป็นฝูงไล่จิกกุ้งจิกปลาปูอย่างสนุกสนาน ยามนั้นชายทะเลจะเต็มไปด้วยฝูงนก เสียงแหลมและเสียงหวานกับฝูงนกมากระทบความรู้สึกทางประสาท ทำให้ต้องรำพึงอยู่ในใจว่าชายทะเลเมื่อแสงเงินแสงทองจะเริ่มแจ้ง พร้อมด้วยนกน้อยใหญ่ส่งเสียงที่ชายเลนดูช่างงดงามน่าดูยิ่งนัก นกจำนวนพัน ๆ หมื่น ๆ บินขึ้นบินลงเป็นฝูงกระจายทั่วไป แต่เวลานั้นข้าพเจ้าจะเห็นความงามของธรรมชาติ นกทะเล น้ำทะเลสีคราม และละลอกคลื่นและแสงสีจับท้องฟ้าสีส้มสีแดงเหลือง ซึ่งอาทิตย์กำลังจะโผล่ขึ้นมาเป็นความงามธรรมชาติในก่อนรุ่ง น้อยคนจะได้เห็น

ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นภาพเช่นนี้มานานแล้ว ปัจจุบันนี้เราจะได้เห็นแต่แสงทองเมื่อเวลาจะโผล่ขึ้นส่องโลก และน้ำทะเลเป็นคลื่นเข้าซัดฝั่งเท่านั้น แต่เราไม่ได้เห็นฝูงนก ฝูงนกนาๆ ชนิดจำนวนพันจำนวนหมื่น ได้สูญสิ้นไปแล้วจะมีเหลือก็ไม่มากนัก สมัยก่อนในระยะคลองด่านยังมีนกเป็ดน้ำฝูงหนึ่งจำนวนพันบินมาครั้งหนึ่งมองขึ้นดูจะมืดมัวไปด้วยนกเป็ดน้ำ

แต่บัดนี้สัตว์ปีกเหล่านั้นกำลังจะสูญสิ้นไปแล้ว เวลาผ่านบางปูยามก่อนรุ่งจะหาเสียงนกเหมือนสมัยสามสิบกว่าปีนั้นยากมาก

นี่ก็เป็นฝีมือของมนุษย์ได้ทำลายสิ่งสวยงามของโลก อาทิตย์หนึ่งนักยิงนกได้เที่ยวยิงหลายพวกรวมแล้ว นับพันๆ ตัว ในจำนวนนี้มีพวกข้าพเจ้ารวมอยู่ด้วย มาในยุคปัจจุบันนี้ทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงอดีตบาปกรรมแล้วก็เศร้าใจ แต่เวลานั้นคิดแต่หาความสนุกมิได้มีความเมตตาปรานี มิได้นึกถึงอกของนกที่ตกเป็นเป้าของกระสุนปืนบ้างเลย เอาแต่ความสนุกใส่ตัว เอาความทรมานความตายให้แก่นกที่น่าสงสาร

คราวหนึ่งเราซุ่มยิงกับผู้ชำนาญ นกไม่รู้มาเกาะกันเป็นหมู่เป็นพวก วิ่งไล่จิกปูปลาหอยอย่างเพลิดเพลิน ไม่นึกว่าความตายจะมาถึงตัว ผู้ชำนาญยิงนกบอกให้จับกลุ่มใหญ่กว่านี้จึงค่อยยิง พวกเราก็ต้องเชื่อฟังคอยได้เวลาเห็นว่าจับกลุ่มใหญ่แล้ว ก็ลั่นไกปืนปล่อยกระสุนลูกปลายออกไป เสียงระเบิดดังปังใหญ่เสียงนกร้องตกใจต่างบินเผ่นขึ้นบนท้องฟ้าปากก็ร้อง

ส่วนพวกที่ถูกกระสุนก็ตายเกลื่อนบนชายเลน ที่ปีกหักเพราะถูกลูกปืนบินขึ้นไม่ไหวก็พยายามวิ่งหนี แต่ก็วิ่งไปไม่ไกลก็ล้มเพราะปีกห้อยถ่วงน้ำหนักวิ่งไม่ไหว ดูแล้วก็น่าสงสาร เราพยายามจะออกจากที่ซุ่มอยู่ไปเก็บนกแต่คนชำนาญพยายามฉุดเราไว้อย่าเพิ่งประเดี๋ยวได้ยิงอีก เราก็เชื่อซุ่มอยู่ในพุ่มไม้ เพราะเวลานั้นเราใช้เสื้อผ้าสีแก่จึงพลางตาได้

เสียงนกที่ถูกลูกปืนยังไม่ตาย ปากก็ร้องกันเซ็งแซ่ คล้ายกับความเจ็บปวดสาหัส ส่วนนกที่ไม่ถูกกระสุนก็บินหนีไปไม่ไกลนักและบินวนสูงคอยดูพวกตัว พอได้ยินเสียงพวกตัวบาดเจ็บยังไม่ตายบินไม่ไหว นกที่บินอยู่บนอากาศและไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้นก็พากันบินลงมาล้อมพวกที่บาดเจ็บ หากเรามีศีลธรรมและมนุษยธรรมในเวลานั้นก็จะเกิดความเมตตาสงสาร แต่เรามีแต่ความสนุกตื่นเต้น จิตจึงไม่เกิดเวทนาสงสารสัตว์ที่เคราะห์ร้ายพวกนี้

เมื่อมาถึงอายุมากขึ้นนึกขึ้นมาคราวใดนึกชังตัวเองว่า ทำไมเวลานั้นเราจึงมีจิตใจเหี้ยมโหด รู้สึกว่าพวกนกนี้มันรักพวกรักพ้อง ต่างลงมาร้องกันเซ็งแซ่ ล้อมตัวที่ถูกยิงบาดเจ็บ ประเดี๋ยวก็บินมาจับกันเป็นกลุ่มใหญ่ พอเห็นว่านกบินลงมามากพอแล้วก็ปล่อยกระสุนออกไป นกที่ถูกกระสุนบาดเจ็บล้มตายก็เพิ่มขึ้นอีกมากมายขึ้นอีก

คราวนี้พวกเราก็ให้เด็กบุกลงไป บางคนก็ถีบกระดานออกไปที่ดินอ่อน ๆ เก็บนกไว้ที่หัวกระดานเป็นกองใหญ่ เมื่อนับทั้งตัวใหญ่ตัวเล็กนำมากองจำนวนร้อยกว่าตัวซึ่งไม่ใช่ฝีมือพวกเราเป็นฝีมือผู้ชำนาญ เราเคยใช้กระสุนหลายนัดแต่ได้นกไม่เกิน ๑๐ ตัว นี่เป็นครั้งหนึ่งที่ข้าพเจ้ากับพวกเพื่อน ๆ ไปล่านกที่ชายทะเลบางปู เมื่อสมัยก่อนโน้น เราเคยเอาเรือออกไปตามคลองด่าน เวลานั้นนกมากมายยิงกันไม่ไหว ยิงเอามาแบ่งกันก็ยังกินไม่หมด ความสนุกสนานตื่นเต้นในเวลานั้น แต่ปัจจุบันนี้นึกแล้วเศร้าใจ เพราะชีวิตผ่านเหตุการณ์ประสบกับตัวเองมาแล้ว พวกใหม่ ๆ เราห้ามก็มักจะอวดดีหาว่าโง่เง่าเต่าปูปลา พวกที่ไม่เคยผ่านแล้วก็คิดว่าสมัยใหม่ตัวเก่งตัวดี

บัดนี้ข้าพเจ้าจะเขียนตามบันทึกของท่านผู้หนึ่งที่ได้จากท่านพระครูปัญญาภรณ์โสภณ วัดเทพศิรินทราวาส ข้อความบันทึกดังนี้

เมื่อสมัยเมื่อผมอยู่ในวัยหนุ่มนั้น ผมคิดว่าการยิงนกเป็นเกมกีฬาอย่างหนึ่ง สามารถทำให้ร่างกายทุกส่วนออกกำลังหูตาแจ่มใสว่องไว และมีทั้งตื่นเต้นสนุกสนานไปในตัว เวลานั้นไม่ได้นึกถึงศีลธรรมอันใด ความเมตตากรุณาสงสารไม่อยู่ในความรู้สึก มีแต่ความสนุกสนาน

ผมชอบยิงนกก็จริงแต่ไม่ชอบนกที่เป็นเป้านิ่ง ไม่นิยมยิงนกที่เกาะตามกิ่งไม้หรือเดินหากินตามริมตลิ่งริมคลอง หรือเกาะนิ่งคอยจ้องดูพอได้ทีก็บินลงมาจิกปลาขึ้นไปกิน ผมไม่ยอมยิงแม้แต่นกเดินตามพื้นดินลงเก็บข้าวตกตามท้องนา

นิสัยของผมไม่ชอบยิงนกที่เป็นเป้านิ่ง เพราะการยิงแบบนี้เป็นการเอาเปรียบนกไม่ใช่กีฬา เป็นความรู้สึกของผมเพราะนกจะมีโอกาสหนีได้น้อยที่สุด เป็นแบบที่เราเอาเปรียบนกมากเกินไป นกมีโอกาสรอดตายน้อยที่สุด

ผมจึงใช้วิธีไล่ให้ฝูงนกบินขึ้นบนท้องฟ้าจึงจะยิง และส่วนมากผมชอบยิงนกปากซ่อม ในท้องนารวงข้าวสุก การยิงนกปากซ่อมนั้นถือว่าเป็นเกมกีฬาที่สนุกสนานเพราะนกปากซ่อมนั้น หากผู้ไม่เคยชินไม่เคยยิงและไม่ชำนาญแล้ว จะใช้กระสุนสักสี่ห้าสิบนัดบางทีก็ยิงไม่ถูกนกปากซ่อมสักตัวเดียว เพราะนกปากซ่อมเป็นนกที่ฉลาด การบินหนีว่องไวกว่านกชนิดอื่นมาก มีวิธีบินหนีภัยเมื่อรู้ตัวแล้วมันจะบินแยกย้ายกระจัดกระจาย แยกตัวออกจากฝูงห่างไปคนละทางสองทาง ผู้ยิงจะต้องรู้จักวิธียิงอย่างมีฝีมือ รู้นิสัยอันชาญฉลาดของนกจึงจะได้ มิฉะนั้นมัวแต่เล็งแล้วปล่อยกระสุนออกไปในอากาศที่ว่างเปล่า เสียกระสุนปืนมากต่อมากแต่ไม่ได้นกปากซ่อม เพราะนกพวกนี้ส่วนมากมีสัญชาติญาณหรือธรรมชาติสร้างมาป้องกันชีวิต จึงมีวิธีบินอย่างตลบตะแลง มีวิธีบินอย่างพลิกแพลง ผู้ฝึกยิงส่องปืนตามไม่ทัน จึงปล่อยกระสุนไปในอากาศที่ว่างเปล่าเป็นส่วนมาก ไม่ถูกตัวนกเลย

ฉะนั้นผมจึงชอบยิงนกที่บินขึ้นบนอากาศ ทำให้ตื่นเต้นและเป็นเกมกีฬาที่แสดงฝีมือในการยิงและไม่เอาเปรียบนกมากนัก

ก่อนที่ผมจะรู้สึกถึงบุญบาปชั่วดีต่อมาหลายปีเหมือนจะถึงเวลาให้ผมหยุดเกมกีฬาที่ผมชอบมาก ครั้งนั้นเป็นฤดูแล้ง ผมได้ถือปืนออกจากบ้านไปเที่ยวหานกในสวนตามนิสัยชอบ

เมื่อผมเดินเข้าไปในเขตสวนหมากก็ได้พบนกเขาคู่หนึ่ง เกาะอยู่บนยอดที่ก้านหมากกำลังจับคู่เพลิดเพลินอยู่ เมื่อนกเห็นผมเดินเข้าไปในมือถือปืน สัญชาติญาณทำให้นกทั้งคู่รู้ว่าภัยกำลังจะมาถึงตัว ทั้งสองรีบโผบินหนีไปทั้งคู่ ผมยกปืนขึ้นเล็งแล้วปล่อยกระสุนออกไป ตัวหนึ่งถูกกระสุนของผมหล่นลงมา อีกตัวหนึ่งยังบินแฉลบวนเวียนไปมาอยู่ใกล้ๆ ไม่ยอมทิ้งคู่ จะคอยดู เหมือนจะรู้ว่าคู่ของตัวได้ตายเสียแล้ว ถ้าพูดถึงความรู้สึกและเดาเอาเองว่า นกตัวที่อยู่นั้นคงจะรู้สึกเสียใจมากมาย หากเป็นคนก็คงฟูมฟายน้ำตา ผมใช้สายตาคอยจ้องมองตลอดเวลา นึกในใจว่าทำไมมันจึงไม่หนีไปให้ไกลนะ คู่ของมันก็ถูกยิงตายนอนแทบเท้าของผมแล้ว แต่มันยังอาลัยบินเวียนอยู่เหมือนจะไม่ยอมจาก หรือจะยอมให้ผมยิงมันอีกตัวและมันไม่กลัวตาย ผมจับตามองมันอยู่ตลอดเวลา ทันใดนั้นผมเห็นแล้วรู้สึกตื่นเต้นมาก เพราะเห็นมันเหินขึ้นสู่ท้องฟ้า แล้วก็ห่อตัวหุบปีกพุ่งตัวลงสู่พื้นดินตรงหน้าผมถึงแก่ความตายทันที

เหตุการณ์เกิดขึ้นเฉพาะหน้าผมอย่างรวดเร็วโดยไม่เคยนึกฝันว่าจะได้พบเหตุการณ์เช่นนี้ ทำให้ผมละดุ้งงงงันลืมตัวขาดสติไปครู่หนึ่ง ทำอะไรไม่ถูกคิดอะไรไม่ออก เพราะไม่นึกว่าความรักของนกทั้งสองจะรุนแรงเช่นนี้ ยอมสละชีวิตตายร่วมกัน ผมตลึงไปครู่หนึ่ง พอได้สติรู้สึกว่าภาพที่ผมเห็นทำให้หัวใจมันเศร้าเมื่อเห็นนกทั้งสองมานอนตายคู่กันอยู่ต่อหน้าผม อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้เลย

พอผมได้สติก็ก้มลงไปหยิบนกขึ้นมาดู นกตัวแรกก็ทราบว่าเป็นตัวเมีย และได้เห็นว่าถูกลูกปืนที่หน้าอกทะลุ ส่วนตัวหลังที่บินขึ้นสูงแล้วพุ่งลงมาตายไม่มีรอยกระสุนเลย แต่ก้านคอหักมีเลือดไหลออกทางปาก ที่พุ่งตัวลงมาตายนั้นเป็นนกตัวผู้

เมื่อเห็นเหตุการณ์เกิดขึ้นเฉพาะหน้าด้วยการกระทำของผม ทำให้นกคู่นี้ต้องตายลง เมื่อผมคิดได้เช่นนี้ก็เกิดจิตสลดเศร้าหมอง เริ่มสะอึกสะอื้นภายในหัวใจ ผมเห็นภาพนกคู่นั้นแล้วจิตใจผมอ่อนระโหยโรยแรง ผมต้องนั่งลงเอามือทั้งสองกุมขมับไว้ ผมเป็นลูกผู้ชายน้ำตาผมออกยาก ผมเล่าอย่างไม่อาย แต่ครั้งนั้นผมต้องนั่งน้ำตาไหลออกมา แล้วก็สะอึกสะอื้นเหมือนคนได้รับทุกข์ทรมานใจที่สุดในชีวิต ผมนั่งร้องไห้น้ำตาไหลอาบแก้มสะอึกตื้นตันใจในการสร้างบาปของตัวอยู่เป็นนานกว่าจะได้สกดจิตใจให้ค่อยคลายได้ก็อาศัยนึกว่า เราจะเสียใจร้องไห้จนน้ำตาเป็นสายเลือดก็ไม่สามารถทำให้นกทั้งสองกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้ ทำให้เกิดจิตเศร้าหมอง นับแต่นี้ผมได้ตัดสินใจกีฬาฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเราจะเลิกและสุดสิ้นลงในวันนี้ เหตุการณ์อย่างนี้จะไม่ให้เกิดขึ้นเป็นครั้งที่สองเป็นอันขาด

เคราะห์ดีเวลานั้นในสวนเงียบสงัดปราศจากผู้คนเดินไปมา เพราะอยู่ห่างจากบ้านผู้คน มิฉะนั้นจะมีคนมาเห็นผมนั่งร้องไห้ เขาจะเข้าใจเป็นอย่างอื่น หรือเป็นคนเสียสติก็ได้

เมื่อผมเกิดสติสะกดความเสียใจไว้ได้บ้างก็คิดว่า รังของนกเขาคงอยู่ไม่ไกลจากที่นี้ พลางแหงนหน้าขึ้นมองตามยอดไม้ ก็มองเห็นที่ยอดหมากมีรังนกอยู่รังหนึ่ง คิดว่าคงจะเป็นรังของนกคู่นั้นเป็นแน่ คิดแล้วก็อยากจะให้คนขึ้นไปดูหากมีลูกนกถ้าขาดพ่อแม่มันก็คงอยู่ได้ไม่นานก็อดตาย

เมื่อผมคิดเช่นนั้นแล้วก็ไปตามหาชาวบ้านแถวนั้น เมื่อพบก็ขอร้องให้เขาช่วยขึ้นไปเอาลูกนกในรังลงมาให้ด้วยจะให้สินจ้างรางวัล บังเอิญผมไปพบกับ

คนใจบุญแกพูดว่า "ผมไม่ยอมรับจ้างคุณไปพรากลูกนกลูกกา บาปมันจะตกอยู่กับผมด้วย"

ผมฟังแล้วก็นึกละอายใจ จึงต้องแข็งใจเล่าความจริงให้ฟัง ชายผู้นั้นนั่งฟังด้วยความสนใจและรู้สึกเศร้าไปด้วย เมื่อรู้ความจริงแล้วชาวสวนผู้นั้นก็ยินยอมไปขึ้นต้นหมากไปเอารังนกลงมาให้

ในรังปรากฏว่ามีลูกนกอยู่ ๒ ตัว ขนกำลังจะขึ้นเต็มตัว อ้าปากร้องอย่างน่าสงสาร ก่อนที่ผมจะนำลูกนกกลับบ้าน ผมได้ขุดหลุมฝังซากนกทั้งสองตัวไว้ใต้ต้นหมาก ต้นที่รังลูกนกอยู่ แล้วทำจิตสงบพูดออกคล้ายจะพูดกับพ่อแม่นกว่าผมให้สัญญาว่าจะรับเลี้ยงดูลูกนกให้ดีที่สุดจนกว่าจะเติบโตหากินเองได้

เมื่อผมกลับมาถึงบ้านก็ไม่ค่อยสบายใจนัก ได้พยายามทนุถนอมลูกนกทั้งสองให้ดีเท่าที่จะทำได้ หากรงนกมาใส่ลูกนกไว้ในกรงตบแต่งให้ลูกนกอยู่สบายเท่าที่คิดว่าสมกับฐานะของนก

วันแรกครั้งแรกเริ่มให้อาหารแก่ลูกนก โดยใช้มือป้อน ลูกนกทั้งสองหันหน้าหนีไม่ยอมกิน ผมก็ไม่สบายใจที่ลูกนกทั้งสองไม่ยอมกินอาหาร คิดว่าเราจะทำอย่างไรจึงจะทำให้ลูกนกกินอาหารได้ นั่งคิดตรึกตรองอยู่พักหนึ่งก็นึกขึ้นได้ว่า เวลาแม่นกพ่อนกมันป้อนอาหารให้ลูกโดยให้ลูกนกสอดปากเข้าไปในปากของพ่อแม่นกออกมากิน

ผมก็ลองพยายามเคี้ยวข้าวแลอาหารสำหรับเลี้ยงนกเขา แล้วใช้ทางปากของผมป้อนอาหารให้ลูกนก ลูกนกทั้งสองก็ยอมกินแบบนั้น ทำให้ผมรู้สึกค่อยสบายใจขึ้น เพราะรู้ว่าลูกนกคงไม่อดตายแน่

ผมเลี้ยงลูกนกสองตัวนี้จนสามารถจะจิกอาหารกิน ช่วยตัวเองได้จนเติบใหญ่แข็งแรง ผมเลี้ยงนกคู่นี้ประมาณเกือบปี ผมให้อยู่ในห้อง นกเชื่องมากผมปล่อยให้ออกจากกรงเดินเล่น และบางครั้งก็จะบินออกจากหน้าต่างที่เปิดไว้

บินออกไปโต้ลมเล่นแล้วก็บินกลับเข้ามา เมื่อยามไปเคาะที่กรงเรียกเป็นสัญญาณให้นอน นกทั้งสองก็ว่าง่ายต่างพากันโผเข้ากรง ถึงเวลานอนผมก็คลุมผ้านอกกรงให้ความอบอุ่น บางเวลาผมจะออกนอกบ้านด้วยใจเป็นห่วงนกสองตัวนี้ จึงเคาะที่กรงแล้วสัญชาติญาณนกรู้ว่า ผมต้องการให้เข้ากรง ทั้งสองก็เข้าไปแต่โดยดี เมื่อผมกลับมาถึงบ้านก็เปิดกรงให้ออกมาเดินเล่นอย่างอิสระ น้ำท่าอาหารการกินผมจัดไว้มิได้ขาด

รู้สึกความสัมพันธ์ผมมีต่อนกทั้งคู่นี้ไม่สามารถจะพูดออกมา เป็นตัวหนังสือ แต่แล้วจู่ ๆ วันหนึ่งนกก็เริ่มขันแต่เช้าผิดปกติกว่าทุกวันที่ผ่านมาแล้ว นกจะขันเป็นเวลา แต่คราวนี้ขันกันไม่หยุดจนสาย ผมนึกสงสัยนกขันกระชั้นชิดอยู่ตลอดเวลา แล้วหันมาทางผมทั้ง ๒ ตัวตลอดเวลา ผมจัดหาอาหารวางไว้บนโต๊ะด้วยความรักและสงสาร ที่เห็นกิริยาท่าทางของนกผิดแปลกกว่าวันธรรมดาที่ผ่านมา

เมื่อนกเห็นผมกองอาหารไว้บนโต๊ะพร้อมทั้งน้ำที่ใส่ไว้ในถ้วยนกก็เข้าไปจิกอาหารกินคำ ๒ คำ ก็ไปกินน้ำแล้วก็กลับมาขันอยู่ตรงหน้าทั้งสองตัว คล้ายจะบอกให้รู้เหตุการณ์อะไรสักอย่างหนึ่ง จึงแสดงกิริยาแปลก ๆ เช่นนี้ ผมจึงเอื้อมมือไปลูบตัว นกทั้งสองหมอบนิ่งคล้ายกับว่ามือผมให้ความอบอุ่น แสดงกิริยาแปลก ๆ ในวันนั้นหลายครั้ง

เมื่อนึกถึงพ่อแม่ของนกผมก็ยังตื้นตันใจไม่หาย แต่วันนี้นกทั้งสองแสดงกิริยาแปลก ๆ เมื่อผมเอามือลูบตัวทั้งสองก็แสดงกิริยาหมอบตัวลงสงบนิ่ง กิริยาท่าทางแกมเศร้า ๆ หลายครั้ง ทำให้ผมเกิดสงสารเอ็นดูยิ่งนัก

เมื่อผมปล่อยมือก็ลุกขึ้นไปจิกอาหารกิน และดื่มน้ำเล็กน้อยทั้งสองตัวแล้วก็บินไปเกาะที่หน้าต่างที่เปิดไว้ แล้วก็แข่งกันขันหันหน้ามาทางผม แล้วหันหลังให้ผมแล้วก็โผบินไปเกาะที่หน้าต่างบ้านไป สักครู่หนึ่งต่างก็บินกลับมาแล้วก็

จิกอาหารบนโต๊ะกินและจิบน้ำ แล้วขันขึ้นพร้อมกัน แล้วก็โผไปเกาะที่หน้าต่าง หันมามองผมอีก แล้วหันหลังบินออกจากบ้านไป

ทำให้ผมนึกว่านกนี้ถึงเวลาจะต้องจากเราไปอยู่ตามธรรมชาติในป่าดงพงพีและหาคู่สืบพันธุ์ตามธรรมชาติที่สร้างไว้แล้ว คิดว่านกสองตัวจะต้องจากไป ผมก็เศร้าใจ ไม่ว่าสัตว์หรือคนเมื่อเลี้ยงมาแต่เด็ก ๆ ย่อมจะมีจิตใจเกิดความรักความเอ็นดูปรานีสงสารเป็นธรรมดา

กำลังนั่งรำพึงอยู่พักหนึ่ง นกทั้งสองตัวก็บินโผเข้ามาทางหน้าต่าง และหมอบลงข้างมือทั้งสองตัว ซึ่งผมกำลังกวาดอาหารนกไว้เป็นกองไม่ให้กระจัดกระจาย

เมื่อเห็นนกทั้งสองมาหมอบอยู่ข้างมือก็นึกสงสารเอ็นดู พลางพูดทั้งน้ำตาว่า "พ่อรู้ในท่าทางกิริยาของลูกว่ากำลังจะจากพ่อไป แต่ลูกยังมีความอาลัยพ่อมากจึงหวนกลับมาหาพ่อตั้งสองสามครั้ง พ่อเองก็ห่วงลูกและอาลัยลูกมาก ไม่อยากจะให้ลูกจากไป เป็นธรรมชาติของพ่อเป็นคน แต่ลูกเป็นนก พ่อจึงตัดสินใจได้ว่าพ่อจะเสียใจคิดถึงลูกเพียงใด พ่อจะจับลูกขังอยู่ในบ้านตลอดไปพ่อก็เป็นคนเห็นแก่ตัว

ฉะนั้นพ่อตัดสินใจแล้วอนุญาตให้ลูกไปอยู่ตามธรรมชาติของนก ในป่าดงพงไพร ต่อไปนี้ลูกคงจะหาเลี้ยงตัวเองได้แล้ว ไปเถิดลูกไปตามสมัครใจของลูก พ่อจะไม่ยอมเห็นแก่ตัวอีกเป็นอันขาด

นกทั้งสองลุกขึ้นขันอีกเป็นการใหญ่ ขันอยู่เป็นเวลานานก่อนจะโผบินออกจากหน้าต่างออกไปเป็นครั้งสุดท้าย ตั้งแต่นั้นมาเราก็ไม่ได้พบกันอีก

ประสบการณ์ของผมครั้งนี้ ทำให้ผมรู้สึกเสทือนสะท้อนจิตใจอย่างลึกซึ้ง รู้สึกยังฝั่งแน่นอยู่ในความทรงจำของผมตลอดเวลาที่ผ่านมาถึงทุกวันนี้

ทำให้ผมคิดว่า แม้แต่นกเป็นพวกสัตว์เดรัจฉาน ยังมีความรู้สึกกตัญญูรู้คุณที่ผมได้ถนอมอุ้มชูเลี้ยงมาจนเติบใหญ่ จนสามารถออกหากินเองได้ แต่สัญชาติญาณเตือนให้เรารู้ว่านกกับคนจะอยู่กันตลอดไปไม่ได้ เป็นการผืนกฎของธรรมชาติ นกย่อมจะต้องอยู่ป่าดงไปสมสู่ต่อไป ฉะนั้นผมจึงบอกอนุญาตให้นกทั้งสองจากผมไปทั้งที่ยังแสนรักแสนอาลัย

จดหมายท้ายเรื่องของท่านผู้เขียนบันทึกเรื่องนี้ ได้มีถึงท่านอาจารย์พระครูปั้ญญาภรณ์ โสภณ (พระมหาอำพัน บุญ – หลง) วัดเทพศิรินทราวาส ดังต่อไปนี้

นมัสการพระคุณเจ้า

เรื่องที่กระผมเลิกยิงนกทั้งๆ ที่กระผมชอบกีฬานี้มาก พระคุณเจ้าได้แนะนำให้กระผมเขียนเพื่อบันทึกเพื่อเผยแพร่เป็นกุศลต่อไปในคนรุ่นหลังนั้น เมื่อพระคุณเจ้าจะมอบให้คุณ ท. เลียงพิบูลย์ ไปตบแต่งเรียบเรียงสำนวนเสียใหม่ กระผมยินดีและขอบพระคุณมาพร้อมจดหมายนี้ด้วย กระผมขอร้องอย่าได้เอาชื่อของกระผมใส่ในเรื่องนี้เลย

เมื่อเพื่อนฝูงเห็นเข้าก็จะซักถามถึงเรื่องนี้ขึ้นมาครั้งใด ก็จะทำให้จิตใจกระผมเกิดความเศร้าหมองขึ้นมาทันที บางครั้งคิดขึ้นมาครั้งใดจิตใจหดหู่เศร้าหมอง เพราะเป็นเรื่องกรรมที่สร้างไว้ฝังอยู่ในจิตใจลืมได้ยาก กระผมตั้งใจจะอุทิศกุศล โดยอธิษฐานจิตคิดว่ากรรมอันนี้คงจะค่อยคลายทางใจได้บ้าง

กราบนมัสการพระคุณเจ้า

สวัสดี.

สามทัพธรรม

ของ

พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์

วัดหินหมากเป้ง

อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

วัดหินหมากเป้ง

๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

เจริญพร คุณสมบัติ พุกกะณะสุต ทราบ

จดหมายของคุณที่มีถึงอาตมา เรื่องขออนุญาตพิมพ์หนังสือ "สามทัพธรรม" เพื่อแจกในงานฌาปนกิจศพของ นายไพรัตน พุกกะณะสุต นั้น อาตมาได้รับแล้วและขอแสดงความยินดีด้วยที่คุณคิดจะพิมพ์หนังสือธรรมแจกในงานครั้งนี้ เพราะนอกจากจะเป็นธรรมทานเพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ที่ตายแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และได้รับแจกหนังสือนี้อีกด้วย เพราะมนุษย์โลกสมัยนี้กำลังเดือดร้อนปั่นป่วนหวั่นไหว เอนไปในทางที่จะล้มไปสู่ความเลวร้ายทุกที ถ้าหากไม่อาศัยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้ามาช่วยค้ำจุนจิตใจของมนุษย์ไว้แล้ว มีหวังจะล้มทะลายลงอย่างไม่ต้องสงสัยในวันใดวันหนึ่งข้างหน้าเป็นแน่

ฉะนั้น ด้วยอำนาจบุญกุศลที่คุณได้จัดพิมพ์หนังสือขึ้น เพื่อเป็นธรรมทานในครั้งนี้ ขอจงเป็นปัจจัยให้ นายไพรัตน พุกกะณะสุต ผู้ล่วงลับไปแล้ว และอุบัติในคตินั้น ๆ ได้รับส่วนกุศลอันเป็นผลให้เกิดความสุขสมปรารถนาจงทุกประการ เทอญ.

ขอแสดงความนับถือ

เทสรังสี

ปัญญาเป็นที่ปรารถนาของคนทั่วไป

ปัญญาเป็นของประเสริฐดีเลิศ ทุกคนไม่เลือกหน้าข้าผู้ดีไพร่ ตลอดถึงเศรษฐี พระราชามหากษัตริย์ ล้วนแล้วแต่ปรารถนาปัญญาด้วยกันทั้งนั้น หากจะมีใครสักคนมาชมว่า เจ้าคนนี้ปัญญาฉลาดช่างพูดคมคายนัก ผู้ถูกชมแม้แต่จะเป็นเด็ก ๆ ก็จะมีความชื่นใจขึ้นมาทันที ทั้ง ๆ ที่บางคนอาจจะไม่รู้คุณค่าลักษณะของปัญญาว่าเป็นเช่นไร แล้วจะเอาไปในทางไหน ปัญญานั้นมีอยู่ในตนหรือเปล่า ตรงกันข้ามหากเขาติว่า เจ้าคนนี้โง่ไม่มีปัญญา หรือหากเขาจะพูดเปรียบเปรยในทำนองที่ว่าตนเป็นคนโง่ ผู้ถูกเขาตินั้นอย่างน้อยก็จะแสดงกิริยาไม่พอใจขึ้นมาทันที ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นที่ปรารถนาของคนทั่วไป ปัญญาถึงแม้จะเป็นที่ปรารถนาของคนทั่วไปก็จริง แต่บางคนก็ยังไม่แสวงหาปัญญานั้น หรือแสวงหาแต่ไม่ถูกทางก็ยังมีอยู่มิใช่น้อยเหมือนกัน ปัญญาเป็นชื่อของความรู้ความฉลาดชนิดหนึ่ง แล้วก็เป็นของกลาง ๆ มิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ใครจะถือกรรมสิทธิ์ผูกขาดไม่ได้ ผู้ใดจะสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นในตัวแล้ว จะต้องยึดหลักสี่ประการเหล่านี้เป็นเครื่องดำเนิน คือ

๑. ต้องหมั่นฟัง (ฟังคำสอนที่ดีจากผู้มีความรู้ที่ดี มิฉะนั้นแล้วจะได้ทุวิชา ทุปัญญา อันจะนำความฉิบหายมาให้กับตนเอง และผู้อื่นด้วย)

๒. คิดตรองตามความรู้ที่ได้ฟังมา และอื่น ๆ อีกอันที่จะเป็นประโยชน์ปราศจากโทษ

๓. หากตริตรองตามแล้วไม่เข้าใจสงสัยอย่าเอาไปอมไว้ รีบเข้าไปไต่ถามท่านผู้รู้ผู้ฉลาดให้สิ้นสงสัยทันที

๔. เมื่อเข้าใจเนื้อความถ่องแท้แล้ว จงจดจำเอาไปปฏิบัติตาม

เมื่อผู้ใดมาสร้างปัญญาให้เกิดมีขึ้นในตน แล้วปฏิบัติได้ตามความรู้ความเข้าใจ ตามความสามารถของตน ๆ จึงเรียกว่านักปราชญ์โดยแท้จริง นักปราชญ์ก็ดี บัณฑิตก็ดี เป็นสมัญญาชื่อของผู้มีความรู้ความฉลาด สามารถประพฤติตนเป็นคนดีเด่น เป็นผู้นำอันบุคคลอื่นทำได้ยาก ชื่อทั้งสองนี้มักใช้เป็นโวหารสำนวนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยมากมานานแล้ว และใช้เฉพาะบุคคลผู้ประพฤติตนดังกล่าวแล้ว ไม่มีการสอบให้คะแนนกัน สมัยนี้มีผู้นำเอาคำทั้งสองมาใช้ลงในประกาศนียบัตรของผู้สำเร็จการศึกษาในวิชาแขนงต่าง ๆ ในสถาบันนั้น ๆ เช่น เนติบัณฑิต เกษตรศาสตร์บัณฑิต เป็นต้น แต่ผลได้นั้นมันผิดกัน สมัยนี้ได้สำเร็จเพราะการศึกษาตามหลักสูตรในแขนงวิชานั้น ๆ สมัยโน้นได้เป็นนักปราชญ์บัณฑิตเพราะการปรับตนให้เป็นคนดีกว่าเดิม บางท่านอาจไม่มีการศึกษาตามหลักสูตรอะไรเลย แต่ปรับตนให้เป็นคนดีขึ้นมา จนคนภายนอกหรือผู้รู้ทั้งหลายเห็นเป็นคนดีพร้อมแล้ว จึงให้สมัญญาอย่างนั้น คนเหล่านี้มีอยู่ ณ สถานที่ใด ชุมนุมชนใด ย่อมทำให้สถานและชุมชนนั้น ๆ เยือกเย็นเจริญสุข ซึ่งผิดกับบัณฑิตในกระดาษ บางคนอาจยังไม่คิดจะปรับปรุงตัวของตัว ให้เข้ากับบัณฑิตกระดาษเลยก็ได้ เพราะความหลงเห่อในบัณฑิตกระดาษของตน ฉ้อราษฎร์ บังหลวง กินดิน กินหิน กินทราย กินเหล็ก กินปูน กินบ้านับร้อย ๆ พัน ๆ ไร่ โดยมากมักเป็นบัณฑิตในกระดาษทั้งนั้น นักเลงอันธพาล ลักเล็กขะโมยน้อย ตีชิงวิ่งราว จับเรียกค่าไถ่ เหล่านี้ ถึงแม้เขาจะทำความเดือดร้อน ก็ทำกับเฉพาะบุคคลส่วนน้อย ไม่เหมือนบัณฑิตในกระดาษ ซึ่งทำความเดือดร้อนไม่เลือกหน้านับแต่ขี้ข้า ผู้ดี มีจน เดือดร้อนทั่วกันไปหมด กีดกันความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติบ้านเมือง ก็เป็นพวกเหล่านี้เสียโดยมาก

ท่านเคยคิดบ้างหรือเปล่าว่า ท่านเกิดมาในโลกนี้ และเป็นอยู่ในขณะนี้นั้น เพื่อประโยชน์อันใด และประโยชน์นั้นท่านได้ทำให้แก่สังคม และตัวของท่านเองแล้วหรือเปล่า หากท่านยังไม่เคยคิด ก็ขอให้รีบคิดรีบทำเสีย อย่าได้ปล่อยเวลาให้หมดสิ้นไปโดยหาประโยชน์มิได้เลย เพราะเวลาเป็นของมีค่า หมดไปแล้วเอากลับคืนมาไม่ได้อีก อย่าอยู่โดยไม่คิดอะไรเสียเลย เหมือนไม้ตายยืนต้นไม่มีแก่นฉะนั้น ไม้ตายยืนต้นไม่มีแก่น ยังดีกว่าบุคคลที่เกิดมาแล้ว ไม่รู้จักนึกคิดและทำประโยชน์อะไรให้แก่ตนและบุคคลอื่นเสียอีก เพราะไม้ตายยืนต้นอย่างน้อยคนและนกก็ยังพอได้อาศัยได้บ้าง ไม่เหมือนกับบุคคลจำพวกที่กล่าวแล้ว นกจะเกาะก็ไม่ได้ คนจะใช้ก็ไม่ดี หรือหากจะคิดก็คิดในสิ่งที่ไร้สาระ เหมือนไส้เดือนที่เกิดในดิน นอนกินดินอยู่ข้างใต้ ขึ้นมาถ่ายมูลไว้ข้างบน เพราะกลัวดินจะหมด (ตามเรื่องเล่ามา) ความจริงอย่างหนึ่งในความจริงหลายอย่างมีอยู่ว่า ความเกิดมาของมนุษย์เราในโลกนี้ ที่แท้แล้วก็เกิดมาเพื่อการต่อสู้ ถึงแม้ว่าเราจะไม่ตั้งใจต่อสู้แต่มันก็ได้ต่อสู้แล้ว ตั้งแต่ปฏิสนธิอยู่ในครรภ์ของมารดา เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องต่อสู้กันไปเรื่อย ๆ เมื่อใครต่อสู้ไม่ไหว ก็ลาโลกนี้ไปไว้ต่อสู้เมื่อเกิดมาใหม่ การต่อสู้ ในโลกนี้มีความประสงค์หลายอย่าง จะต่อสู้เพื่ออิสระภาพ และเพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการและปรารถนาก็ตาม เมื่อสรุปแล้ว ก็เพราะความไม่อิ่มไม่พอของจิตนั่นเอง จึงดิ้นรนเป็นทุกข์ ผู้ที่ท่านอิ่มพอ หมดอยาก ไม่มีปรารถนาแล้วไม่ต้องต่อสู้อยู่เป็นสุข เด็กยังอยู่ในครรภ์ไม่น่าจะมีการต่อสู้อะไรเลย เพราะไม่มีศัตรูเวรภัยอะไร แต่ความจริงแล้ว อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม สี่อย่างนี้คือตัวศัตรูของสัตว์ผู้ยังมีความเกิดท่องเที่ยวอยู่ในโลกนี้ ผู้ใดมีธรรมสี่อย่างนี้เกาะเกี่ยวอยู่ ได้ชื่อว่ามีศัตรูเวรภัย จำเป็นต้องต่อสู้แพ้หรือชนะก็แล้วแต่ความสามารถของแต่ละบุคคล เด็กที่เกิดอยู่

ในครรภ์มันก็ต่อสู้กับสเปอร์มาโตซัวจำนวนนับเป็นหมื่น ๆ ชนะมาแล้วจึงตั้งรกรากจับเป็นก้อนเป็นตัวขึ้นมา อนึ่งเด็กที่เกิดอยู่ในครรภ์ของมารดานั้นจำต้องพึ่งคนอื่น (คือ มารดา) ทุก ๆ วิถีทาง ถึงแม้ตอนแรก ๆ เด็กจะไม่ต้องหายใจ แต่มันก็ต้องอาศัยรับแก๊สอ๊อกซิเจน และอาหารที่ย่อยสำเร็จแล้วผ่านเข้ามาทางรก ขับถ่ายคาร์บอนไดอ๊อกไซด์ และปฏิกูลบางอย่างกลับออกไปทางนี้ เมื่อเด็กโตขึ้นมาจนปรากฏมีลมหายใจแล้ว จำต้องพึ่งพาอาศัยมารดามากขึ้นเป็นเงาตามตัว ลมหายใจชีวิตเลือดเนื้อต้องแบ่งปันออกไปจากมารดาทั้งนั้น ชีวิตฝากไว้กับบุคคลอื่น มันแสนจะลำเค็ญ ความเป็นความตายแล้วแต่เขาจะชี้ชะตากรรมให้ ความเป็นอยู่ของเด็กที่อยู่ในครรภ์ของมารดา ย่อมได้ความกระทบกระเทือนนานาประการ เด็กบางคนสู้ไม่ไหวจึงตกไปในระหว่างที่ยังไม่คลอด (แท้งลูก) ก็มี ผู้ที่คลอดออกมาได้มีอวัยวะครบครัน จึงนับว่าเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ขั้นหนึ่งแล้ว หากท่านตั้งสติหลับตานึกคิดไปถึงสภาพเดิม เมื่อท่านกำลังต่อสู้อยู่กับศัตรู ขณะที่อยู่ในครรภ์ของมารดานั้น โดยปราศจากอาวุธใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ก็เอาชนะจนคลอดออกมาได้ น่าจะภูมิใจในความชนะของท่านมิใช่น้อยเลย การได้ชัยชนะครั้งนี้ เป็นชัยชนะอย่างมหึมา ยิ่งกว่าการชนะสงครามโลก อันประกอบด้วยแสนยานุภาพเหลือที่จะคณานับ นั่นเป็นการต่อสู้โดยที่เราไม่ได้ตั้งใจจะต่อสู้และเป็นปฏิปักษ์กับใคร ๆ เลย แต่เราก็ได้ต่อสู้และได้ชัยชนะ เพื่อได้มาซึ่งอิสระแก่ตัวเองกับไพรีผู้เป็นข้าศึกแก่จิตใจของเรา (คือกิเลส กรรมวิบาก) นี่เราได้ชัยชนะกองทัพแรกผ่านพ้นมาแล้วกองทัพหนึ่ง

ทัพต่อไป ถ้าท่านมิใช่เลือดนักรบที่ยอดเยี่ยมแล้ว ก็ยากที่จะเอาชนะมันได้เหมือนกัน เพราะเราต่อสู้กับทัพหนึ่งแล้ว มันจะกลายเป็นสองสามไปเรื่อยจนไม่มีที่สุด การแพ้และชนะตามคติทางโลก เขามีกรรมการตัดสินชี้ขาด เมื่อ-

กรรมการตัดสินชี้ขาดอย่างไรแล้ว ผู้แพ้และชนะก็ยอมตามคำชี้ขาดนั้น แต่การต่อสู้ภายในตัวของเราเอง ดังแสดงมาแล้วนั้น หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เราเป็นผู้เห็นภัยในศัตรูของกิเลส กรรม วิบาก อันมีอยู่แล้วในตัวของเรา จึงคิดปฏิวัติมิให้จิตหลงไหลเข้าไปยึดเอา กิเลส กรรม วิบาก ซึ่งสมมติว่าเป็นข้าศึก แล้วต่อสู้ด้วยอาวุธ (คือ ปัญญา) จนให้กิเลส กรรม วิบาก เหล่านั้นเป็นธรรมแล้วไม่ตั้งกรรมการตัดสินชี้ขาด แต่ชี้ขาดด้วยความสามารถแห่งปัญญาญาณของตนแต่ผู้เดียว ชนะอย่างนี้สบาย ไม่มีเรื่องยุ่ง ชนะแล้วก็แล้วไป แต่การชนะทัพหนึ่งแล้วกลายเป็นสองเป็นสามเป็นสี่ ดังจักแสดงต่อไปนี้ คือ เป็นการชนะด้วยตัณหาความดิ้นรนทะเยอทะยานอยากเป็นทุน จึงชนะแล้วแพ้ไม่มีที่สิ้นสุด เด็กที่คลอดออกมาจากครรภ์ของมารดาแล้ว ก็นับว่าได้ชัยชนะอย่างใหญ่หลวงทัพหนึ่ง แต่จะต้องต่อสู้กับสิ่งที่มันต้องการอีก ดูซิ.. ....มันดิ้นรนกำมือกำไม้ร้องไห้ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มันต้องการปรารถนามิใช่หรือ เด็กที่มันซุกซนมากยิ่งแสดงออกซึ่งการต่อสู้ของมันมากขึ้น ชายหนุ่มหญิงสาวที่กำลังมัวเมาอยู่กับความรักความใคร่ ต่อสู้กับสิ่งที่ตนต้องการ เมื่อมันผิดหวัง จนเสียผู้เสียคนเท่าทั้งเป็นหรือยอมตายดิบ ๆ ก็เพราะยอมแพ้มันมิใช่หรือ

เอาละสมมติว่า ท่านเลือกคู่รักได้ชอบใจอย่างสุดซึ้ง จนไม่มีที่ติ ซึ่งท่านหมายปองมานานแล้ว เวลานี้ท่านได้มาเป็นกรรมสิทธิ์ของท่านแล้วโดยสิ้นเชิง ท่านคงจะดีใจว่าได้ชัยชนะแล้วมิใช่หรือ แต่ทางสัจจธรรมมันตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าถือว่า นั่นเป็นการยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไข แพ้ตรงไหนท่านเคยคิดหรือเปล่า ข้าพเจ้าคิดว่าหากใครคิดได้เช่นนั้นแล้ว คงจะไม่มีใครคิดจะแต่งงานเป็นแน่ เมื่อพูดมาถึงตอนนี้แล้ว คงจะเกิดปัญหาขึ้นมาว่า ไม่ว่ามนุษย์หรือ

สัตว์ เมื่อไม่มีการสืบพันธุ์แล้ว โลกก็จะพลันฉิบหายทีเดียว เมื่อมีผู้คิดอย่างนี้ขึ้นมาก็เกิดเป็นปัญหาโลกแตก ปัญหานี้เกิดขึ้นมา ณ ที่ใด กลุ่มชุมชนใด ตรงนั้นแหละแตกก่อนเพื่อน เมื่อไม่คิดว่าโลกก็เป็นโลก ธรรมก็เป็นธรรมอยู่มาได้จนบ้านนี้ คราวนี้ว่าถึงการแพ้ต่อไป แพ้ตรงที่ท่านยอมแพ้ความรัก ความใคร่ความชอบใจ ถ้าจะพูดให้ตรง ๆ แล้ว ก็คือท่านยอมแพ้ใจของท่านเอง อันยังเต็มไปด้วยกิเลสอยู่ เมื่อท่านยอมแพ้ของเหล่านี้แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่าง ท่านจะต้องยอมแพ้ไปทั้งหมด คือ ยอมตามใจ ยอมให้เอกสิทธิบางอย่างหรือทั้งหมด ยอมเสียอิสระรับใช้เป็นทาส ยอมให้โอกาสในความผิดบางกรณีหรือทั่ว ๆ ไปแก่คู่รักของท่าน ซึ่งผิดจากคราวเมื่อท่านยังไม่มีคู่รักเป็นอิสระแก่ตัวอยู่เป็นไหน ๆ คู่รักบางคู่เห็นอีกฝ่ายยอมแพ้เลยได้ใจใหญ่ ฉวยโอกาสถือกรรมสิทธิ์ ยึดอิสระเอามาเป็นของตัวทั้งหมด แอนตี้เอาจนเงยหัวไม่ขึ้นเลยก็มี คู่ครองคู่นั้นจะหาความสุขไม่ได้เลยตลอดชาติ ถึงจะนอนบนกองเงินกองทองมรดกของบรรพบุรุษ เงินทองนั้นก็พลันฉิบหาย หาใหม่ก็จะฝืดเคืองแสนยาก เพราะสิริที่เป็นเครื่องดึงดูดของโภคทรัพย์ไม่มี หากคู่ครองใดมีศีลธรรมตั้งมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต คิดถึงอกเขาอกเรา เคารพในสิทธิของกันและกัน ให้อภัยในความผิดพลาดของกันและกัน ไม่ถือรั้นเอาแต่ใจของตนข้างเดียว แล้วรับภาระประกอบกิจในหน้าที่ของตน ๆ เป็นต้น คู่ครองคู่นั้นแม้เขาจะเป็นคนถือกระเบื้องขอทาน เขาก็จะมีความสุขมหาศาลยิ่งกว่ามหาเศรษฐี เพราะมีสิริอยู่ในตัวดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าผู้ทรงรอบรู้ในเหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้แล้ว จึงทรงพระมหากรุณา ตรัสสอนฆราวาสธรรมไว้ให้ผู้ที่ยังจมอยู่ในกามคุณ ๕ นำไปปฏิบัติเพื่อบำบัดทุกข์ นำความสุขมาให้ ควรแก่วิสัย โดยใจความว่าไหน ๆ เมื่อบุรุษยอมรับรักสตรีที่ตนชอบใจเอามาไว้ในคุ้มครองของตนแล้ว พึงปฏิบัติต่อสตรีอย่างนี้

๑. พึงยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา อย่าได้ถือเสมือนข้าทาษหรือเมียเช่า

๒. อย่าดูหมิ่นเขาเหมือนคนที่มาอาศัยเราอยู่

๓. อย่าประพฤติล่วงละเมิด เที่ยวเตร่อย่างคนไม่มีภรรยา

๔. มอบกรรมสิทธิ์ให้เขาเป็นใหญ่ในบ้านหรือทรัพย์สมบัติทั้งปวง

๕. ให้เครื่องแต่งตัวตามที่เขาต้องการ

เมื่อภรรยาได้รับบำรุงอย่างนี้แล้ว ย่อมเป็นที่พอใจ แต่กุลสตรีบางคนผู้ไร้ศีลธรรมขาดความรู้สึกสำนึกในตัว อาจเข้าใจผิดไปว่า สามีหลงใหลในตัวเลยได้ใจใหญ่ นึกอยากจะว่าสามีอย่างไรก็ว่าเอาๆ โดยมิได้คิดถึงสิ่งที่พอดีพองาม บางทีก็รุกรานไปจนถึงคนที่สามีเคารพนับถือ หรือต่อหน้าสาธารณชนก็มีผู้ชายโดยมากมักเป็นผู้อดทนและรักษามารยาทเพื่อศักดิ์ของลูกผู้ชาย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนผู้ชายเป็นส่วนมาก ให้เห็นโทษในกุลสตรีดังจะเห็นได้ในพระสูตรต่างๆ ที่พระองค์ตรัสสอนแก่ภิกษุ เมื่อสามีไม่โต้ตอบก็เลยฉวยโอกาสยึดอำนาจปฏิวัติเอาเลย ชายใดได้ภรรยาดังกล่าวมานี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับเอางูเห่ามานอนร่วมเตียง แต่หญิงที่มีคุณธรรมประจำตัวอยู่ ย่อมตรงกันข้าม เมื่อสามีดีต่อตนแล้ว ย่อมเกิดความละอายแก่ใจ แล้วก็ใคร่จะทำความดีสนองบุญคุณของสามี

๑. ด้วยจัดงานในบ้านและหน้าที่ของตนดี

๒. สงเคราะห์ญาติมิตรคนข้างเคียงของสามีด้วยน้ำใจดี

๓. ไม่ทำตนเป็นคนเจ้าชู้และนอกใจสามี

๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย

๕. มีความขยันในกิจหน้าที่ของตนมีการงานในบ้านเป็นต้น

ชายใดได้ภรรยาดังกล่าวมานี้ ก็เหมือนกับได้นางแก้วมาเป็นภรรยา ได้มาแล้วไม่รู้จักเบื่อหน่ายคลายความรัก ไม่มีความเดือดร้อนเป็นทุกข์ มีแต่จะนำความสุขอันโลกนี้พึงปรารถนามาให้

การยอมแพ้ต่อไปก็คือ เมื่อท่านได้สมาชิกเพิ่มขึ้นมา เมื่อเพิ่มขึ้นมาหนึ่งคน ท่านก็จะแบ่งเอาความรักซึ่งมีอยู่ในใจของท่าน หรือคู่รักของท่านอีกด้วยไปมอบแก่สมาชิกตาดำ ๆ ของท่านอีกส่วนหนึ่ง หรือเกือบหมดก็ได้หากสมาชิกของท่านเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ท่านก็จะแบ่งเอาความรัก และความอารักขาความสงเคราะห์อะไรต่ออะไรเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ความรักความใคร่อันมีอยู่ในใจของท่านนั้น ซึ่งท่านยอมสละออกไปให้แก่คนอื่นนั้น หากมันเป็นวัตถุสิ่งของแล้ว เกือบจะไม่มีเหลือติดตัวเลยก็ว่าได้

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย เมื่อพูดมาถึงตอนนี้แล้ว พอจะรู้ตัว และยอมรับได้แล้วหรือยังว่า ผู้ที่ถือตนว่าเป็นผู้ชนะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แท้จริง คือ เป็นผู้แพ้แล้วโดยไม่มีเงื่อนไข เมื่อแพ้แล้วยังผูกมัดตนเอง ด้วยข้อผูกมัดอีก ๓ ประการ ตามพระพุทธบรรหารว่า....**ปุตฺตคีเว ภริยาหตฺเถ ธนปาเท**....เครื่องผูกสามอย่าง คือ ภรรยา บุตร ทรัพย์ เป็นเครื่องผูกอย่างหลวม ๆ แต่เหนียวแน่น ยิ่งดิ้นเท่าไรก็ยิ่งรัดเข้า เหมือนเชือกผูกขาหมู ยิ่งดิ้นเชือกก็จะเชือดเอาหนังและเนื้อจนเข้าถึงกระดูก (สมตามคำข่าชาวเขา บุตรเขาเรียกว่า กวนใจ สามีเขาเรียกว่ากวน....กวน หมายถึงความเป็นใหญ่ ภาคอีสานตลอดประเทศลาวตอนหลัง ๆ จากนี้ไป ไม่นานนัก ผู้ใหญ่บ้านเขาเรียกว่ากวนบ้าน สำนวนเขาว่า "....บ้านเมืองร้อน กวนเมืองชิงไพร่...." ลูก ๆ ที่เขาเรียกว่ากวนใจ

เพราะเป็นใหญ่ในหัวใจ สามี เขาเรียกว่ากวน....เหมือนกัน) เมื่อมารู้ตัวว่าเป็นผู้แพ้แล้ว แลพยายามต่อสู้เพื่อเอาชนะกลับคืนมา นับว่าเป็นการดีอยู่ แต่ผู้ที่แพ้แล้วแลเข้าใจว่าตนได้ชัยชนะนี่ซิ....มันลำบากหน่อย คิดไปอีกอย่างก็ดีเหมือนกัน การต่อสู้เป็นทุกข์ ยอมแพ้เสียแล้วไม่ต้องทำ แลปรารภอะไรให้เปลืองสมอง สบายดี วีรชนทั้งหลายถือว่าตายในสมรภูมิมีเกียรติกว่าจะยอมแพ้แล้วตายโดยไม่มีการต่อสู้อะไรเลย พระพุทธเจ้าตรัสว่า "....โลกนี้มีแต่ทุกข์ นอกจากทุกข์เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่มีอะไรเลย" อธิบายว่าทุกข์เพราะการอยากได้แล้วแสวงหา เมื่อได้มาแล้วทุกข์นั้นหมดไป แล้วทุกข์เพราะการอารักขา การใช้จ่าย เช่นค่าอาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่บ้านเรือนเป็นต้น เมื่อทุกข์นั้นหมดไป ทุกข์เพราะปรุงแต่งอาหารรับประทาน ผ้าก็ต้องซักฟอกทำความสะอาด โดยเฉพาะอาหารมันจะเข้ามานอนอยู่ในท้องของเราสักพักหนึ่งแล้ว มันจะต้องบังคับให้เราไปส่งมันเสียด้วย หากมันบังคับให้เดิน หรือวิ่ง เช้าสายค่ำคืนดึกดื่นก็ต้องตามใจมันทุกอย่าง จะรีรออยู่ไม่ได้เด็ดขาด จะสกปรกหรือเหม็นแสนเหม็น มันบังคับให้เรานั่งเฝ้าอยู่เป็นคู่มันจนกว่ามันจะเสร็จกิจของมัน ท่านเคยคิดบ้างหรือเปล่า รสอร่อยเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ แล้วใครเป็นผู้รับสุขรับทุกข์กันแน่ สุขเพราะลิ้นรับรสอร่อย แล้วสุขนั้นหายไป ทุกข์เพราะนำทุกข์ไปถ่าย เมื่อนำทุกข์ไปถ่ายแล้วจะมีทุกข์อื่นเข้ามาแทนอีก ก็ทุกข์เพราะความอยากความหิว – หา – รักษา – ใช้สอยรับประทาน–ถ่ายทุกข์ วนเวียนโคจรอยู่อย่างนั้นตลอดชาติ คนเรามิได้สองปากอยู่คนละได้ เก็บอะไรใส่ไม่รู้จักเต็มสักที พอใกล้จะเต็มก็ไหลออก ผู้ไม่พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงแล้ว ก็หลงเพลินอยู่กับทุกข์เหล่านั้น ถือเอาความทุกข์เหล่านั้นมาเป็นความสุข แล้วก็เพลินเมาอยู่กับทุกข์เหล่านั้น

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย ขอให้อดใจติดตามการต่อสู้ของมนุษย์คนเราทั้งหลายดังข้าพเจ้าจะแสดงต่อไปนี้สักนิด ท่านผู้ที่มีแฟน และสมาชิกในครอบครัว

พอสมควรดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ความรักใคร่ชอบใจ หรือหวงแหนในแฟนของท่านจะซาบซึ้งลึกตื้นหนาบางขนาดไหน ผู้มีแล้ววัดทราบด้วยใจของตนเอง คนอื่นบอกไม่ถูกทั้งนั้น สมบัตินอกจากนี้ไม่ต้องพูดถึง พูดแต่เฉพาะแม่บทมันไว้ก่อนว่า เรื่องพรรค์นั้นท่านเคยคิดล่วงหน้าไว้บ้างหรือเปล่าว่า วันหนึ่งข้างหน้ามันจะคงทนอยู่ได้หรือไม่ กฎธรรมดามีอยู่ว่า หนุ่มแล้วจะต้องแก่ รักแล้วจะต้องชัง ใคร่แล้วจะต้องเบื่อหน่าย เกิดแล้วจะต้องแก่-เจ็บ-ตาย มีแล้วจะต้องจน คนเราโดยมากชอบแต่บทต้น คือรัก เป็นต้น เพราะมันสนุก แต่บทปลายคือ ชัง เป็นต้น ไม่ชอบ เพราะมันเป็นทุกข์ แต่ของอย่างนี้มีน้ำหนักเท่ากัน แต่เมื่อพูดถึงราคาแล้ว บทปลายคือชังแลทุกข์มีค่าสูงกว่าเมื่อท่านตรองให้ดีจนเห็นบทปลายเป็นของมีค่าดังกล่าวแล้ว ท่านก็จะได้เตรียมของไว้แลกเปลี่ยนเอาของมีค่า (คืออุบายปัญญา) ซึ่งเขาจะเอามาจำหน่ายให้แก่ท่านวันหนึ่งข้างหน้าอย่างไม่ต้องสงสัย นั่นคือความเจ็บและความตายคู่ชีวิตของท่าน เมื่อท่านเห็นเข้าแล้วจะไม่มีการต่อหรือถามถึงราคาว่าเท่านั้นเท่านี้จะปรี่เข้าสวมกอด แต่มิได้สวมกอดด้วยความรักใคร่เสน่หาเหมือนเมื่อยังดี ๆ อยู่เลย แต่จะเอาความรักและความกลุ้มใจเจือด้วยความโศกาอาดูรแสนสาหัสเข้ามาแทน นี่แลที่ข้าพเจ้าว่าทุกข์มีราคาสูงกว่าสุข และในกรณีเดียวกันนี้ ถ้าผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นค่าของบทปลาย เป็นของมีค่าสูงกว่าบทต้น ดังข้าพเจ้าแสดงมาแล้วนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทเตรียมของไว้แลกเปลี่ยนอยู่เสมอด้วยการพิจารณาเรื่องเหล่านั้นให้ลงเห็นเป็นพระไตรลักษณญาณ และจะต้องพลัดพรากจากกันไปตามวิบากของขันธ์ แล้วแสวงหาสิ่งป้องกัน มีการบำเพ็ญความดีงาม ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นพื้นฐาน แล้วยกทัพขับเคี่ยวกับศัตรู (คือทุกข์และความตาย) เพื่อให้พ่ายแพ้ ตามกระแสพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า "....ทุกข์เป็นของไม่ควรละแต่เป็น

ของควรต่อสู้....'' (คือเอามาพิจารณา) ความทะยานอยากได้สุข หรือไม่อยากให้มีทุกข์ต่างหากเป็นของควรละ ผู้ที่จะพ้นจากทุกข์ได้ในโลกนี้ ก็ล้วนแล้วแต่ยกทุกข์ขึ้นมาเป็นเหตุทั้งนั้น ทำนา ทำสวน ค้าขาย รับราชการ เป็นตำรวจ ทหาร รับจ้างรบทัพจับศึก ฯลฯ เหล่านี้ เพราะเห็นทุกข์ไม่มีเงินจะใช้ทั้งนั้น หนุ่มสาวบางคนทำบุญตักบาตร เพราะปรารถนาแฟนที่ตนต้องการมานานแล้ว ได้คู่รักมาแล้วบางคนทำบุญเพื่อให้ได้ลูกชายคนหัวปี หรือไม่ให้สามีมีแฟนใหม่ก็มี บางคนเมื่ออยู่ในโลกนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนปรารถนาว่าได้สิ่งนั้นมาแล้ว จะได้ความสุข เมื่อได้หรือมีมาแล้วกลับตรงกันข้าม จึงเป็นเหตุให้เบื่อหน่ายทุกข์ทั้งหลายในโลกนี้ จึงได้พยายามทำคุณงามความดี ทำทานรักษาศีล เป็นต้น เพื่อผลอันเลิศในสุคติเบื้องหน้า ถ้าผู้มีปัญญามามองเห็นโทษของทุกข์ในความปรารถนานานาประการว่า มันเป็นต้นเหตุของกองทุกข์ทั้งปวงแล้ว มาพยายามระงับความอยากด้วยการอบรมสมถะและวิปัสสนา รู้แจ้งแทงตลอดในสัพพเญยยธรรมทั้งปวง พ้นจากบ่วงของมาร ถึงซึ่งพระนิพพานเป็นที่สุด เหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่ยกทุกข์ขึ้นมาเป็นเหตุทั้งนั้น

แต่ถ้าผู้ไม่มีปัญญาเห็นทุกข์เป็นของไม่มีค่า ทั้งไม่เป็นที่ปรารถนาแล้วจะเป็นผู้ประมาท ไม่สามารถหาของไว้แลกเปลี่ยนเอาแล้วจะเสียใจ นอนระทมทุกข์อยู่แต่ผู้เดียว พระพุทธเจ้าตรัสว่า ''ความโศกเกิดจากความรัก ความกลัวก็เกิดจากความรัก ถ้าความรักไม่มีเสียแล้ว ความโศกและความกลัวจะมีมาแต่ที่ไหน'' ฟังนิทานเพื่อเบาสมองสักหน่อย กิระดังได้สดับมา ยังมีบุรุษสมองใสคนหนึ่ง ได้ทัศนาการเห็นพระราชาเสด็จพยุหยาตราด้วยพลนิกายเป็นอันมาก เขามาจินตนาการในใจของเขาแต่ผู้เดียวว่า เออ....แท้จริงพระราชานี้มีอำนาจ

วาสนามาก จะเสด็จไป ณ สถานที่ใดมีพลนิกายห้อมล้อมเป็นบริวารถึงขนาดนี้แล้ว พระองค์ยังจะทรงเกรงกลัวต่ออริราชศัตรูอยู่หรือ เมื่อเธอได้โอกาสจึงเข้าไปเฝ้าพระราชา กราบบังคมทูลตามความจินตนาการของตนว่า เทวะข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ประกอบด้วยพลพยุหเสนามากมายถึงขนาดนี้แล้ว พระองค์ยังจะทรงกลัวต่ออริราชศัตรูอะไรอยู่อีกหรือพะย่ะค่ะ พระราชาทรงตอบว่า ยังมีอยู่เธอนั่นคือ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ เพราะเขามีกำลังทหารมากกว่าเรา เมื่อบุรุษนั้นได้ฟังแล้ว ก็ยิ่งมีความสงสัยเป็นกำลัง เขาจึงเข้าไปหานายทหารผู้ใหญ่แล้วถามว่า ท่านนายพล ท่านเป็นผู้มีพวกพลลูกน้องล้วนแล้วแต่ทหารหาญอันมีสรรพอาวุธครบมูลบริบูรณ์ใคร ๆ ก็เกรงขามท่าน แม้กระทั่งพระราชา แล้วตัวท่านเองเล่ายังเกรงขามใครอีก นายพลตอบว่าเรายังเกรงนายโจร เพราะนายโจรนั้นเราไม่ทราบตำแหน่งแหล่งที่อยู่ของมัน มันอาจจะมาหลอกโจมตีเราเมื่อใดก็ได้ บุรุษนั้นเมื่อได้ฟังคำของนายพลเช่นนั้นแล้ว ก็ยิ่งทำให้เขาเกิดความสงสัยเป็นทวีคูณ เขาจึงได้เสาะแสวงหาที่อยู่ของนายโจรจนพบ แล้วเข้าไปถามนายโจรว่า นาย นายพลทหารท่านมีลูกน้องมากถึงเพียงนั้นแล้ว ยังกลัวนายอยู่ ส่วนนายละยังกลัวใครอีกหรือ นายโจรตอบเขาว่า เรายังกลัวแต่เมียของ....เราคนเดียวเท่านั้น นิทานเรื่องนี้เท็จจริงอย่างไรข้าพเจ้าไม่รับรอง ที่รับรองก็โดยพุทธพจน์ที่ว่า ความกลัวเกิดจากความรัก ดังที่ยกขึ้นมาอ้างข้างบนนี้ แล้วก็จะเข้ากันได้กับคำที่ข้าพเจ้าแสดงมาแล้วข้างต้นนั้นว่า เป็นผู้ยอมแพ้ใจของตนด้วยความรัก กลัวหรือยอมแพ้ก็คงจะได้ความอย่างเดียวกัน

การต่อสู้ทั้งหมดดังที่แสดงมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นการต่อสู้เพื่อประโยชน์ความสุขของผู้ที่ยังมีการเกิดอยู่ในโลกนี้ เมื่อเกิดมาแล้วจำเป็นจะต้องมีการต่อสู้

อย่างนั้นอยู่ตลอดกาล ผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อมาพิจารณาเห็นคุณและโทษในโลกนี้ตามเป็นจริงแล้ว จึงไม่ยอมลดละ พยายามต่อสู้กับศัตรูภายใน อันเป็นตัวการใหญ่ประจำชีวิต สมกับพุทธภาษิตที่ว่า "....ผู้จะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร...." ความเพียรเป็นยาขนานวิเศษของผู้มีปัญญา แต่ตรงกันข้ามความเพียรเป็นยาพิษอย่างร้ายแรงแสลงโรคขี้เกียจของคนโง่ ผู้ที่ไม่เคยเห็นคุณค่าของความเพียรแล้วอาจคิดว่า ความขยันหมั่นเพียรในภารกิจต่าง ๆ มันเป็นทุกข์ลำบากเหนื่อยยากมิใช่หรือ จริงดังนั้น คนตกน้ำไม่ยอมว่ายมีหวังตายโดยถ่ายเดียว จะรอดมาได้แต่เฉพาะคนที่ว่ายน้ำได้หมายพึ่งตนเองเท่านั้น ทุกข์กับความเพียรเท่านั้นที่มีค่ามากในโลกนี้ หากไม่มีทุกข์กับความเพียรเสียแล้ว ใคร ๆ ในโลกนี้จะไม่ทำความดีเพื่อพ้นทุกข์ในโลกนี้และโลกหน้า ตลอดถึงพระนิพพานได้เลย ในปฐมเทศนาพระองค์ทรงยกทุกข์ขึ้นแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ เป็นอันดับแรก มิได้ทรงสอนให้ละ แต่ทรงสอนให้ยกไว้เป็นตัวประธาน (คือให้เอามาเป็นอารมณ์) ตลอดพระธรรมเทศนาในกัณฑ์เดียวกันนี้ ไม่ปรากฏ ณ ที่ใดเลยว่า พระพุทธองค์สอนให้เอาสุขมาเป็นอารมณ์จึงโดยอนุมานว่า ทุกข์เป็นของมีค่ามาก พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวกทั้งหลาย ท่านจะบรรลุธรรมอันสูงสุด หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย ก็ล้วนแล้วแต่ใช้ความเพียร เพ่งพิจารณาด้วยปัญญาอันชอบในทุกข์นั้นทั้งนั้น

เอาละ ข้าพเจ้าได้แสดงการต่อสู้ในชีวิตของคนเราในโลกนี้มาพอควร ซึ่งทุกคนพอจะใช้ปัญญาของตน ๆ พิจารณาตามได้ไม่ยากนัก ต่อนี้ไปจะได้แสดงถึงการต่อสู้ในทางพระพุทธศาสนา เพื่อบรรลุตามเป้าหมายของตนพระพุทธเจ้าพระองค์ก็ทรงสอนการต่อสู้กับศัตรู คือ กิเลส อันมีภายในใจของตน แก่เหล่า

พระสาวกของพระองค์เหมือนกัน กิเลสทั้งหลายมี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ซึ่งมีประจำอยู่ในใจของแต่ละบุคคล ชื่อว่าเป็นศัตรูตัวสำคัญของการที่จะบำเพ็ญความดีให้ลุล่วงไปได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้มีปัญญาจึงสอนให้คนผู้มีตาดีใช้กลวิธีต่อสู้เพื่อเอาชนะกับ ราคะ โทสะ โมหะ กิเลสแต่ละตัวทั้ง ๓ นี้ ได้ชื่อว่าเป็นแม่ทัพของกิเลสทั้งปวง ซึ่งมันสะสมพลนิกายของมันอยู่ภายในใจของพวกเราท่านทั้งหลายมาเป็นเวลาช้านานมาแล้ว มันทำความสนิทชิดชมแทรกซึมจนคนเราเห็นเป็นไม่ใช่ศัตรูไปเสียเลย สมัยใดมันจะใช้อำนาจมันก็ยั่วยุปลอบใจให้เห็นโทษเป็นคุณ ให้เห็นความสุขมีประมาณเล็กน้อย ว่าเป็นความสุขอันมหาศาล เห็นโทษเหลือประมาณว่าเป็นของนิดเดียว ดัง

๑. ราคะ มันเข้ามาย้อมใจที่ใสอยู่แล้วให้ขุ่นมัว เห็นรูปที่ชั่วช้าสกปรกด้วยอสุภนานาประการตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่กลับเห็นเป็นสิ่งที่สวยงามสะอาดน่ารัก น่าใคร่ น่าชม นี่ก็เพราะใจเป็นของเศร้าหมอง ขุ่นมัวด้วยราคะกิเลสเข้ามาย้อม ย่อมให้เห็นเป็นไปตามอำนาจของมัน สมัยใดถ้าราคะกิเลสไม่เข้าไปย้อมใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวแล้ว ถึงรูปเท่านั้นแหละที่ว่าสวยงามสะอาดน่ารัก น่าใคร่ เห็นเข้าแล้วจะเป็นรูปธรรมดา ๆ นี่เอง เพราะเราไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของราคะ ถึงแม้จะเห็นรูปนั้นเป็นของสวยสะอาดตามธรรมชาติของวิบากตกแต่งมาก็ตาม แต่ก็ไม่ถึงจะให้เข้าไปยึดเอาว่าเป็นของน่ารักน่าใคร่ อันเป็นไฟสุมหัวใจให้เร่าร้อนด้วยความอยากได้มาเป็นของตัว นี่ว่าถึงโทษของราคะที่เกิดทางรูปอย่างเดียว พอเป็นนิทัศนอุทาหรณ์ ส่วนที่เกิดทางเสียง กลิ่น รส สัมผัส ขอให้ผู้มีปัญญาพิจารณาโดยนัยเดียวกันนี้ ราคะท่านอุปมาเหมือนกระแสน้ำไหลลงไปสู่ที่ต่ำที่เลวทรามตลอดกาล ไม่มีเวลาหยุดอยู่คงที่ฉะนั้น

๒. โทสะ ก็เช่นเดียวกัน เบื้องต้นมันเอาความไม่พอใจเข้ามาหุ้มห่อหัวใจที่ผ่องใสอยู่แล้ว ให้ถือผิด ปิดแสงสว่างของปัญญา แล้วก็รุมล้อมเข้ามาด้วยความประทุษร้าย หมายแต่จะล้างผลาญบุคคลอื่น สิ่งอื่น อย่างเดียวไม่เลือกหน้า ไม่ว่า ขี้ข้า ไพร่ ผู้ดี มีจน แม้แต่ผู้มีพระคุณ หรือผู้ไม่เกี่ยวอะไรเลยก็ไม่เลือก โทสะ เปลี่ยนสีขาวให้เป็นสีดำได้ในพริบตาเดียว ลูกรักคู่ชีวิตเมื่อยามปกติอาจจะแหวกหัวอกให้เข้าไปนั่งอยู่บนหัวใจ ก็ยังไม่สมสาหาว่ายังอยู่ห่างไกล คราวเมื่อความโกรธมาครอบงำเข้า จะเห็นลูกรักคู่ชีวิตคนเก่านั้นแหละกลายเป็นผักเป็นปลา อาจฆ่าแหวะเอาโลหิตในทรวงมาสังเวยความโกรธในขณะบัดเดี๋ยวนั้นก็ได้ โทสะ เมื่อเข้าไปแทรกซึมอยู่ในหัวใจของบุคคลใดแล้ว ย่อมทำการเปลี่ยนแปลงหัวใจของบุคคลนั้นให้เป็นไปตามอำนาจของตน อย่างหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว เสียงหวานกลับเป็นเสียงเปรี้ยว กลิ่นหอมกลับเป็นกลิ่นเหม็นรสหวานกลายเป็นรสขมขื่น สัมผัสที่นุ่มนวลกลายเป็นสัมผัสที่แข็งกระด้างหยาบ โทสะ ท่านเปรียบเหมือนไฟป่าไหม้ไม่เลือกไหม้ที่เกิด (คือ ใจของมันแล้ว) จึงไหม้รอบ ๆ ตัวจนเกลี้ยง

๓. โมหะ ความไม่ยอมตรึกตรองตามเหตุผลให้รู้ให้เข้าใจตามเป็นจริงเข้าสิงหัวใจที่ผ่องใสอยู่แล้ว ให้มึนเมาซึมเซ่อ ไม่อยากคิดค้นตรึกตรองหาเหตุผลอันใด ความหลงลืมไม่ได้จัดเป็นโมหะในที่นี้ โมหะรู้อยู่ไม่ใช่ไม่มีความรู้อะไรเสียเลย แต่รู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้ไม่ตลอดจนถอนรากแห่งความหลงเสียได้ หลงรักรูป เพราะไม่ว่ารูปนั้นเป็นอสุภของน่าเกลียด รูปเป็นของแปร-สภาพอยู่เสมอไม่คงที่ รูปนี้เป็นที่รับรองแห่งทุกข์ทั้งหลายรูปเป็นของสูญจากแก่นสาร โมหะ มีความไม่ยอมตรึกตรองให้เห็นโทษแล้วจึงหลงเข้าไปในข่ายของเสียง

กลิ่น รส และสัมผัส ว่าเป็นของดีมีสาระเข้าไปยึดเอามาเป็นตนเป็นตัวมาเป็นของตัว เมื่อของเหล่านั้นมีอยู่ก็ติด คิดวกเวียนไปมาในของเหล่านั้น เมื่อของเหล่านั้นเสื่อมสูญไปก็อาลัยอาวรณ์ กินไม่ได้นอนไม่หลับ เศร้าโศกเสียใจ ท่านอุปมาโมหะ เหมือนข่ายคลุมไว้ ความคิดความเห็นของผู้มีโมหะเป็นเครื่องคลุมก็เหมือนคนผู้อยู่ในข่ายฉะนั้น คิดนึกตรึกตรองอันใดก็วนเวียนอยู่ในความมัวเมาลุ่มหลงในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เท่านั้น ไม่มีทางจะให้เห็นโทษ เบื่อหน่าย แล้วพยายามที่จะเอาตนรอดจากอารมณ์ทั้งห้านั้นเลย โมหะ หลงเข้าไปยึดเอากามคุณห้า มีรูปเป็นต้นเข้ามาเป็นตนเป็นตัวมาเป็นของตัว โดยมีความซึมเซ่อไม่ยอมตรึกตรองให้รู้แจ้งเห็นจริงตามเหตุผลเป็นมูลฐาน หากใช้ปัญญาดำเนินตามพระไตรลักษณญาณ จนเห็นประจักษ์แจ้งด้วยญาณทัศนะวิธีในกามคุณทั้งห้านั้น โมหะเลยกลับกลายมาเป็นปัญญาตามทางแห่งพระอริยมรรค

ส่วนอวิชชาปิดบังปัญญาลึกซึ้งละเอียดลงไปกว่านั้นอีก ไม่ใช่ไม่รู้แต่กามคุณทั้งห้าตามเป็นจริงเท่านั้น แต่ยังไม่รู้ต้นเหตุให้เกิด....ความตั้งอยู่....พร้อมทั้งคุณและโทษ และวิธีที่จะทำให้กามคุณห้านั้นดับไป ถ้าปัญญาอันกลับมาจากโมหะเป็นผู้เบิกช่องทางให้สว่างมองเห็นต้นทางอย่างนั้นแล้ว อวิชชาความไม่รู้แจ้งเห็นชัดตามเป็นจริงในสิ่งที่ไม่รู้ดังกล่าวมาแล้วนั้น ก็จะค่อยหายจางไป วิชชาก็จะอุไทยไขแสง สว่างแจ้งขับไล่ความมืดให้หมดสิ้นไปในที่สุด

สรุปแล้ว โมหะ หลงไม่เข้าใจตามความเป็นจริงในกามคุณทั้งห้า แก้ไขด้วยปัญญาเดินตามพระไตรลักษณญาณ แต่อวิชชาไม่รู้ ลึกซึ้งลงไปกว่าโมหะ เพราะคนหนึ่งหลง (คือ เข้าใจผิด) คนหนึ่งไม่รู้ คือ ไม่รู้ตัวกามคุณห้าพร้อม

ทั้งที่เกิดที่ดับ คุณและโทษ ความตั้งอยู่ และเหตุที่จะทำให้กามคุณห้านั้นดับไป แต่เมื่อจะแก้ไขก็ต้องอาศัยปัญญา อันแปรสภาพมาจากโมหะนั้นเป็นผู้เบิกช่องทางให้ก่อน แล้ววิชชาจึงจะได้โอกาสดำเนินตามความสามารถของตนเอง จนอวิชชาดับไป ยังเหลือแต่วิชชาอย่างเดียว โมหะกับอวิชชามีลักษณะผิดแผกกันดังแสดงมานี้ แต่ในที่ทั่วไปมักแสดงเป็นคู่กัน เช่น โมหะ อวิชชา ปิดหุ้มห่อปัญญาไว้ไม่ให้เห็นสัจจะของจริง ดังนี้เป็นต้น แม่ทัพของกิเลสสามทัพนี้ (คือ ราคะ โทสะ โมหะ) เขามีอิทธิพลเหนือโลกทั้งสามได้แก่ กามโลก รูปโลก อรูปโลก แล้วเขาก็สามัคคีผนึกกำลังเข้าเป็นอันเดียวอย่างเหนียวแน่น สัตว์ที่เกิดมาอยู่ในสาม-โลกนี้ ตกอยู่ใต้อำนาจของอิทธิพลของเขาทั้งหมด วีรบุรุษผู้กล้าหาญ ได้ชื่อว่าเป็นศัตรูของเขาทั้งนั้น จะเข้าโจมตีเขาด้านไหน ทุก ๆ แม่ทัพจะต้องรู้เห็นเป็นใจด้วยกันทั้งนั้น แล้วก็จะโหมกำลังของตน ๆ เข้าช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เหมือนกับทัพเดียวกันฉะนั้น เช่นวีรบุรุษจะปราบทัพ คือ ราคะ ว่าเป็นของไม่ดีมีโทษถ่ายเดียว โทสะ โกรธเคืองไม่พอใจใช้เล่ห์เหลี่ยมปลอบใจข้าศึกให้เห็นคุณมากกว่าโทษ โมหะ เข้าสนับสนุนให้ไว้โอกาสหลังจึงค่อยโจมตี วีรบุรุษผู้ใจกล้าเลยชะล่านอนใจ เข้าถึงความประมาทตามเดิม ดังนี้เป็นต้น ราคะโทษหนักแต่บุคคลเห็นเป็นของเบาค่อยเกิดช้า ๆ แต่แก้ยาก โทสะ โทษหนักเผ็ดร้อน เกิดง่ายหายเร็ว โมหะ โทษเบาเกิดช้า แต่ถ้าไม่รู้จักวิธีแก้แลแก้ไม่ถูกทาง ไม่มีวันจะหายเลย

ข้าพเจ้าได้แสดงข้าศึกของใจอันเป็นศัตรูภายใน และสมรภูมิที่ต่อสู้มาพอควรแล้ว ต่อนี้ไปจะได้แสดงถึงอาวุธและยุทธวิธีต่อไปในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ห้ามพระสงฆ์ใช้อาวุธอันคมแข็งและเป็นพิษภัยแก่ตนและคนอื่น แต่

สอนให้ใช้ปัญญาอันเฉียบแหลมลึกซึ้ง ประจญภัยคือกิเลสภายในของตนเอง มีราคะเป็นต้น ด้วยพลนิกายสามกองทัพ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แถมยังมีกองเสบียง คือ ทาน พ่วงท้ายอีกด้วย สองทัพ คือ ศีล และสมาธิ ถ้าขาดปัญญาทัพที่สามสนับสนุนเสียแล้ว ก็ไม่มีกำลัง ปัญญา จึงจัดเป็นทัพหลังหรือทัพหลวงได้ ถ้าขาดทานซึ่งจัดว่าเป็นกองเสบียงและศรัทธาเสียแล้ว สามกองทัพก็ไปไม่รอด ศรัทธาความเชื่อมั่นในการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กลัวเกรงงดเว้นจากการกระทำความชั่วกลัวบาปกรรม อันจะตามมาให้ผล แล้วตั้งตนอยู่ในความสุจริตคิดเห็นชอบกอร์ปด้วยปัญญาเป็นรากฐานแล้ว ศีลจึงจะตั้งมั่นอยู่ได้ เปรียบเหมือนชาวไร่ทำสวน ต้องตัดต้นไม้เผาหญ้าบำรกทึบให้เตียนเรียบร้อย จึงจะปลูกพืชผลขึ้นเป็นต้นลำงอกงามให้ได้รับผลตามปรารถนา ปัญญามิใช่จะสนับสนุนให้กำลังแก่ศรัทธากล้าหาญเท่านั้นก็หาไม่ ยังให้กำลังแก่ศีลทั่ว ๆ ไปอีกด้วย ไม่ว่าศีล ๕ –๘–๑๐–๒๒๗ ถ้าขาดปัญญาอย่างเดียวเสียแล้ว ผู้รักษาจะทำให้ศีลบริบูรณ์ไม่ได้ เจตนางดเว้นจะเป็นสมาทาน วิรัต หรือสมุจเฉท ก็แล้วแต่ปัญญาจะสั่งการ สมาธิจะแน่วแน่เป็นเอกัคคตาจิต เอกัคคตารมณ์ได้ ก็เพราะปัญญาเห็นชัดแจ้งในอารมณ์ของกัมมัฏฐานนั้น ๆ แล้วปล่อยอารมณ์อื่น ๆ เสีย ยังเหลือเอกัคคตารมณ์อันเดียว

จาคะ ปัญญาเห็นการสละว่าเป็นของกว้างขวางและเยือกเย็นเป็นความสุขแห่งใจ ปราบกิเลสเห็นแก่ได้ส่วนตัวถ่ายเดียวให้หมดไป หรือให้อ่อนกำลังลงโดยลำดับ ทำให้เห็นอกเขาอกเรา ในบรรดาสัตว์ที่เกิดมาร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน มีจิตเมตตาอารีย่อมสละความสุขส่วนตัวเพื่อคนอื่นมีจิตแช่มชื่นเบิกบาน ต้องการคบค้าสมาคมกับเพื่อนฝูงโดยไม่เลือกหน้า ทานจึงจัดได้ชื่อว่าเป็นการสังคมชั้นเยี่ยม

ศีล เป็นกฎของสมาคมชั้นสูงชนิดหนึ่ง ของสมาชิกผู้ดี มีจิตสูงส่ง ทุก ๆ คนที่เข้าร่วมสมาคมนี้ ด้วยจิตยินดีปรีดา หามีใครบังคับและกะเกณฑ์ไม่ และมีจุดประสงค์อันเดียวกัน นั่นคือ ต้องการจะเข้ามาฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ ของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง กฎนั้นแบ่งเป็นสามชั้น คือ ชั้นหยาบเป็นของฆราวาส ได้แก่ศีล ๕–๘ ผู้ครองสมณเพศแบ่งเป็นสอง ได้แก่ศีล ๑๐ เป็นของสามเณร ศีล ๒๒๗ ได้แก่ของพระภิกษุ ถึงจะแบ่งไว้เป็นสองหรือสามชั้นก็ตาม ตามพุทธประสงค์แล้ว ก็เพื่อไว้เป็นเครื่องมือสำหรับปราบกิเลสศัตรู ซึ่งมีอยู่ในใจของแต่ละบุคคล เพื่อให้ลดเบาบางลง หรือหมดสิ้นไปในที่สุด พระพุทธองค์ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้ให้สมาชิกของสมาคมนี้ ดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ จุดหมายคือศีลวิสุทธิ เป็นต้น ศีลเป็นเครื่องมือไว้สำหรับปราบกิเลสขั้นหยาบ อันเกิดขึ้นทางกาย วาจา ซึ่งสามัญชนทั้งหลายพอจะเห็นได้ง่าย และปราบได้ไม่ยากนัก กิเลสความชั่วมันเกิดมีอยู่ภายใน กาย วาจา ของสามัญชนคนเราอยู่แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงสอนผู้ที่เห็นโทษ ให้ปราบด้วยการรักษาศีล ซึ่งเป็นทางเดียวเท่านั้นที่จะทำให้กิเลสเหล่านี้เบาบางหมดสิ้นไป อนึ่ง ขอแนะนำไว้ ณ โอกาสนี้ด้วยว่า ถ้าเห็นว่าการรักษาศีลเป็นของยากแล้ว ขออย่าได้ถือว่าการทำเช่นนั้น เป็นการรักษาศีลเลย ขอให้ถือว่าเป็นการปราบกิเลสความชั่วที่ใคร ๆ ไม่พึงปรารถนาให้พ้นจาก กาย วาจา ของเราต่างหาก แล้วความที่ว่ารักษาศีลเป็นของยากก็จะหมดสิ้นไป

สมาธิ เป็นกรรมวิธีทางจิตอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นของเฉพาะส่วนตัว คนอื่นจะมาเกี่ยวข้องด้วยไม่ได้ เว้นไว้แต่จะแนะกรรมวิธี ซึ่งเรียกว่า ให้อุบายกันเท่านั้น กรรมวิธีของจิตที่เดินทางผิดมีมากอย่าง จึงไม่สามารถรวมให้เข้าสู่ที่เดิมได้

(คือ ภวังค์) หรือกำจัดอารมณ์ของจิตที่ยุ่งเหยิงวุ่นวายอยู่มาก ๆ ให้ออกไปจากจิตได้ สมาธิ เป็นการต่อสู้กับมารห้าโดยตรง

มารห้า คือ ขันธมาร ได้แก่ขันธ์ทั้งห้า ที่ว่ามาร เพราะขันธ์ห้ามัน ก่อกวนความสงบสุขของจิต มีแต่จะทำลายความปกติของจิตอยู่เสมอตลอดกาล กิเลสมารก็เช่นเดียวกัน มีแต่จะก่อกวนทำจิตที่ผ่องใส ให้เดือดร้อนเศร้าหมอง ด้วยของดีบ้างของไม่ดีบ้าง สุขบ้างทุกข์บ้าง เป็นต้น ตามเยี่ยงอย่างของมัน อภิสังขารมาร เป็นเรื่องของใจ โดยเฉพาะ คือ ใจมักใหญ่ใฝ่สูงในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ไม่ถึง จะดึงเอามาให้เป็นของตนถ่ายเดียว อันเป็นเหตุให้ใจเดือดร้อนเป็นทุกข์ กินไม่ไดนอนไม่หลับ ถ้าได้ในสิ่งนั้นมาตามปรารถนา ก็ยังไม่อิ่มไม่พออีก อยากได้ใหม่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทวปุตตมาร ท่านกล่าวว่าได้แก่เทวบุตรผู้ใจเป็นอธรรม คอยแต่จะรังแกผู้อื่น ถ้าจะพูดเทวปุตตมารในตัวของแต่ละบุคคลก็ได้แก่คนผู้ใจเป็นยักษ์ปากเป็นธรรม หรือใจก็เป็นธรรม ปากก็เป็นธรรม แต่บางกรณีเมื่อประสบกับสิ่งที่ยั่วยุให้เกิดกิเลส ทนอยู่ในธรรมไม่ได้ จึงต้องลุอำนาจแก่กิเลสอันเป็นเหตุให้ยอมสละธรรมที่ดีงาม แลกเอาธรรมเสีย มัจจุมาร ได้แก่ความตาย ผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางที่ตนประสงค์ มาร คือความตายมาผจญผลาญชีพก่อน จึงเรียกว่า มาร สมาธิภาวนา เป็นการเผชิญหน้ากับมาร ๕ โดยตรง ถ้าสมาธิกล้า มาร ๕ ต้องปราชัย สมาธิไม่มีกำลัง มาร ๕ ก็กระหน่ำให้ย่ำแย่ไปเลย ฉะนั้น นักภาวนากัมมัฏฐานผู้กล้าหาญที่ถูกทางมรรควิถีที่ดีแล้วจะต้องปักหลักต่อสู้กับมาร ๕ ลงที่สมรภูมิอันเลิศ (คือ ที่กายอันนี้) อย่างไม่มีวันถอยหลัง จนกว่าจะถึงหลักชัยตามเป้าหมาย กาย ได้ชื่อว่า เป็นที่ชุมพลของมารห้า ดังกล่าวแล้ว

ปัญญา หมายถึงความฉลาดเฉียบแหลมของจิต คิดนึกตรึกตรองในสิ่งใดมั่นมีพริบไหวว่องไว แก้ไขในเหตุที่ขัดข้องได้โดยทะลุปรุโปร่ง แต่ปัญญาที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ หมายเอาปัญญาฉลาดสามารถแก้ไขความชั่วเห็นผิดที่เกิดขึ้นแล้วในตัว แลที่ยังไม่ทันเกิดขึ้นในตัวของตนเอง หรือแม้ที่เกิดแก่ผู้อื่นด้วย ถ้าจะพูดโดยเฉพาะแล้วเรียกว่า ปัญญาสัมมาทิฏฐิในองค์อริยมรรคนั่นเอง

ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งสามเหล่านี้ต่างอาศัยเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน จะเว้นเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วอยู่โดดเดี่ยวดำเนินไปตามลำพังย่อมไปไม่รอดดังกองทัพทั้งสามต้องอาศัยซึ่งกันและกันดังกล่าวแล้ว แม้แต่ทานก็ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาเป็นผู้อุดหนุน เว้นเสียแต่ว่าจะใช้มากหรือน้อยตามความจำเป็นในหน้าที่นั้นๆ เช่น ศีล ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นโทษ ของความไม่มีศีล แล้วจึงจะ-สามารถรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ เมื่อมาระลึกถึงความบริสุทธิ์ กาย วาจา ของตนจนเห็นชัดแจ้ง แล้วใจจะผ่องใสบริสุทธิ์หยุดนิ่งอยู่ในความบริสุทธิ์ของศีลนั้น จนเป็นเอกัคคตาสมาธิ สมาธิหากศีลไม่บริสุทธิ์ความวิปฏิสารเดือดร้อนยังมีอยู่แล้ว จิตก็จะตั้งมั่นเป็นสมาธิไม่ได้ นั่นคือปัญญายังไม่เกิด ไม่สามารถจะชำระรากฐาน (คือ ศีล) ให้สะอาดได้ เมื่อจิตยังไม่ตั้งมั่น หวั่นไหวไปในอารมณ์อยู่ ไฉนปัญญาจักรู้เห็นธรรมที่เป็นของจริงของตรงได้ เหมือนกับตราชูลูกตุ้มคันชั่งไม่นิ่งเป็นปกติเสียแล้ว จะหวังได้ความยุติธรรมมาจากไหน ศีล สมาธิ ปัญญา ต่างก็เป็นปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันแลกันอยู่อย่างนี้

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นมรรคอันเอกอุกฤษฏ์เดินทางนี้ตรงไปสู่ความดับทุกข์ได้แน่ อันพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ดำเนินมาสำเร็จตามปรารถนามาแล้วทุก ๆ พระองค์ มรรคแปดเป็นทางดำเนินด้วยใจถึงแม้

จะแสดงออกมาให้เป็นศีล ก็แสดงศีลในองค์มรรคนั่นเอง มรรคแท้มีอันเดียว คือ สัมมาทิฏฐิ อีกเจ็ดข้อเบื้องปลายเป็นบริวารบริขารของ สัมมาทิฏฐิทั้งนั้น หาก ขาดสัมมาทิฏฐิตัวเดียวเสียแล้ว สัมมาสังกัปปะเป็นต้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ เช่น ปัญญาพิจารณาเห็นความทุกข์ตามความเป็นจริงว่า มนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมา ในโลกนี้ ย่อมถูกทุกข์คุกคามอยู่ตลอดเวลา โลกนี้จึงเป็นที่น่าเบื่อหน่าย เห็น เป็นภัยแล้วก็ดำริตริตรองหาช่องทางที่จะหนีให้พ้นจากกองทุกข์ในโลกนี้ การดำริ เช่นนั้นก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากสัมมาทิฏฐิปัญญาอันเห็นชอบนั่นเอง การดำริที่ ชอบที่ถูกนั้น ก็เป็นสัมมาวาจาอยู่แล้ว เพราะวาจาจะพูดออกมา ก็ต้องมีการตริ ตรองก่อน การตริตรองเป็นศีลของอริยมรรคการพูดออกมาด้วยวาจาชอบเป็นศีล ทั่วไป การงานของใจ คือ ดำริชอบ วาจาชอบ อยู่ภายในใจ เป็นการงาน ของอริยมรรค ผู้ไม่ประมาทดำเนินชีวิตเป็นไปในอริยมรรคดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้ ชื่อว่าความเป็นอยู่ชอบของผู้นั้น ผู้พยายามดำเนินตามอริยมรรคดังกล่าวมาแล้ว โดยติดต่อกันตามลำดับไม่ขาดสาย ได้ชื่อว่าความเพียรชอบในมรรคทั้ง ๘ หก เบื้องต้นมีความเห็นชอบเป็นต้น มีความพยายามชอบเป็นที่สุด หากขาดสัมมาสติ ตั้งสติชอบเสียแล้วจะเดินไปให้ถึงสัมมาสมาธิไม่ได้เลย เหมือนทางที่ไม่ติดต่อ เชื่อมกัน จะนำยานพาหนะไปตลอดทางได้อย่างไร องค์สุดท้ายคือสัมมาสมาธิ ยิ่งเป็นกำลังใหญ่ สนับสนุนให้องค์มรรคนั้น ๆ มีกำลังกล้าหาญที่จะไม่ท้อถอย ในหน้าที่ของตน ๆ พึงสังเกตดูเถิดว่านักปฏิบัติโดยมาก หากสมาธิไม่มั่นคงแล้ว มักไปไม่รอด ปัญญาสัมมาทิฏฐิ เป็นผู้ส่องทางให้เห็นทางเดินก็จริง แต่เมื่อสติ กับสมาธิอ่อนกำลังลงแล้ว ปัญญาอาจกลายเป็นสัญญา เป็นสังขารไปโดยไม่รู้ตัว ก็ได้

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย คำว่า มรรคแปด เป็นทางเอกอาจนำผู้ดำเนินตามให้ถึงซึ่งความบริสุทธิ์แห่งใจได้โดยส่วนเดียวก็ดี มรรค ๘ ทำกิจประหารกิเลสในขณะเดียว ณ ที่เดียว (คือ ที่จิต) ในภูมินั้น ๆ ก็ดี เท่าที่ข้าพเจ้าแสดงมาแล้วหวังว่าพอจะเข้าใจได้บ้าง หรือจะสรุปอีกทีว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านดำเนินมรรควิถีโดยทางจิต ถึงแม้จะแสดงมรรคออกมาเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ว่าด้วยกาย วาจา ใจ ก็ตาม แต่ถ้าเป็นอริยมรรคแล้ว ต้องเดินด้วยมรรคจิตทั้งนั้น นอกนั้นเป็นมรรคทั่วไป แลมรรคนี้มิใช่วิสัยของคนโง่หรือผู้แก่การศึกษา หรือใคร ๆ ก็ตามจะแต่งเอาได้ตามชอบใจของตน แต่เมื่อผู้มีปัญญาศรัทธาเชื่อมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือกัมมัฏฐานที่อาจารย์สอนให้โดยปราศจากมานะ และความลังเลใด ๆ ทั้งสิ้นแล้ว ยอมปฏิบัติตามอันมีมรรคแปดเป็นเครื่องดำเนินโดยความเคารพจริง ๆ แล้ว มรรค ๘ จะปรากฏขึ้นมาให้เห็นชัดด้วยใจ ด้วยปัญญาอันชอบของตนเอง มรรค ๘ ซึ่งเห็นว่าเป็นของยากแลเป็นของมากก็ดี เมื่ออาศัยความไม่ประมาทเพียรพยายามดำเนินติดต่อไม่ให้ขาดไม่ให้วิ่น มรรคทั้ง ๘ จะเป็นของน้อยลง ๆ แล้วจะยังเหลือแต่ผู้รู้ ผู้พิจารณา กับอารมณ์ที่พิจารณาอยู่นั้น มรรค ๘ จะหายสูญไป (คือ ลบสัญญาอุปาทาน) แล้วจะเกิดความสว่างขึ้นมาในใจว่า อ๋อ....ทางที่ถูกที่แท้ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายดำเนินมาแล้วเป็นอย่างนี้หรือ? ผู้มีความเห็นชัดด้วยใจ ด้วยปัญญาอันชอบของตนเองอย่างนี้แล้ว จะไม่ยอมแสวงหาครูอาจารย์อื่นอีกแล้ว

ท่านผู้หวังเดินมรรคตามรอยพระบาทยุคลของพระพุทธองค์แล้ว ขอได้วางความจดจำและกังวลในความรู้ใด ๆ ที่ได้มาจากปริยัติก่อน แล้วพึงน้อมใจเชื่อในกัมมัฏฐานที่ตนจะปฏิบัตินี้ให้แน่วแน่ลงไปว่า นี่แหละทางตรงทางให้ถึงความ

ดับทุกข์แท้จริง แล้วพึงเจริญกัมมัฏฐานตามปรารถนาของตนจนชำนาญเถิด เมื่อปัญญาสัมมาทิฏฐิเป็นประธาน อันมีสัมมาสมาธิเป็นรากฐานเครื่องสนับสนุนเกิดขึ้นแล้ว จึงจะรู้ชัดด้วยตนเองว่า ความรู้อันเกิดจากปริยัติ กับเกิดจากปัญญาสัมมาทิฏฐิมีรสชาติผิดแผกแตกต่างกันอย่างนี้ อนึ่ง มรรคคือปัญญาสัมมาทิฏฐิเมื่อเกิดขึ้นอาจมีลักษณะอาการแปลกแตกต่างกันอยู่บ้าง ขอท่านนักปฏิบัติทั้งหลายอย่าได้ลังเลใจ ขอให้สังเกตดูรสชาติของมันว่า รสชาติมันจะต้องเป็นอย่างเดียวกันนั้น คือ ความรู้เกิดจากความสงบอยู่ภายใน รู้แล้วหายสงสัยในอุบายและกัมมัฏฐานนั้น ๆ ความปลื้มปีติอิ่มของใจจะติดพ่วงท้ายมา ทั้งนี้เนื่องจากอุบายที่ยกขึ้นมาพิจารณา หรือจิตกล้าหาญไม่เหมือนกัน ตลอดถึงมรรคจิตที่ประหารกิเลสแต่ละภูมิก็เช่นกัน อนึ่ง มรรคประหารของแต่ละภูมิจะเกิดขึ้นได้ก็ครั้งเดียวเท่านั้น ไม่เกิดอีกซ้ำสอง ไม่เหมือนฌานซึ่งทำให้ชำนาญแล้วเข้าได้ทุกเมื่อ

ผู้ทำความสงบจิตเข้าถึงสมาธิยังไม่ได้ มักเห็นไปว่าสมาธิเป็นเรื่องที่ทำให้จิตโง่ซึมเซอะ การที่จิตคิดค้นแส่ส่ายตามอุบายที่ตนมีอยู่นั่นแลคือปัญญา จริงอยู่ในโพชฌงค์ท่านแสดงเครื่องตรัสรู้ ก็ยกธัมมวิจยะ คือคิดค้นในธรรมเป็นองค์หนึ่งในโพชฌงค์เหมือนกัน แต่คิดค้นโดยอยู่ในขอบเขตของสติจนธรรมนั้นซาบซึ้งเข้าถึงจิต อันเป็นเหตุให้พากเพียรพิจารณาไม่ท้อถอย แล้วมีผลตามมาคือความอิ่มใจ ความสงบสุข ใจตั้งมั่น แล้วปล่อยวางในเรื่องนั้น ๆ เป็นเครื่องตัดสิน นั่นแลจึงจะถูกทาง เป็นเครื่องตรัสรู้ตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ถ้าผิดแผกแตกต่างแลไม่มีเครื่องวัดดังกล่าวมาแล้ว มิใช่ปัญญาเครื่องตรัสรู้ทั้งหมด ความจริงจิตที่เป็นสมาธิ มิได้ทำให้เกิดโง่ซึมเซ่อแต่ประการใด นอกจากผู้ที่ยังทำสมาธิไม่ได้ จะคาดคะเนเอาเท่านั้น ผู้จะได้สมาธิต้องเป็นผู้มีจิตกล้าหาญผจญ

กับอารมณ์ของจิตมาแล้วอย่างโชกโชน จนเรียกตนเองว่า เราชนะแล้ว จึงจะถึงสมาธิได้ เมื่ออยู่ในสมาธินั้นเล่า ก็มิใช่ว่าจิตจะโง่เง่าซึมเซอะ แต่มันมีความผ่องใส พิจารณาธรรมอันใด ก็ปรุโปร่งเบิกบาน ฌานต่างหาก ที่ทำให้จิตสงบแล้วซึมอยู่กับความสุขเอกัคคตาของฌาน ขออย่าได้เข้าใจไปว่า ฌานกับสมาธิเป็นอันเดียวกัน ลากับม้าเป็นสัตว์ประเภทเดียวกันแต่ตระกูลต่างกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความโง่อันสงบจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ยังดีกว่าความกล้าหลงเข้าไปจมอยู่ในกามทั้งหลายเป็นไหน ๆ

ผู้จะทำความสงบอบรมสมาธิภาวนา ขอได้เก็บปัญญาที่เกิดจากการศึกษาแม้แต่การที่ได้ยินได้ฟังมานั้นเข้าตู้ไว้ก่อน จงใช้สมองอันตรึกตรองที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำสมาธินั้น เพ่งพิจารณากัมมัฏฐานที่ตนยกขึ้นมาภาวนานั้น โดยเฉพาะอุบายที่จะทำให้เกิดสมาธิ จึงจะเกิดขึ้นมาได้ ปัญญานอกนี้จะเอามาใช้เพื่อทำสมาธิไม่ได้เอาไว้ใช้เพื่ออย่างอื่น หรือเทียบกับวิปัสสนานั้นควรทุกอย่าง อนึ่งปัญญาที่เกิดจากการศึกษานั้น หากจะนำมาใช้ในการหัดภาวนาสมาธิ เมื่อจะเข้าถึงสมาธิจริง ๆ ก็จะต้องปล่อยวางปัญญานั้นเสียก่อน แล้วจึงจะเข้าถึงสมาธิได้ หรือถ้าปล่อยวางไม่หมดสิ้น สมาธิก็จะเป็นเพียงอุปจาระเฉียด ๆ แล้วถอนออกมา ธรรมแท้เป็นปัจจัตตัง ความรู้ของวิญญูชนก็เป็นปัจจัตตัง จึงจะเป็นของอัศจรรย์ ความฉลาดถ้าเกิดก่อนความโง่ แล้วจะปกปิดความโง่ไว้ จะไม่มีเวลาแลเห็นความโง่เลย

เรื่องเช่นนี้ข้าพเจ้าถูกพระเถระรูปหนึ่ง ถามแนวปฏิปทาว่า ท่านดำเนินไปในแนวไหน ข้าพเจ้าก็เรียนท่านตามแนวที่ได้ดำเนินมา ตั้งต้นแต่พิจารณา

กายคตาสติจนจิตรวมเข้าถึงสมาธิ ตอนว่าถึงสมาธิยังไม่ได้อธิบายท่านก็ค้านขึ้นมาว่า มันก็โง่เท่านั้นซิ ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าจะตอบท่านอย่างไรอีก เมื่อพูดกันถึงเรื่องภาวนาก็ต้องตอบท่านในทางภาวนาว่าโง่ผมก็ต้องยอมเพราะผมค้นหาความโง่ของตนอยู่นานแล้ว ท่านหันไปถามพระเถระอีกรูปหนึ่งซึ่งท่านก็เคยเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้ามาแล้ว ท่านก็ตอบในแนวเดียวกับข้าพเจ้าตอบ ท่านคงคิดในใจว่า เออ....พวกนี้เขาปฏิบัติกันอย่างไรน่ะ

ไหน ๆ ก็พูดถึงเรื่องฌานสมาธิ และมรรคกันมาถึงขั้นนี้แล้ว ขอท่านผู้อ่านได้อดใจฟังอุทธาหรณ์ในทำนองเดียวกันนี้ เพื่อเป็นการศึกษาต่อไปข้าพเจ้าได้ศึกษาแลอบรมแล้วได้ประสบการณ์ในด้านภาวนากัมมัฏฐานมาบ้าง ถึงจะไม่ชำนาญ ก็พอจะนำเอามาเล่าสู่ท่านผู้อ่านฟัง เพื่อเป็นการศึกษาได้บ้าง เรื่องทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้วก็ดี หรือที่กำลังแสดงอยู่ ณ บัดนี้ก็ดี ทั้งที่จะได้แสดงต่อไปข้างหน้าก็ดี อาจไม่เป็นที่สบอารมณ์หรือมติของบางท่านก็ได้ ถึงอย่างไรก็ขอได้กรุณาให้อภัยแก่ข้าพเจ้าผู้มีเจตนาหวังดี ในเพื่อนนักปฏิบัติด้วยกัน แล้วขอให้ถือว่านั่นเป็นเพียงมติของบุคคลคนหนึ่งเท่านั้น แล้วก็ดีเสียด้วย เพื่อจะได้เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดความเห็นซึ่งกันและกัน เมื่อคิดได้ดังนี้แล้วก็จะหายความข้องใจของผู้อ่านได้ แล้วโปรดฟังอุทธาหรณ์สัก ๒-๓ เรื่องต่อไป

พระเถระรูปหนึ่งท่านเป็นพหูสูตร และเป็นนักปฏิบัติพร้อมเสร็จ ชอบพอกับข้าพเจ้ามาก ท่านขอให้ข้าพเจ้าอธิบายแนวปฏิบัติที่ข้าพเจ้าปฏิบัติอยู่ให้ท่านฟัง ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายให้ท่านฟังตามลำดับ ดังอธิบายให้ท่านรูปก่อนฟังดังกล่าวแล้ว เจ้ากรรมพออธิบายมาถึงตอนจิตรวมเป็นสมาธิ ท่านก็ค้านขึ้นทันที

เช่นรูปก่อน แต่มันเป็นเวลาประชุมหลังจากไหว้พระแล้ว ข้าพเจ้าจึงอดเอาไว้ พอเลิกจากนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็ตามท่านไปกุฏิ แล้วเรียนถามท่านว่า ที่ท่านว่าการทำจิตให้รวมเป็นสมาธิ มันเป็นความโง่นั้น โง่แบบนี้ท่านทำได้แล้วหรือเปล่า ท่านตอบว่า เปล่า ข้าพเจ้าตอบท่านว่า เมื่อท่านทำให้โง่แบบนี้ยังไม่ได้ ไฉนท่านจึงบอกว่ามันเป็นความโง่ ท่านพูดไม่สมเหตุสมผล ผมเชื่อไม่ได้ ผู้จะรู้จักความโง่ ตนเองต้องเคยโง่มาก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นจึงจะมีเหตุผลให้คนอื่นเขาเชื่อได้ ข้าพเจ้าเลยแสดงเป็นเชิงสอนท่านไปในตัว (เพราะสนิทกันมาก) ว่า ความรู้อันเกิดจากปริยัติ จะมากหรือน้อยอย่างไรก็ตาม หากไม่รู้จักปล่อยวางแล้วจะเป็นอุปสรรคแก่การภาวนากัมมัฏฐานอย่างยิ่ง จิตที่จะเข้าถึงภาวนากัมมัฏฐานที่เรียกว่า ฌานก็ดี สมาธิก็ดี ต้องทิ้งสัญญาความจดจำอะไรต่าง ๆ แม้แต่ปริยัติที่ได้ศึกษากันมามาก ๆ ก็จะไม่มีในฌาน สมาธินั้นเลย คำบริกรรม เช่น พุทโธ ๆๆ ก็จะหายไปพร้อมกันกับขณะที่จิตเป็น ฌานสมาธินั้น จะปรากฏแต่อารมณ์ของจิตอันหนึ่ง คือ เอกัคคตาที่สงบอยู่กับความสุขของจิต อันไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ใดๆ ภายนอก สรุปแล้วจิตจะกลับจากสภาพที่เป็นอยู่ปกติ แล้วเข้าไปมีสภาพอันหนึ่งของมันต่างหากอยู่ภายในใจ

นี่แหละที่นักศึกษาทั้งหลายโดยมากเข้าใจว่าจิตตอนนี้ เป็นจิตโง่ จิตที่ฉลาด คือ จิตที่คิดค้นในปริยัติอรรถธรรมนั้น ๆ ให้แตกฉาน ฉลาดเฉียบแหลมในธรรมนั้น ๆ โดยมากมักจะพิจารณาตามตัวหนังสือ เมื่อหมดความฉลาดความสามารถของตนแล้ว จะไม่มีอะไรดีขึ้นมาในตนเลย กิเลสทั้งหลาย ซึ่งเดิมมีอยู่เช่นไร หลังจากหมดความฉลาดอันนั้นแล้ว มันก็จะมีอยู่เท่าเดิม ถ้าหากว่ามีใครมาขัดคอเข้า กิเลสอาจฟุ้งยิ่งกว่าเดิมก็เป็นได้ ข้อสุดท้ายจะไม่หมดความสงสัย

ในธรรมนั้น ๆ แต่ถ้านำมาใช้ให้ถูกทางโดยอุบายอันชอบ เทียบเคียงกับความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการภาวนาแล้ว เลือกเฟ้นเอาแต่สิ่งที่ควรจะเป็นคุณมาก

หากนักปริยัติทำความรู้ว่า ความรู้ที่ศึกษามาเป็นแต่เพียงแผนที่ แต่เรายังไม่ทันไปสำรวจตามแผนที่ แผนที่ที่จะเขียนออกมาได้ เขาต้องไปสำรวจรู้เห็นความจริงมาด้วยตนเองเสียก่อน เขาจึงจะเขียนแผนที่ได้ อนึ่ง นักภาวนาที่ท่านคิดค้นด้วยตนเอง หรือตามอุบายของครูอาจารย์ที่ท่านให้ จนเห็นกิเลสทั้งหลายมีนิวรณ์ ๕ เป็นต้น เป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต แล้วปลดปล่อยสละละได้ จนใจรวมเข้าเป็นฌานสมาธิได้ดังนี้แล้ว หากเป็นนักภาวนาด้วยกันยังเห็นจิตตอนนี้ว่า เป็นจิตโง่อยู่แล้ว ก็จะเป็นที่น่าหัวเราะเยาะเย้ยของหมู่เพื่อนทั้งหลายอย่างน่าอับอาย หากเป็นความเห็นของนักศึกษาแล้ว ก็จะเป็นที่น่าเสียดายความรู้ที่ได้ศึกษามาเป็นอย่างยิ่ง ในตอนท้ายข้าพเจ้าได้บอกท่านรูปนั้นตรง ๆ ว่า หากท่านจะเอาความรู้ที่ศึกษามาไปภาวนากัมมัฏฐานแล้ว ท่านทำไปจนถึงวันตาย ก็จะไม่เป็นภาวนาเลย วันหลังมาข้าพเจ้าได้ไปสนทนากับท่านอีก ท่านบอกว่า เวลาผมภาวนาจริง ๆ ผมทิ้งปริยัติหมด หลังจากนั้นมานานปีแล้ว ยังไม่เคยสนทนากันเลยในเรื่องนี้ ท่านรูปนี้น่าชมเป็นพหูสูตรแล้วก็สนใจในด้านปฏิบัติ แต่น่าเห็นเสียดายที่ท่านปล่อยวางปริยัติไม่ได้ในเวลาที่ท่านภาวนากัมมัฏฐาน คือ ต้องการอยากให้ภาวนาเป็นไปตามความรู้ที่ได้ศึกษามา เมื่อจิตไม่ปล่อยวางสัญญา จิตก็เข้าถึงภาวนาไม่ได้ แท้จริงปริยัติต้องเกิดจากปฏิเวธ ปฏิเวธก็ต้องปฏิบัติเสียก่อนจึงจะเข้าถึงปฏิเวธได้ ผู้ที่เขียนแผนที่ทีแรก เขาต้องไปสำรวจพื้นที่ (คือปฏิบัติ) จนเข้าใจแน่ชัดแล้ว มาย่อส่วนสัดเนื้อที่นั้น ๆ ให้พอดีกับความต้องการของเขา (คือ ปฏิเวธ) แล้วจึงลงมือเขียนแผนที่ (คือ ปริยัติ)

อีกเรื่องหนึ่ง เขาบวชเมื่อแก่เป็นข้าราชการ บ่านี้พรรษาคงจะร่วม ๓๐ ปี แล้ว เธอพูดในทำนองเดียวกันกับพระเถระสองรูปข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว ตามประสาคนที่ไม่มีภาวนาว่า การทำจิตให้นิ่งอยู่เฉย ๆ ไม่มีปัญญา การคิด โน่นคิดนี่ทำให้ได้ปัญญาดี จริงอย่างเธอว่า ปัญญาย่อมเกิดจากการศึกษา การคิดค้น การไต่ถาม การจดจำ บ่อเกิดของปัญญาทั้ง ๔ นี้ สามัญชนทั่วไปนำมาใช้เป็นอาจิณ แต่มิใช่ปัญญาในอริยมรรค ปัญญาในอริยมรรคแท้จะต้องเกิดจากภาวนาปัญญาสมาธิ จึงจะประหารกิเลสได้ ปัญญาที่ว่าเบื้องต้นนั้นดีอยู่หรอก ถ้าเป็นสามัญชนธรรมดาสอนกัน นี่เธอเป็นพระอาจารย์บวชมาร่วม ๓๐ พรรษาแล้ว แล้วเป็นอาจารย์สอนมรรคภาวนา มาสอนอย่างนี้จึงไม่ชอบอย่างน้อยก็ขอให้ถือตามพุทธพจน์ที่ว่า ผู้เจริญศีลดีแล้วย่อมมีสมาธิเป็นผลเป็นอานิสงส์ใหญ่ ผู้เจริญสมาธิดีแล้ว ย่อมมีปัญญาเป็นผล เป็นอานิสงส์ใหญ่ผู้เจริญปัญญาดีแล้ว ย่อมทำจิตให้สงบพ้นจากอาสวะทั้งสาม ดังนี้ ก็ยังดี อย่าไปถือเอาตามมติของตนเอง ตนผิดแล้วสอนให้คนอื่นผิดไปด้วย บาปกรรมแท้ ๆ

อุทาหรณ์ข้อสุดท้าย ตาแก่คนหนึ่งมาอบรมอยู่ด้วยข้าพเจ้าเพื่อรอการบวช เมื่อแกมาภาวนาเข้า อารมณ์เก่า ๆ ของแกฟุ้งขึ้นมา แกก็สำคัญว่าเป็นปัญญาเกิดจากภาวนา เห็นเพื่อน ๆ ที่ภาวนาความสงบ แกก็สำคัญว่าสู้ตนไม่ได้ จนพูดดูถูกเพื่อน ที่ทำความเพียรด้วยกันว่า เป็นคนโง่ซึมเซ่อ มาค่ำวันหนึ่งข้าพเจ้าเทศนาอบรมหมู่คณะอยู่ ต่างคนก็ทำความสงบ กำหนดจิตของตน ๆ ฟังเทศนาอยู่ตามเคย พอเทศน์จบแล้ว มีพระรูปหนึ่งเกิดความสงสัยในความรู้ที่เกิดจากขณะจิตที่สงบอยู่นั้นว่า นั่นมันเป็นอะไร ในขณะที่พระรูปนั้นถามปัญหาอยู่ ตาแก่คนที่ว่านี้ แกก็ฟังพระรูปนั้นถามด้วยความสนใจเป็นพิเศษ เมื่อจบการถาม

ปัญหาของพระรูปนั้นลง แกได้เกิดความสงสัยถามปัญหาแทรกขึ้นมาว่า เอ.... ความรู้ที่ว่านั้น มันรู้อย่างไรกัน ข้าพเจ้าจึงย้อนถามแกว่า ที่แกว่า เมื่อภาวนาเข้าเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างนั้นแกรู้อย่างไร แกตอบว่าเรื่องเก่า ๆ ไม่ว่าการงานหรือความคิด แม้แต่สถานที่ซึ่งเคยได้ไปมาทำมาค้าขายหาอยู่หากินเมื่อก่อน ๆ นานมาแล้ว จนลืมไปหมด เมื่อมาภาวนาเข้าจิตจะไปมองเห็นทะลุปรุโปร่งหมด หมู่เพื่อนพากันมองตากันแล้วก็ยิ้ม ๆ แล้วไม่มีใครว่าอะไร ข้าพเจ้าจึงแสดงให้แกฟังว่า นั่นเป็นอดีตสัญญาหาใช่ปัญญาเกิดจากภาวนาสมาธิไม่ ถ้าต้องการปัญญาชนิดนั้นแล้ว ไม่ต้องภาวนากันยากหรอก ไปนั่งนิ่ง ๆ อยู่คนเดียวเดี๋ยวก็จะโผล่ขึ้นมาเอง

นี่แน่ะ นักปฏิบัติทั้งหลาย อย่าถือเอาสัญญาแลสังขารอันเป็นอดีตอนาคตแลปัจจุบันมาเป็นตัวปัญญา เดี๋ยวจะย่ำแย่อย่างตาแก่คนนั้น ปัญญาอย่างที่ว่ามานี้ ผู้ภาวนาทั้งหลายคงเจอด้วยตนเองมาแล้วนับไม่ถ้วน บางคนเจอะเรื่องนี้เข้าจัง ๆ หงายหลังไปเลยก็มี คนเรานี้มันชอบกล เกิดมาชอบแส่หาแต่เรื่องยุ่ง ๆ อยู่เย็น ๆ เงียบ ๆ ไม่ชอบ ชอบเกาหิดเปื่อยหิดตอ เกาโน่นเกานี่ หยิกโน่นหยิกนี่ ถือว่าเป็นความสนุก ดูซิ....เกิดมาแรก ๆ ไม่ค่อยจะมีเรื่องมีราวอะไรมากนัก พอเติบโตขึ้นมาหาเอาภาระโน่นนี่มาใส่บ่า แบกหามจนจะไปไหนมาไหนไม่รอดอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่พอกับความต้องการสักที ยิ่งมีการศึกษาเปิดหูเปิดตากว้างขวางเท่าไร หากขาดการยับยั้งชั่งใจเสียแล้วก็ยิ่งไปกันใหญ่ บางคนถึงกับเสียผู้เสียคนไปก็มาก พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้อบรมสติฝึกหัดสมาธิ เพื่อเป็นเครื่องควบคู่กันกับภารกิจที่ยิ่งยุ่งยาก และความรู้อันจะเดินออกนอกขอบเขต อันเป็นเหตุจะนำความเสื่อมเสียจนเป็นนิสัยมาให้จึงไม่มีโอกาสจะได้อบรมสติของตน บาง

คนก็ถือเสียว่า สติก็อยู่ในใจของเรานี้เอง จะอบรมเมื่อไรก็ได้ แต่เมื่อจะอบรมเอากันจริง ๆ ไม่ว่าฆราวาสหรือบรรพชิต แม้แต่ผู้ซึ่งถือตนว่าไม่มีภารกิจอะไรที่จะต้องอบรมสติทำสมาธิเมื่อไรก็ได้ แต่เมื่อมาทำกันจริง ๆ จะอบรมใจให้มีสติตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ จนเป็นเอกัคคตารมณ์อย่างเดียวแล้ว มันมิใช่เป็นของทำได้ง่าย ๆ ของผู้ไม่มีอุบายแยบคาย ภารกิจทั้งหลายที่เราถือว่าเราสละแล้วนั้น เวลาเรามาทำภาวนามันกลับมาเป็นอารมณ์ของใจมากกว่าเวลาที่เรากำลังยุ่ง ด้วยงานอยู่นั้นเสียอีก เพราะพลังของจิตก็คล้าย ๆ กับพลังของกระแสไฟฟ้า ไฟฟ้าเมื่อติดหลอดไฟมากดวง แสงสว่างก็หรี่ลง ถ้าเราเปิดแต่น้อย ดวงแสงสว่างก็แ จ่มจ้าขึ้น จิตใจของคนเราเมื่อกำลังคลุกคลีอยู่กับภารกิจต่าง ๆ ถึงแม้จะเป็นของมาก ก็ดูเหมือนไม่มีอะไรเท่าใดนัก เพราะพลังของจิตมันอ่อน ด้วยภารกิจมันปกปิดทับถมไว้ แต่เมื่อเราสละภารกิจนั้น ๆ แล้วมาทำภาวนา พลังของจิตมีกำลังกล้าฉายแสงส่องมองเห็นของเล็กน้อย ละเอียดที่มีอยู่ในจิต ให้ปรากฏเป็นของใหญ่โตและมากเป็นทวีคูณ ตอนนี้หากผู้มีศรัทธาไม่พอ และไม่เคยทำกัมมัฏฐานมาก่อนทั้งกำลังใจก็อ่อน อาจเกิดความท้อถอย ทิ้งกัมมัฏฐานเสียก็ได้ เพราะเห็นเป็นของยาก โทษไปว่าบุญไม่มาวาสนาไม่ช่วย ทำไปก็ไม่สำเร็จประโยชน์ สร้างบารมีใหม่ให้พอเสียก่อนจึงทำทีหลัง

แต่ก็ยังดีกว่าความเห็นของบางคนที่ว่า การอบรมภาวนากัมมัฏฐานเป็นการทรมานจิตใจ เป็นทุกข์ สู้ปล่อยวางตามอารมณ์มันไม่ได้สบายดี และบางคนยังเห็นไปว่าไม่ต้องควบคุมจิต เป็นแต่เราตามรู้ตามเห็นมันก็พอแล้ว

ขอแทรกเนื้อความตอนนี้อีกนิด เพื่อให้ความกระจ่าง หากไม่พูดไว้ ณ ที่นี้ ไปพูดไว้ที่อื่น ข้อความก็จะห่างไกลกันไป ผู้อ่านจะจับเอาเนื้อความยาก คำว่า "....ตั้งสติตามรู้ตามเห็น...." กับคำว่า "....รู้เท่ารู้ทัน...." และคำว่า

"....รู้แจ้งแทงตลอด...." มันมีลักษณะและความหมายผิดกัน นี่พูดถึงเรื่องของจิต จิตเป็นสภาวธรรม ไม่มีตัวตน แต่แสดงออกมาเป็นอาการ ให้ผู้มีปัญญาญาณรู้ได้ว่า นี่จิต นี่อาการของจิต สติเป็นอาการของจิตที่ตามรู้ตามเห็น คือตามรู้ตามเห็นอาการกิริยาของจิต แต่มิใช่เห็นตัวจิต จิตแท้คือผู้รู้ ผู้ตามรู้ตามเห็นอาการของจิตไม่มีวันจะทันจิตได้เลย เหมือนบุคคลผู้ตามรอยโคที่หายไป ไม่เห็นตัวมันจึงตามรอยของมันไป แต่โคเป็นวัตถุไม่เหมือนจิต ซึ่งเป็นนามธรรม เอาจิตไปตามอาการของจิต มันก็ผิดวิสัย เมื่อไรจะเห็นตัวจิตสักที

คำว่า รู้เท่ารู้ทันก็บ่งชัดอยู่แล้วว่า ผู้รู้คือจิต รู้เท่าก็คือ รู้เท่าที่จิตรู้อยู่นั้น ไม่เหลือไม่เกิน เมื่อรู้เท่าอย่างนี้แล้ว อาการของจิตไม่มี เมื่ออาการของจิตไม่มี รอยของจิตก็ไม่มี แล้วใครจะเป็นผู้ไปตามรอยของจิตอีกเล่า รวมความแล้วสติระลึกอยู่ตรงไหน ใจผู้รู้ก็อยู่ตรงนั้น สติกับผู้รู้ เท่ากัน อยู่ ณ ที่เดียวกัน ทำงานร่วมกันขณะเดียวกัน

คำว่า รู้แจ้งแทงตลอด ก็หมายเอาความรู้ที่รู้ชัดรู้แจ้งของผู้รู้ที่รู้ไม่เหลือไม่เกิน แทงตลอด คือตลอดเบื้องต้น ตั้งแต่เริ่มคิด เริ่มรู้จนตรวจตรองรู้ชัดถ่องแท้ลงเป็นสภาวธรรม จิตไม่ส่งส่ายแส่หาอะไรอีกต่อไป เพราะความแจ้งแทงตลอดในเหตุผลนั้น ๆ หมดสิ้นแล้ว

ถ้านักปฏิบัติเข้าใจตามข้อความที่แสดงมานี้แล้ว หวังว่าคงไม่หลงเอาผู้รู้ (คือจิต) ไปตามรอยของจิต เมื่อเราทำจิต คือผู้รู้ ให้นิ่งแน่วอยู่กับสติแล้ว รอย (คืออาการของจิต) ก็ไม่มี เมื่อจิตผู้รู้กับสติผู้ระลึกได้เข้ามาทำงานรวมอยู่ ณ ที่แห่งเดียวกันแล้ว การไปการมา การหลงแส่ส่ายแสวงหาก็จะหมดสิ้นไป จะพบของจริงที่จิตสงบนิ่งอยู่ ณ ที่แห่งเดียว เหมือนกับชาวนาผู้หาผ้าโพกศีรษะบนหัวของตนเอง เที่ยววนเวียนหารอบป่ารอบทุ่ง จนเหน็ดจนเหนื่อย กลับมา

บ้านนั่งพักผ่อนเพื่อเอาแรง ยกมือขึ้นตบศีรษะ ผ้าโพกตกลงมาทันที เขาเลยหมดกังวลในการหาต่อไป

จิตตอนนี้มักทำความเดือดร้อน ให้แก่ผู้อบรมภาวนากัมมัฏฐาน ขั้นแรก ๆ มิใช่น้อย บางคนจนล้มเลิกในการทำความเพียรเสียก็มี เพราะเห็นเป็นของยากสุดวิสัยที่จะทำได้ ถ้าผู้ที่เคยได้รับความสงบอันเกิดจากสมาธิแล้ว จะเห็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิต เป็นภัยเป็นข้าศึกแก่ความสงบของจิต แล้วจะทำการต่อสู้ด้วยความเพียรอันกล้าหาญ เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสระสุขอันแท้จริง ความเพียรอันกล้าหาญนั้นเลยกลายเป็นวิหารธรรม เครื่องอยู่ของผู้เห็นภัยในความไม่สงบ

คำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่กินความกว้างขวางมาก และเป็นคำสอนที่เป็นอมตะ แต่มีขอบเขตอยู่ในหลักสามประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นักศึกษาก็ดี นักภาวนากัมมัฏฐานก็ดี หากมิได้ใช้สติปัญญาอันรอบคอบถี่ถ้วน สมควรแก่ภูมิธรรมนั้น ๆ เสียก่อน หรือสอบกับท่านผู้รู้ผู้ฉลาดแล้ว ไม่ควรจะตัดสินโดยอัตโนมัติ เพราะอาจผิดจากความหมาย ในอรรถธรรมนั้น ๆ ก็ได้ โฆษกคนเดียวเท่านั้นเห็นผิดเข้าใจผิดแล้ว อาจทำให้คนหมู่มากพลอยตกนรกไปตาม ๆ กันก็ได้ เมื่อนักศึกษาหรือนักปฏิบัติ ทำไปด้วยความมุ่งมั่นเกินไป คือด่วนอยากได้ให้ถึงจุดหมายปลายทางเร็วเกินควรไม่คำนึงถึงการกระทำของตน ว่าเหมาะสมแล้วหรือยัง โดยปราศจากสติ ความรอบคอบรอบรู้ในเหตุผลนั้น ๆ อาจเป็นอุปสรรคแก่การดำเนินมรรคของนักปฏิบัติก็ได้ คำสอนของพระพุทธเจ้าถึงแม้จะเป็นคำสอนที่ชี้บอกทางที่ตรง ๆ แต่มันไม่ตรงกับความประสงค์กิเลสของผู้ฟัง เขาก็ไม่สามารถจะเอาไปปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนได้ จะเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือของใครก็ตาม หากไปตรงตามกิเลสของเขาแล้ว สิ่งนั้นแลเขาจะรับไว้เป็นมรดกของเขาต่อไป พระพุทธเจ้าผู้ทรงเห็นเหตุ

การณ์ไกล จึงได้ตรัสลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการไว้ให้พระอุบาลีฟัง เพื่อเหล่าพุทธสาวกจะได้นำเอาไปปฏิบัติตาม ท่านผู้ต้องการทราบรายละเอียด พึงเปิดดูในนวโกวาท หมวด ๘ หน้า ๕๖ ซึ่งเป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ต่อไปนี้จะยกเอาข้อเทียบเคียงธรรมวินัย ๔ ข้อ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัส ในท่ามกลางสงฆสันนิบาต ณ กรุงกุสินารา เมื่อคราวที่พระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุ โดยเนื้อความย่อ ๆ ว่า ถ้ามีภิกษุบางรูปมากล่าวว่า เราได้สดับมาต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อันนี้เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดาดังนี้ ภิกษุไม่ควรยินดี และไม่ควรคัดค้าน ซึ่งถ้อยคำของภิกษุนั้น ให้จำบทและพยัญชนะเหล่านั้นไว้ให้ดี แล้วไปตรวจดูในสูตรเทียบเคียงในพระธรรมวินัย ถ้าไม่ลงกันแล้วให้ทิ้งเสีย ด้วยแน่ใจว่า คำนี้มิใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแท้ คำนี้ภิกษุนี้จำมาไม่ดีแน่ ถ้าทั้งพระสูตรและพระวินัยลงกันได้แล้ว จึงให้ตกลงใจว่า คำนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าแท้ ภิกษุนี้จำมาดีแล้ว นี่เป็นข้ออ้างข้อใหญ่ที่ ๑ ถ้ามีภิกษุกล่าวว่า คำนี้เราได้สดับมาเฉพาะหน้าแห่งพระสงฆ์พร้อมทั้งพระเถระ ผู้เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ในอาวาสโน้นว่า อันนี้เป็นธรรมวินัยดังนี้ (ให้เทียบเคียงเหมือนข้อต้น) นี่เป็นข้ออ้างข้อใหญ่ที่ ๒ ถ้ามีภิกษุมากล่าวว่า คำนี้เราได้สดับมาเฉพาะหน้าแห่งพระเถระเป็นอันมาก ในโอกาสโน้น ซึ่งเป็นพระเถระที่ได้สดับมามาก มีความรู้ดีทรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย มาติกา ดังนี้ (ให้เทียบเคียงเหมือนข้อต้น) นี่เป็นข้ออ้างข้อใหญ่ที่ ๓ ถ้ามีภิกษุมากล่าวว่า คำนี้เราได้สดับมาเฉพาะหน้าแห่งพระเถระเป็นอันมาก ล้วนแล้วแต่เป็นที่นิยมนับถือของประชาชนเป็นอันมาก อยู่ในอาวาสโน้นว่า อันนี้เป็นธรรมเป็นวินัย คำสอนของพระพุทธเจ้าดังนี้ (ให้เทียบเคียงเหมือนข้อต้น)

ข้อเทียบเคียงพระธรรมวินัยทั้ง ๔ ที่นำมาเสนอท่านผู้อ่านทั้งหลายนี้พอสรุปได้แล้วว่า ธรรมก็ดีวินัยก็ดี โดยเนื้อแท้แล้วเป็นอันเดียวกัน ที่ต่างกันโดยอาการเท่านั้น เหมือนโคแดงกับโคด่าง ฉะนั้นนักธรรมกถึกทั้งหลาย เมื่อแสดง

ถึงสุจริตธรรมและทุจริตธรรม ก็ยกเอาศีล ๕ มาแสดง เมื่อพูดถึงธรรมชั้นสูง คือมรรค ๘ ก็หมายเอา ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคประหาร มรรคสมังคีก็หมายเอา ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเข้ากันเป็นอันหนึ่งอันเดียว พระพุทธองค์ตรัสว่า เจตนาความงดเว้นเป็นศีล เจตนานั้นว่าเป็นธรรมโดยแท้เมื่อเจตนา คือธรรมงดเว้นซึ่งโทษนั้นๆ แล้วกลายมาเป็นศีล ศีลและธรรมจะแยกออกจากกันไม่ได้ ผู้ชอบธรรม คือสมถะ และวิปัสสนา เห็นว่าเป็นทางตรงต่อมรรคผลนิพพาน ศีลยังเป็นอาการภายนอก แล้วสรรเอาแต่เฉพาะธรรมมาปฏิบัติ เลยลืมนึกถึงการปฏิบัตินั้นก็เป็นศีลอยู่แล้ว หรือผู้ชอบศีลเห็นว่าธรรมเป็นของปฏิบัติยาก แล้วตั้งใจรักษาเอาแต่ศีลอย่างเดียว เลยลืมคิดว่า การมีเจตนางดเว้นจากโทษนั้นๆ ก็คือธรรมนั่นเอง จิตที่แน่วแน่อยู่ในศีลนั้น เป็นสมาธิไม่ใช่หรือ? พระพุทธเจ้าทรงวางธรรมเป็นอมตะ ไว้เป็นอย่างดีเลิศ ธรรมนั้นๆ อันใครๆ ผู้ไม่หยั่งถึงธรรมของพระพุทธองค์ไม่ควรจะไปบัญญัติขึ้นมาใหม่ ให้ถูกต้องตามกิเลสของตนเลย มันจะเป็นการทำลายพระพุทธศาสนาโดยไม่รู้ตัว

ผู้ศึกษาค้นคว้าตำรามากๆ นอกจากจะไม่ยอมลงมือปฏิบัติตามความรู้ที่ตนได้ศึกษามาแล้ว ในสมัยหนึ่งถือกันว่า การเรียนรู้แตกฉานในพระคัมภีร์นั้นๆ จัดว่าเป็นผู้ได้ถึงปฏิสัมภิทาญาณแล้ว เมื่อจะสรุปความเห็นของนักศึกษาโดยมากที่ไม่ยอมลงมือปฏิบัติตามความรู้ที่ได้ศึกษามา มี ๔ ข้อ

๑. คือเห็นว่าต้องศึกษาให้มากๆ แล้วจึงค่อยลงมือปฏิบัติทีหลัง เพราะไม่รู้เสียก่อนจะปฏิบัติไม่ได้

๒. การปฏิบัติภาวนากัมมัฏฐาน เป็นการปฏิบัติธรรมชั้นสูง ต้องประกอบด้วยอาจารย์ สถานที่ และธรรมที่เหมาะสมกับจริตนิสัย

๓. ต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีการเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ ทั้งหมด

๔. และการภาวนากัมมัฏฐานทำจิตให้สงบ เป็นการทำใจให้โง่ไม่มีความคิด ดังกล่าวแล้ว จะต้องใช้สมองคิดค้นในเหตุผลนั้น ๆ และในธรรมนั้น ๆ จึงจะเกิดปัญญา แล้วไม่ยอมปฏิบัติตามความรู้ที่ได้ศึกษามา แต่ยอมปฏิบัติตามมติของกิเลสซึ่งเป็นนายเหนือหัวใจ ฉะนั้น สมัยนี้อาจารย์ก็มากตำราก็มาก แต่หาผู้ที่จะยอมสละมานะแลทิษฐิถือรั้น แล้วปฏิบัติให้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ยาก หากจะมีอยู่บ้างโดยมากมักปฏิบัติตามคำบัญชาของนายเหนือหัวใจ ที่เขามุ่งไว้ล่วงหน้าก่อนว่า เมื่อหัดภาวนากัมมัฏฐานจะต้องใช้บริกรรมและธรรมบทนั้น ๆ จึงจะถูกต้อง ตามจริตและนิสัยของตนเมื่อภาวนาไปจะได้ถึงชั้นนั้นภูมินั้น และรู้เห็นอย่างนั้น ๆ จะนำเอาไปใช้ทางนั้น ๆ ดังนี้เป็นต้น และในที่สุด ก็จะคอยรับเอาแต่ผลตามพระพุทธพจน์ที่ว่า "....วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ กตํ กรณียํ นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติ...." พรหมจรรย์เราได้อยู่จบ กิจอื่นที่จะต้องทำอีกไม่มีแล้ว เรารู้ทั่วแล้ว การเกิดอีกของเราไม่มีดังนี้

ข้าพเจ้าขอย้ำว่า ความเห็นของนักศึกษาโดยมาก ที่เห็นดังนั้นเป็นแต่จะไม่จริง ผู้ที่ศึกษามากหรือน้อยก็ตาม หากมีศรัทธาความเชื่อมั่นในแนวทางปฏิบัติจริง ๆ แล้ว ยอมสละมานะและทิษฐิความถือรั้นสำคัญตนว่า เก่งพอแล้วแล้วลงมือกระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจจะมีท่านผู้รู้ผู้ฉลาดแนะแนวทางให้ด้วยความเชื่อมั่นว่า ธรรมนี้เป็นของดี ของจริง แต่ตัวของเรายังทำไม่จริง แล้วก็จะได้เห็นของจริงของแท้ขึ้นมาในตนของตน โดยไม่หลงงมงายเชื่อตามคำของคนอื่นบอกเล่า ธรรมของจริงของแท้ที่ทำให้บุคคลเป็นพระอริยะได้ มิใช่เพียงแต่ศึกษาตามตำราและนึกคิดคาดคะเนเอาเท่านั้น แต่จะต้องปฏิบัติเป็นไปตามนั้นจริง ๆ ของจริงจึงจะเป็นของจริงขึ้นมาได้

ท่านผู้อ่านทั้งหลายคงจำพุทธประวัติได้ ในตอนสิทธัตถราชกุมาร ผู้เลอเลิศด้วยการศึกษาคนหนึ่งในสมัยนั้น และแน่พระทัยที่สุดว่า "เมื่อเราออกบวชแล้วจะสามารถใช้หลักวิชาทั้งหมดที่เราได้ศึกษามา พร้อมด้วยความเพียรที่มีอยู่กระทำให้สำเร็จพระโพธิญาณได้โดยไม่ยากนัก" เมื่อทรงผนวชแล้ว พระองค์ก็มิได้ประมาท ทรงกระทำความเพียรทุกกรกิริยาตามตำราที่ได้ทรงศึกษามาทุก ๆ ประการ ๖ ปีล่วงไป ก็ไม่เห็นผลอะไรขึ้นมา จนประชาชนส่วนมากเข้าใจว่าพระองค์สิ้นพระชนม์ไปเสียแล้ว พระองค์จึงได้ทรงย้อนหวนระลึกถึงอานาปานัสสติกัมมัฏฐาน ซึ่งไม่มีใครสอนพระองค์เลย เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงเยาว์อยู่ ตั้งใจกำหนดพิจารณาอยู่แต่ผู้เดียวใต้โคนต้นหว้าอันชาวพนักงาน และพระประยูรญาติ ทอดทิ้งไปทรงกระทำแรกนาขวัญ ครั้งนั้นจิตของพระองค์สงบ จนเกิดปาฏิหาริย์ เงาต้นหว้าไม่ชายไปตามตะวัน บรรดาพระญาติทั้งหลาย ทรงเห็นเป็นสิ่งมหัศจรรย์ ต่างก็พากันถวายความเคารพเป็นการใหญ่ พระองค์ทรงเห็นว่าทางนั้นจะเป็นทางตรัสรู้ได้กระมัง เมื่อพระองค์แน่พระทัย ดังนั้น จึงทรงเลิกทำทุกกรกิริยา มาทรงบำเพ็ญทางใจ จนได้สำเร็จซึ่งพระโพธิญาณ

หลังจากปรินิพพานของพระบรมศาสดาแล้ว ๓ เดือน พระอานนท์ ซึ่งพระสาวกทั้งหลายทุก ๆ รูป ให้ความยกย่องว่า เป็นคลังพระสัทธรรมถึงแม้พระพุทธองค์จะปรินิพพานไปแล้ว พระอานนท์ยังอยู่ ก็เหมือนพระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ เพราะพระอานนท์เป็นผู้ทรงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ครบถ้วนทุกประการ พระสงฆ์ ๔๙๙ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานจะทำสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัย คำสอนของพระพุทธเจ้าในการนี้จะต้องคัดเลือกเอาพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ แต่พระอานนท์ยังเป็นเสขบุคคลอยู่ แล้วจะเว้นพระอานนท์ก็ไม่ได้ เพราะอานนท์เป็นพหูสูตรอย่างยอดเยี่ยม บรรดาพระเถระทั้ง-

หลาย มีพระมหากัสสปะเป็นต้น จึงได้เตือนพระอานนท์ว่า อานนท์ พรุ่งนี้แล้วพระสงฆ์ทั้งหลายจะได้พากันทำสังคายนา การครั้งนี้หากขาดท่านรูปเดียวเสียแล้วการทำสังคายนาก็จะไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น ขอท่านอย่าได้ประมาทจงรีบเร่งทำความเพียรให้เต็มที่เถิดท่านพระอานนท์ เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ทำความเพียรเกือบตลอดราตรี ธรรมทั้งหลายที่ได้สดับศึกษามา จากสำนักของพระพุทธองค์ เป็นเวลานานร่วม ๔๐ ปี นำมาใช้คิดค้นพิจารณาเพื่อให้สำเร็จพระอรหันต์ เปล่าทั้งสิ้น ท่านมาอนุสรณ์ ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้ว่า อานนท์ เธอจะได้สำเร็จพระอรหันต์หลังจากตถาคตปรินิพพานล่วงไปแล้ว ๓ เดือน พระพุทธพจน์ไม่เคยตรัสเป็นคำสอง ไฉนหนอ....เราจึงไม่ได้ตรัสรู้ วันพรุ่งนี้ก็พอดีครบ ๓ เดือนแล้วตั้งแต่พระพุทธองค์ปรินิพพานมา ท่านอ่อนเพลียละเหี่ยใจ ตั้งใจว่าจะผักผ่อนนอนเอาแรงสักนิด แล้วจึงจะทำความเพียรใหม่ ขณะที่ท่านทอดธุระเอนกายลงเพื่อจะพักผ่อน ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนเลย ท่านก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ในขณะนั้น รุ่งเช้าท่านได้เข้าร่วมทำสังคายนา กับพระสงฆ์อรหันต์ขีณาสพ ๕๐๐ พอดี โดยมีพระมหากัสสปะ เป็นประธาน

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย อุทาหรณ์ทั้งสองเรื่องที่ยกมาเล่าให้ฟังนี้ พอจะทราบได้ชัดแล้วว่า การเป็นพหูสูตร และนักคิดค้นอย่างเดียวไม่สามารถจะดำเนินอริยมรรคให้เข้าถึงอริยสัจจธรรมของจริงได้ แต่ท่านได้ความนิ่ง ทิ้งความอาลัยไม่มีอดีต อนาคต แม้แต่ปัจจุบันก็ไม่มีในที่นั้น ส่วนความรู้อันเกิดจากการศึกษาและค้นคิดก็ดี เกิดจากการภาวนาและวิปัสสนาก็ดี เป็นแต่สักว่าเป็นเครื่องมือไว้ใช้ในกิจธุระเท่านั้น เมื่อเสร็จกิจธุระแล้ว เครื่องมือต้องเก็บไว้ที่เดิม

เมื่อพูดถึงตัวอย่างที่มีการศึกษาค้นคว้ามามากพอควรแล้ว ต่อแต่นี้ไปจะพูดถึงผู้ที่ไร้การศึกษา แต่มีทุนคือศรัทธามาก และดำเนินถูกต้องตามอริยมรรค

ก็ถึงสารธรรมได้เหมือนกัน พระราธะเมื่อท่านยังอยู่ในฆราวาสเป็นคนไร้ญาติขาดมิตร ไม่ต้องพูดถึงการศึกษาละ แม้แต่ผ้าจะหุ้มห่อร่างกายอันแสนสกปรก ก็ขาดกะรุ่งกะริ่ง ชักหน้าไม่ถึงหลัง อาหารก็อาศัยข้าวเศษบาตรของพระในอาวาสนั้นพอเยียวยาลำไส้ไปมื้อหนึ่ง ๆ ไม่ต้องพูดถึงการศึกษาละ จะเป็นเพราะท่านขัดสน หรือเกิดศรัทธาขึ้นมาเอง ก็อยากที่จะเดาถูก แต่ท่านอยากบวชมากจนซูบผอม แต่ไม่มีพระภิกษุรูปใดจะสงเคราะห์ให้ท่านได้บวช พอความทราบถึงพระ-พุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงตรัสถามในท่ามกลางสงฆสันนิบาตว่า ราธะพรหมณ์นี้เคยให้อุปการะแก่ภิกษุรูปใดบ้าง ท่านพระสารีบุตรรับสนองพระองค์ว่า ราธะพราหมณ์ คนนี้เคยตักบาตรให้ข้าพระองค์ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า ดีละ....สารีบุตรเป็นผู้รู้จักบุญคุณของผู้อื่นที่ทำแล้วให้สารีบุตรนำเอาราธะพรหมณ์ไปสงเคราะห์เถิด ท่านพระสารีบุตรนำราธะไปสงเคราะห์ให้บวช และเป็นอุปัชฌายะเอง ราธะบวชแล้วเป็นคนอ่อนโยนสอนง่าย ยอมปฏิบัติตามโอวาสของพระอุปัชฌาย์ ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ อันเป็นผลยอดเยี่ยมของผู้ออกบวชทั้งหลาย....

นี่แน่... ท่านทั้งหลาย เมื่อตนมีการศึกษาน้อย ก็อย่าได้เสียใจว่าเรามีการศึกษาน้อยไม่ทันเพื่อน หากมีการศึกษามากก็อย่าผยองพองตัวว่าเรามีการศึกษามาก มีความรู้กว้างขวางแตกฉานเลอเลิศกว่าคนอื่น ทางโลกถึงจะมีความรู้มากหากขาดความประพฤติที่ดีงามแล้ว ก็ยากที่จะนำความสุขความเจริญมาให้แก่ตนแลส่วนรวมได้ ส่วนในทางธรรมโดยเฉพาะผู้จะทำกัมมัฏฐานภาวนาเพื่อให้พ้นทุกข์แล้ว ตอนจิตเป็นฌานก็ดี ตอนเป็นอัปปนาสมาธิก็ดี ตอนมรรคสมังคีจิตเข้าสู่วิถีอริยภูมิก็ดี ความรู้ทั้งหลายแหล่ ทั้งที่ได้ศึกษาคิดค้นมา และเป็ดเสร็จ

นอกจากนี้ก็ดี ดูเหมือนจะไม่มีความหมายในที่นั้น แต่พ้นจากนั้นแล้วนำมาใช้ได้ประโยชน์อย่างมหันต์ หรือก่อนจะเข้าถึงตอนนั้น ถ้านำมาใช้เป็นก็จะเป็นประโยชน์อนันต์ดังเหมือนกัน

ข้าพเจ้า ได้พาท่านเที่ยวชมทางเอกอันยอดเยี่ยมของพระอริยเจ้า พร้อมด้วยทิวทัศน์และตรอกซอกอันสลับซับซ้อนเสียยืดยาวจนทำให้ท่านเสียเวลาทำการต่อสู้กับศัตรู ป่านนี้กองทัพทั้งสามของศัตรูคงจะเตรียม และสะสมรี้พลพร้อมด้วยเสบียงอาหารไว้เป็นอันมากแล้วกระมัง ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายจงออกต่อสู้กับศัตรูได้แล้ว ทานเป็นเครื่องเลี้ยงพวกไพร่พล ศีลเป็นมนต์ สมาธิเป็นวิชาปัญญาเป็นอาวุธ ทานถึงแม้ว่าจะจัดเป็นกองเสบียงก็ตาม แต่มันก็จะต้องทำการต่อสู้กับข้าศึกที่จะมาตัดการลำเลียงมิใช่ย่อยเหมือนกัน ฉะนั้นการสร้างความดีในทางพุทธศาสนาไม่ว่าจะโดยวิธีใด ๆ ก็ตาม ที่แท้แล้วก็คือเป็นการต่อสู้กับศัตรู (คือกิเลสของตนทั้งนั้นนั่นเอง) จึงจำเป็นที่จะต้องใช้ปัญญา (คืออาวุธ) ถ้าปัญญาคือทัพหลังไม่เป็นกำลังเข้าช่วยแล้วก็จะหมดท่า.... การทำทานจาคะบริจาควัตถุสิ่งของใด ๆ ก็ตามมันเป็นการยากยิ่งของผู้ไม่มีปัญญา ร้ายกว่าเข้าสู่สงคราม การต่อสู้ใด ๆ ทั้งหมดก็ต้องอาศัยอาวุธ ถ้าหาไม่แล้วจะเอาชัยชนะมาแต่ไหน ทานก็เป็นการต่อสู้ชนิดหนึ่ง ความตระหนี่เป็นข้าศึกตัวร้ายกาจของการทำทาน เพราะเห็นไปว่าวัตถุสิ่งของเงินทองที่หามากว่าจะได้มิใช่ของง่าย ได้มาแล้วก็เพื่อความมั่งมูนสมบูรณ์ให้มีพร้อมทุกสิ่งทุกอย่างได้มาแล้ว ประโยชน์อะไรจะยกไปให้ทานเฉย ๆ โดยหาผลประโยชน์อะไรมิได้ อย่างดีให้ทานไปแล้วก็จะมีแต่ให้พร ยถาสัพพีให้ไปเท่าไร ๆ ก็ไม่เห็นดิบเห็นดีมั่งมีเจริญขึ้นกว่าเก่า ทุกสิ่งทุกอย่างกว่าจะได้มาเราหาแทบตาย ผู้มีน้อยให้ทานไปแล้วก็กลัวจะอดตาย ผู้มีมากก็กลัวจะ

ขาดบาทขาดเบี้ย บางทีมีผู้มาขอ เสียไม่ได้ก็ให้นิดๆ หน่อยๆ พอแก้รำคาญ ให้เล็กๆ น้อยๆ เหมือนยกเงินยกทองให้เป็นถุงๆ ความตระหนี่เสียดายกลายเป็นข้าศึกของหัวใจ ต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลา ให้น้อยก็เสียดาย ให้มากก็กลัวจะหมด ไม่ให้เสียเลยก็เกรงใจกลัวจะขาดญาติขาดมิตร คิดไปๆ ก็มีแต่กลุ้มใจเป็นภัยแก่ตัวทุกๆ ด้าน ทานจึงเป็นข้าศึกแก่ผู้ที่มีความตระหนี่ กว่าจะให้ทานได้แต่ละครั้งเหมือนไปสงครามได้ชัยชนะมาแล้วก็ว่าได้

ทานํ สคฺคโสปานํ ทานเป็นบันไดนำไปสู่สวรรค์ ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องนำหน้า พิจารณาเห็นความทุกข์ในโลกนี้ว่า ไม่ว่าคนมีคนจนหากยังมีความอยากอยู่แล้ว ได้ชื่อว่ายังเป็นผู้ตกอยู่ในความทุกข์ และความเป็นคนจนด้วยกันทั้งนั้น พร้อมกันนี้ชีวิตอันหรูหราหรือฝืดเคืองก็ตาม ทุกๆ ชีวิตจะต้องถูกความชราคร่ำคร่าฉุดไปอย่างไม่มีวันหยุดยั้งเลย เมื่อถึงจุดหมายปลายทางแห่งมัจจุราชแล้ว แม้ทรัพย์สมบัติจะมีล้นเหลือ ก็ไม่มีความหมายแก่ชีวิตของเขาเลย หากเราหามาได้เมื่อชีวิตยังอยู่ เราควรแจกจ่ายทำทานอันเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ชีวิตของผู้อื่น และทั้งเป็นการสมานมิตรผูกสัมพันธไมตรีอันดีงามแก่ชุมชนทุกหมู่เหล่าไม่เลือกหน้า จิตใจของเราก็จะได้กล้าหาญเบิกบานในสังคมนั้นๆ และเป็นการหากำไรให้แก่ชีวิตของเราไปวันหนึ่งๆ อีกด้วย การทำทานของเราถึงแม้จะมีประมาณเล็กน้อย แต่ความอิ่มและความเต็มใจของผู้ทำทานมีประมาณเท่าภูเขา การทำทานของผู้มีปัญญาจะมากหรือน้อย ย่อมมีความอิ่มพอดีกับศรัทธาของตน ซึ่งตรงกันข้ามกับการได้ทรัพย์ของผู้ไม่มีปัญญาใจตระหนี่ได้มากน้อยเท่าไร ไม่มีวันพอวันอิ่ม จนอยู่ตลอดกาล

ทานถึงแม้จะไม่เป็นการชนะอย่างเด็ดขาด ยังภพมีชาติอยู่ก็ตาม แต่เป็นการยอมแพ้อย่างมีเสรีบ้างบางอย่าง อย่างน้อยก็เป็นประเทศราช หรือหัวเมืองขึ้นเขาก็ยังดี ยังดีกว่ายอมแพ้อย่างเป็นขี้ข้าเขาไม่มีสิทธิเสรีอะไรเลยเลย เวลานี้ท่านตรวจดูตัวเองแล้วหรือยังว่าท่านยอมแพ้แก่ข้าศึก คือความตระหนี่ในหัวใจของท่านชนิดไหน ถ้ายังไม่ได้ตรวจ ขอได้โปรดตรวจดูเสียแต่บัดนี้....อย่าได้นอนเป็นทาสระทมทุกข์แก่ข้าศึกในหัวใจของท่านต่อไปเลย ศึกภายในรบยากแต่ชนะแล้วไม่กลับแพ้ และมีเวรมีภัยต่อใคร ๆ ทั้งหมด ผู้แพ้ก็ไม่มีทุกข์ ผู้ชนะก็ไม่มีเวรมีภัย เพราะชนะหัวใจของตนเองคนเดียว

ทัพหน้าคือศีล โดยเนื้อแท้แล้วการรักษาศีล ไม่ว่าศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๒๒๗ หรือจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ก็ตาม คือได้แก่ ตั้งข้อกฎกติกาไว้ ทำเพื่อการต่อสู้กับกิเลสให้มีขอบเขตแนวรบ (คือเขตรับผิดชอบนั่นเอง) ถ้าหาไม่แล้ว ไม่ทราบว่าจะไปต่อสู้กันตรงไหน ณ ที่ใด ผู้ที่รักษาศีลตามเพื่อนหรือตามประเพณี ไม่เชื่อว่ารักศาศีลเพื่อต่อสู้ ผู้อุดมสมบูรณ์ด้วยประการทั้งปวงแล้วไม่ได้ทำความผิดล่วงเกินในศีลบางข้อหรือทั้งหมดไม่ชื่อว่าผู้มีศีล เพราะไม่มีเจตนาจะงดเว้น และได้ชื่อว่าเป็นผู้ประมาทแล้วเหมือนกัน บุคคลผู้ประมาทย่อมทำชีวิตอันมีค่าของตนให้หมดสิ้นไปอย่างน่าสงสาร เป็นที่น่าเสียดายมาก เข้าหลักนางสาขาอุบาสิกาว่าให้พ่อผัว ผู้นั่งเฝ้าสมบัติไม่ทำความดีต่อว่า "....กินของเก่า...." ศีลก็ต้องอาศัยปัญญา คือทัพหลังเข้าสนับสนุนจึงจะมีกำลังกล้าหาญเข้มแข็งพอ ผู้ไม่มีปัญญาพิจารณาเห็นโทษในโลกว่าเป็นที่ตั้งของกองทุกข์ทั้งหลายแล้ว ก็จะนิ่งนอนใจไม่พยายามที่จะตั้งกองทัพเพื่อต่อสู้กับศัตรูเลย (ผู้ฉลาดเท่านั้น เมื่อตนหมดอิสระแล้วจึงจะคิดหาหนทางแก้ไขให้ได้ซึ่งอิสระของตนคืนมา)

โลกที่เป็นทุกข์อยู่ในปัจจุบันนี้ก็ดี หรือในอดีต อนาคต ก็เหมือนกัน หากขาดมนต์ (คือศีล) อย่างเดียวแล้วจะหาความสุขไม่ได้เลย ศีลมีในบุคคลใด หมู่ใด คณะใด ความสุขย่อมจะเกิดมีในที่นั้น ๆ ตามกำลังของศีลมากหรือน้อย ตัวอย่างเช่น บุคคลในหมู่นั้น ๆ ไม่ฆ่าสัตว์ลักทรัพย์สักคนเดียว คนผู้นั้นก็นำความสุขมาให้ ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่หมู่คณะ ถ้าหากในหมู่นั้นมีศีลเพิ่มขึ้นอีกคนหรือสองคน หรือทั้งหมดในหมู่นั้น ลองคิดดูว่าจะมีความสุขไหม? ศีลจึงเป็นมนต์สำหรับปัดเป่าความทุกข์เดือดร้อนให้แก่โลกเป็นอย่างดี ศีล ๕ ก็มีคุณประโยชน์แก่โลกถึงขนาดนี้แล้ว ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ไม่ต้องพูดถึงว่าจะให้คุณประโยชน์แก่โลกสักเพียงไร ศีลคือกฎกติกาที่ตั้งไว้เพื่อต่อสู้กับกิเลสอันเป็นข้าศึกภายในตัวของแต่ละบุคคลดังกล่าวแล้ว ผู้รุกรบดำเนินตามข้อกฎกติกานั้น ๆ จนได้ชัยชนะแล้ว จะอยู่เป็นสุขทั้งตนเองและแก่บุคคลอื่น ทัพนี้เป็นทัพหน้าเมื่อประจัญข้าศึกเป็นครั้งแรกอาจมีความหวั่นไหวอยู่บ้าง เพราะคนเราชอบทำความชั่วเป็นนิสัย ถือเป็นมิตรกับความชั่วนั้นมานานแล้ว หรือจะพูดให้สั้น ๆ ก็เรียกว่าถือเอาความประมาทในกุศลทั้งปวงว่าเป็นความสุข คราวนี้เมื่อมามองเห็นความ-ชั่วในความประมาทนั้น ๆ ก็เท่ากับตั้งใจจะหักหลังมิตร ลองคิดดูผู้ที่ตั้งใจจะหักหลังมิตรนั้น จะมีความทุกข์สักเท่าไร กลัวจะขาดมิตร เสียใจอาลัยจะไม่มีมิตรอื่นดีกว่า ที่สุดกลัวจะไปไม่รอด เวลากลับมาหามิตรอีกกลัวจะขายขี้หน้า ผู้จะรักษาศีลงดเว้นจากความชั่วก็เช่นเดียวกัน ผู้ไม่มีปัญญาสนับสนุนให้ใจกล้าหาญแล้ว จะรักษาศีลไม่ได้เลยเด็ดขาด

มนุษย์ผู้ใจเลวทราม ฆ่าสัตว์แม้แต่สัตว์ตัวที่มีคุณก็ไม่เว้นเห็นเป็นกีฬาอันน่าสนุก เอาความทุกข์ถึงกับชีวิตของคนอื่น มาเป็นความสนุกของตัวเองได้ชื่อว่าเลวร้ายยิ่งกว่าสัตว์ที่วิ่งอยู่ในป่าหาการศึกษาไม่ได้ ผู้เช่นนั้นควรเรียกว่า

"ยักษ์ใหญ่ที่แฝงมาในร่างของมนุษย์...." ผู้ฉ้อราษฎร์บังหลวงโกงกินหิน กินทราย กินเหล็ก กินป่า อันเป็นสมบัติของส่วนรวมก็ดี ผู้ลักเล็กขะโมยน้อยไม่ถึงกับทำความฉิบหายให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองอย่างมหาศาลก็ตาม แต่ทำความเดือดร้อนไม่สงบสุขทุกระแหงหน คนเหล่านี้เป็นผีตายอดตายอยากแฝงมาเกิดในร่างของมนุษย์ ทำความจลาจลวุ่นวายในสังคมทั่ว ๆ ไป ผู้ประพฤติผิดในกามตามวิสัยของใจชั่ว ไม่กลัวบาป หน้าด้านเกเรกับเพศตรงกันข้าม ไม่รู้จักหักห้ามใจของตนเองเยี่ยงมนุษย์ธรรมดาสามัญชนทั่ว ๆ ไป มองเห็นเพศตรงกันข้ามเป็นผักเป็นปลา เหมือนเสือมองเห็นวัวควายหรือสัตว์เป็น ๆ ทั้งหมดที่ยังมีชีวิตอยู่ว่าเป็นอาหารที่น่าอร่อยไปทั้งหมด จิตมนุษย์ชนิดนี้จะอัปรีย์ขนาดไหนจะว่ามนุษย์ก็ไม่ใช่ จะว่าสัตว์ก็ไม่เชิง ขอให้ท่านผู้มีปัญญาพิจารณาดูเถิดว่า มันจะเลวร้ายขนาดไหน โทษในการไม่รักษาศีลจึงเป็นภัยอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ตนคนเดียวตลอดถึงสังคมไม่มีขอบเขตกฎกติกาคือข้องดเว้นของศีลแต่ละข้อ จึงนับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่สังคมมนุษย์และสัตว์ทั่วไปอย่างมหาศาล

ฉะนั้น พระพุทธองค์ผู้ทรงพระเมตตาแก่บรรดาสัตว์ไม่เลือกหน้า ทรงพระกรุณาสอนให้รู้จักโทษของการไม่มีศีล แล้วทรงแสดงคุณของศีลว่า ศีลเป็นคุณค้ำจุนโลกไว้มิให้ก้าวเข้าไปสู่ความหายนะ ศีลเป็นของเย็นดับยุคเข็ญของโลกได้โดยเด็ดขาด ศีลยังสามารถอุปถัมภ์ค้ำชูโลกไว้มิให้หวั่นไหวเอนไปตามความชั่วทุจริต ศีลเป็นของประเสริฐสูงสุดในมนุษยโลก และเทวโลก ศีลเท่านั้นเป็นเครื่องตัดสินว่า ใครเป็นคนดีคนเลว แต่มันแปลกประหลาดมาก ถึงแม้ว่าศีลจะเป็นของดีเลิศ และเป็นเครื่องวัดความดีของคนก็ตาม แต่บุคคลผู้อยากดีก็ยังไม่อยากเอาศีลมาวัดความดีของตนอยู่ก็แยะ ยิ่งร้ายกว่านั้นบางคนเอาความชั่ว

ชั้นเลวมาวัดว่าเป็นความดีเด่นกว่าคนอื่นก็มี หรือจะเอาศีลมาวัดความดีของตนจนเป็นที่ภูมิใจแล้วก็ตาม มาตอนหลังๆ ศีลจึงเป็นเครื่องวัดความดีนั้นกลับตรงกันข้าม คือเห็นว่าศีลไม่ดีไปเสีย หรือเห็นว่าเป็นของดีอยู่บ้าง แต่ความดีนั้นมากไปก็มี เช่นผู้ที่มีศีล ๕ มองเห็นคุณค่าของศีลว่า เป็นของดีมีคุณค่าเลิศก็พยายามที่จะเพิ่มศีล คือความดีของตนให้มากขึ้นเป็นลำดับ มี ๕ แล้วอยากให้มี ๘ มี ๘ แล้วอยากให้มี ๑๐ มี ๒๒๗ เป็นลำดับไป แต่บางทีผู้มี ๒๒๗ แล้ว ก็ลดลงมาให้ยังเหลือ ๑๐ เหลือ ๘ เหลือ ๕ หรือไม่ให้มีเหลือเลย ดังนี้ก็มี เราจะเห็นได้ในวงกาสาวพัสตร์ ผู้บวชอยู่นานๆ เบื้องต้นก็ดูเหมือนจะอิ่มอยู่กับศีลของตน แต่ที่ไหนได้ มาตอนหลังๆ ไม่มีใครจะนึกฝันเลยว่า ท่านจะเบื่อหน่ายในคุณค่าของศีลในตัวของท่านเอง ยอมสละศีล ๒๒๗ ซึ่งท่านชนะแล้วและคุ้มครองมานานปีอย่างน่าใจหายใจคว่ำ บางคนหลังจากพ้นเขตวัดไปแล้ว แม้ศีลตัวเดียวก็ไม่เอาติดตัวไปบ้านเลยก็มี ผู้เช่นนั้นดูเหมือนว่าเกลียดชังศีลมานานแล้วก็ได้ หากจะมีบางคนเอาติดตัวไปบ้างสัก ๕ ตัว ๘ ตัว แต่มันก็กระไรอยู่ เอาของมีราคามากมาแลกเอาของมีราคาน้อย บางคนยังกระหยิ่มในใจว่า "....พิมเสนไม่เห็นมีรสชาติอะไร สู้เกลือไม่ได้...." ก็มี ผู้เช่นนั้นตามมติของข้าพเจ้าพอจะสรุปได้ว่าตั้งทัพหน้าคือศีลรบรุกกิเลสของตน มิใช่เพื่อผล คือความเป็นอิสระแต่เพื่อความสามารถของตนให้ตาโลกเขาเห็นว่า เรามีความสามารถก็ได้ หรือรุกรบเพื่อกู้อิสระจริงๆ แต่เมื่อได้ชัยชนะแล้วไม่มีความสามารถที่จะบริหารให้อาณาประชาราษฎร์ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข จึงเกิดปฏิวัติขึ้นก็ได้ พูดย่อๆ ว่ามีความสามารถแต่ด้านการทหาร ไม่สามารถในด้านการเมือง บางคนเห็นเขารักษาศีลก็ทำตามเขาไปไม่รู้คุณและโทษของศีลเอาเสียเลยก็แยะ คนทำความดีแล้วอยากละความดีมาทำความชั่ว คือบวชแล้วอยากสึกมาเป็นฆราวาส ผู้กำลังบำเพ็ญความดี

อยู่แล้วอยากจะให้ความดีนั้นๆ เจริญยิ่งๆ ขึ้นไป คืออยากรักษา ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ จนได้บวชพระเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานมันก็แปลกเหมือนกัน บางคนวาดมโนภาพไว้ว่า เราบวชแล้วจะศึกษาปฏิบัติให้เคร่งครัดในพระธรรมกัมมัฏฐานอย่างนั้น หาวิเวกอย่างนั้น ละนิวรณ์และปลิโพธิอย่างนั้น จะให้ได้ฌานสมาบัติมรรคผลอย่างนั้น แล้วสอนคนอื่นอย่างนั้น ข้าพเจ้าขอเตือนว่า "....อย่าๆๆ" เดี๋ยวเดือดร้อนภายหลัง ผู้ที่จะสึกจากพระก็ทำนองเดียวกันนี้ คิดว่าลาสิกขาไปแล้วจะมีอิสระทุกอย่าง เราจะเป็นใหญ่ในที่ทั้งปวง แม้จะมีครอบ-ครัวแล้ว ก็เข้าใจว่าตนมีอิสระเหนือเขาหาเงินก็คล่องเข้าที่ไหน ติดต่อกับใครก็สะดวก หน้าที่การงานก็จะมีแต่ผู้สนับสนุนฉันข้าวสุกปากหม้อความคิดบัญญาดีจริง แต่อย่าลืมว่า คนเขาพูดกับพระ เขาต้องใช้คำพูดและสำนวนโวหารอย่างหนึ่ง แต่เขาพูดกับฆราวาสด้วยกัน เขาจะต้องใช้คำพูดและสำนวนโวหารไปอีกอย่างหนึ่ง ถ้าไม่เชื่อหลังจากลาสิกขาเพศแล้วสามวันล่วงไป ขอให้ไปสมาคมกับคนที่เขาเคยเคารพนับถือเราเมื่อยังทรงเพศเป็นสงฆ์อยู่ดูเถิดจะรู้ดี แต่เมื่อผู้หวังดีพูดคำนี้ แก่ผู้ต้องการอยากจะสึกแล้วแสลงหูเขานัก ถ้าเขาประจักษ์ด้วยตนเองแล้ว เขาจะไม่ยอมเชื่ออย่างแน่นอน

ศีล ถึงแม้ว่าเป็นกองทัพหน้า เพื่อประจญต่อสู้กับข้าศึกของผู้เห็นโทษในโลกแล้วก็ตาม หากดำเนินผิดแผนยุทธศาสตร์ (คือมรรคแปด) ที่พระพุทธเจ้าวางไว้แล้ว จะเอาชัยชนะแก่ข้าศึกไม่ได้เลยเด็ดขาด แผนของพระพุทธองค์ที่วางไว้ เรียกว่า "... ปาริสุทธิศีลสี่...." เมื่อแย่งชิงชัยชนะขั้นศีลตามข้อกฎกติกานั้นๆ มาได้แล้วพระองค์ไม่ให้นิ่งนอนใจ มันอาจมีผู้ก่อกวนความไม่สงบภายในขึ้นก็ได้ พวกนั้นหากมันส่งจารบุรุษมาแทรกซึมไว้ทุกหนทุกแห่ง มีกำลังเพียงพอแล้ว กองทัพคือศีลอาจไม่มีความหมาย

ฉะนั้น พระองค์จึงทรงสอนให้ตั้งกองสอดแนม คือตัวสติไว้รักษาทวารทั้งหก เรียกว่า "....อินทรียสังวร...." อินทรีย์ ๖ มีตาเป็นต้น ย่อมมีประโยชน์ทำให้เกิดความรู้ความฉลาดได้ต่าง ๆ นานา ถ้าหากใครขาด คือไม่สมบูรณ์ทั้งหกแล้ว คน ๆ นั้นเขาเรียกว่าคนไม่สมบูรณ์ อินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ หมายความว่า แต่ละอินทรีย์ เช่น จักขุนทรีย์ ตาเป็นใหญ่เป็นเจ้าพนักงานรับทำการเพื่อดูเฉพาะแต่รูปอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับเรื่องเสียงและกลิ่น เป็นต้น จึงได้นามว่าอินทรีย์ อีกนัยหนึ่งเรียกว่าอายตนะ คือ บ่อเกิดของอารมณ์อายตนะแต่ละอายตนะ ย่อมรับอารมณ์เฉพาะของตน ๆ จะก้าวก่ายกันไม่ได้ เช่น จักขายตนะ อายตนะคือตา จะรับได้แต่เฉพาะให้เห็นรูปเท่านั้น จะรับฟังเสียงและสูดกลิ่นไม่ได้ และยังสมมติให้เป็นธาตุ และอะไรต่อมิอะไรอีกเยอะแยะ อายตนะนี้ถ้าขาดกองสอดแนม คือสติแล้ว นั่นแลจะเป็นช่องทางให้จารบุรุษเล็ดลอดเข้าไปในทวารนั้น ๆ แล้วเข้าไปแทรกกิจการภายใน บั่นทอนกองทัพ อาจยังผลให้ได้รับความปราชัยย่อยยับในวันหนึ่งข้างหน้า เพราะอายตนะแต่ละอายตนะติดต่ออารมณ์ไม่เลือก อารมณ์ดีก็ทำให้เกิดความสุขหลงระเริงลืมตัว ถ้าชั่วก็ทำให้เกิดโทมนัสขัดแค้นขุ่นมัว ความสุขและความทุกข์ ดีและชั่ว ที่เกิดจากอายตนะทั้งหกนี้ มันเป็นจารบุรุษตัวร้ายกาจของข้าศึก พระพุทธองค์จึงสอนยุทธวิธี ผู้ที่ได้ชัยชนะแล้ว ให้ตั้งกองสอดแนมไว้ทุก ๆ ทวาร แล้วให้ประมวลข่าวรายงานมายังกองบัญชาการ (คือจิต) ว่าอายตนะทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นของเก่าอารมณ์เก่าเดินอยู่ในสายเก่า คือ ชอบใจก็มีความสุข พอใจโสมนัสยินดีเพลิดเพลินมัวเมาประมาทลืมตัว ไม่ชอบใจก็เกิดความทุกข์โทมนัสเดือดร้อนเศร้าโศกเสียใจกลุ้มอกกลุ้มใจ ความเป็นมาของอารมณ์ที่เกิดจากอายตนะทั้งหก ย่อมเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดกาล ไม่ว่าในอดีตและปัจจุบันหรือในอนาคตต่อไป หากอายตนะ

ทั้งหลายยังมีในที่นั้น ๆ แล้ว ก็จะได้ประสบเช่นเดียวกันนี้ทั้งนั้น ฉะนั้นขอผู้บัญ-ชาการ (คือจิต) จงเบาใจเสียเถิดว่า ข้าศึกทั้งหลายมิใช่ของใหม่ ทั้งยุทธวิธีก็ของเก่าเรารู้เท่าเล่ห์กลมารยาของข้าศึกหมดแล้ว เมื่อผู้บัญชาการฟังรายงานของกองสอดแนมแล้วก็สบายใจสงบ พวกนักรบต่างคนต่างก็พากันรักษาหน้าที่ของ-ตน ๆ โดยความเรียบร้อย ไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของตน ๆ ตามีหน้าที่ดูรูปก็ดูไป หูมีหน้าที่ฟังเสียงก็ฟังไป.... วิญญาณมีหน้าที่รู้สัมผัสก็รู้ไป เวทนา–สัญญา–สังขารมีหน้าที่อย่างไร ก็ทำไปตามหน้าที่ของตน ๆ กองสอดแนม (คือสติ) ตามรู้ตามรายงานกองบัญชาการ (คือจิต) แห่งเดียวแล้วก็เป็น "....อินทรียสังวร...." อินทรียสังวรมิใช่ตามไปรักษาในอินทรีย์หรืออายตนะนั้น ๆ เหมือนบุรุษเลี้ยงวัว ขอให้ท่านคิดซิว่า วัว ๖ ตัว ต่างตัวมันก็มีจิตมีใจคิดที่จะออกไปหากินในที่ต่าง ๆ กัน บุรุษผู้เลี้ยงวัวจะตีต้อนตัวโน้นบ้างตัวนี้บ้าง เพื่อมิให้มันหนีไปไกล บุรุษผู้เลี้ยงวัวจะเป็นทุกข์และกลุ้มใจสักเท่าไร หากบุรุษผู้นั้นฉลาดปล่อยฝูงวัวให้เข้าสู่สนามหญ้าและตัวเขาเองนั่งอยู่ในที่สูง มองดูว่าในสนามหญ้านั้นเห็นทั่วไปว่าตัวไหนมันอยู่อย่างไรไปอย่างไร แล้วก็ไปไล่ตีต้อนเอาแต่เฉพาะตัวที่เห็นว่ามันจะหนีจากฝูงไปให้เข้ามาอยู่กับฝูง เขาก็จะได้รับความสุขฉันใด ผู้ที่สำรวมอินทรีย์หรืออายตนะ หากเข้าใจว่าอินทรีย์ หรืออายตนะเป็นอันหนึ่งต่างหากนอกจากจิตแล้ว จะไปตามรักษาอินทรีย์หรืออายตนะให้อยู่เห็นจะไม่มีวันอยู่ได้แน่ เพราะอินทรีย์หรืออายตนะคืออะไรเกิด ณ ที่ไหน มันทำงานอย่างไร ก็ไม่รู้เสียแล้วจะไปสำรวมรักษาได้อย่างไร ดีไม่ดีไปต้อนเอาวัวเขามาเป็นของตนอาจให้โทษซ้ำไปก็ได้ (อนึ่ง ใจของตนเองทั้งที่มันเป็นนายใช้เรามาแต่วันเกิด แต่เราก็ไม่รู้จักตัวนายของเราเองเลยสักทีว่านายแท้ของเรามันเป็นอย่างไร นายใช้ให้ทำดีทำชั่วทำบาปทำบุญทั้งที่เป็นคุณเป็นโทษก็ไม่รู้ แล้วเราจะมีอิสระอะไรในตัวของเราทั้งหมดนี้)

ความจริงอินทรีย์หรืออายตนะเป็นชื่อสมมติหน้าที่การงานของจิตเหมือนหน้าต่างประตู เป็นที่ส่องมองดูสิ่งนั้น ๆ ของเจ้าของบ้านคนเดียวเท่านั้น แลเจ้าของบ้านเมื่อจะทำงานในทวารนั้น ๆ ก็มิได้ทำพร้อม ๆ กันไปทั้งหกทวาร ทำแต่เฉพาะทวารใดทวารหนึ่งเท่านั้น เพราะเจ้าของบ้าน (คือจิต) มีคนเดียว เมื่อผู้เข้าใจมาอย่างนี้แล้ว การสำรวมอินทรียหรืออายตนะ ๖ ก็จะสะดวกขึ้น คำว่าสำรวมหมายความว่า ของมันรวมกันอยู่แล้ว แต่เราไปทำให้มันกระจัดกระจายออกต่างหาก ถ้าของไม่เคยรวมกันอยู่แล้ว เราจะทราบได้อย่างไรว่า ของมันรวมกันนั้นคืออะไร ในอินทรียสังวร ศีลที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้สำรวมนั้น ก็หมายความว่า ทรงสอนวิธีให้สำรวมจิตให้เข้าที่เดิม คือ อินทรีย์และอายตนะรวมกันก่อนแล้วนั่นเอง เมื่อสรุปแล้วศีลถึงแม้จะมีข้อกฎมากมายสักเท่าไรก็ตาม นั่นว่าตามวิถีจิตที่มันวิ่งออกจากฐานเดิมไปทำผิดกฎนั้น ๆ ที่ท่านวางมาตรการไว้จึงกลายเป็นของมากไป ว่าตัวศีลที่แท้จริงแล้วตัวเดียว คือ เจตนางดเว้นไม่ทำความผิดจากกฎนั้น ๆ การสำรวมอินทรีย์ หรืออายตนะก็เช่นเดียวกัน มิใช่จะไปตามปิดทวารทั้ง ๖ เหมือนคนไม่อยากดูอะไรแล้ว ปิดประตูหน้าต่างทั้งหมดฉะนั้น แต่ท่านสอนให้สำรวมจิตแห่งเดียว เมื่อสำรวมจิตอันเดียวได้แล้ว ทวารทั้ง ๖ จะทำอะไรให้แก่จิตได้อีกเล่า นี่เป็นยุทธวิธีที่สองที่จะช่วยป้องกันศีลให้เหนียวแน่นมั่นคงต่อไป

ยุทธวิธีที่สาม คือ **อาชีวปริสุทธิศีล** เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร ถ้าขาดอาหารเสียอย่างเดียวแล้วถึงแม้สิ่งอื่นจะมีมากล้นเหลือหลายสักเท่าไร ก็หามีความหมายอะไรในชีวิตไม่ "... **ชิคจฺฉา ปรมาโรคา** ความหิวไม่ว่าจะหิวทางร่างกายหรือจิตใจ จัดเป็นโรคอย่างหนึ่ง...."

นกปลาตายเพราะหิวเหยื่อ มนุษย์ชาวโลกตายเพราะหลงเชื่อความหิว ความอยากของตน พระพุทธองค์ทรงทราบดีแล้วว่า สามัญชนคนทั่วไปจมอยู่ในปลัก คือความอยาก พุทธบุตรทั้งหลายยอมสละเพราะเห็นโทษแล้วซึ่งเรื่องทั้งหลายเหล่านี้จึงได้หนีจากบ่ารกชัฏแห่งความมัวเมาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงทรงพร่ำสอนเรื่องวิสุทธิศีล ๔ โดยเฉพาะเรื่องอาชีพซึ่งเป็นของจำเป็นแก่ชีวิตดังกล่าวแล้ว ความหิวทำให้หน้ามืด ถือรั้นปิดกั้นความดีงาม ยอมทำตามอำนาจของความหิวได้ทุก ๆ วิถีทาง พระพุทธองค์จึงได้วางมาตราการไว้ว่า การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบเป็นระบอบอันดีงามได้ชื่อว่าเดินตามอริยมรรค เป็นเครื่องสนับสนุนศีลวิสุทธิให้แน่นหนามั่นคงหากใครไม่เดินให้ตรงตามนี้แล้ว เป็นอันว่าคลาดแคล้วจากทางมรรคผลนิพพาน ความหิวเป็นโรคเรื้อรังรักษายาก ไม่รู้จักหายนานตาย มีแต่จะก่อกวนทำความรำคาญให้แก่ตนและคนอื่น (คือกิเลส) แล้วก็สิ้นเปลืองทุนทรัพย์มาก (คือความดีหมดไป ๆ แถมความชั่วเหลวไหลยิ่งเพิ่มทวีขึ้นอีก) พระพุทธองค์จึงสอนให้ระวังสังวร เลี้ยงชีพแต่ในทางที่สุจริตคิดถึงชีวิตของบรรพชิตเนื่องด้วยบุคคลอื่น เราจึงควรทำตัวของเราให้เขาเลี้ยงง่าย หรือชีวิตร่างกายที่มีส่วนประกอบยังเหลือเป็นอยู่นี้เป็นของชาวบ้านผู้มีศรัทธาทั้งหมดก็ว่าได้ ไฉนเราผู้เป็นหนี้บุญคุณของชาวบ้าน จะทำตนให้บริสุทธิ์สมกับเจตนาอันดีงามของเขาไม่ได้ คนเราหากคิดถึงบุญคุณของผู้ที่มีคุณแก่ตนแล้ว จะไม่ยอมทำความชั่วแม้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง จะตั้งหน้าทำแต่ความดีงาม เพื่อทดแทนบุญคุณของคนอื่นถ่ายเดียว พร้อมกันนั้นก็เป็นอันว่า เราสร้างความดีให้ตัวเองไปในตัวด้วย มนุษย์เช่นนี้มีน้อย หาได้ยากในโลก เป็นบรรพชิตในพระศาสนาหากหาน้ำใจในร่มผ้ากาสาวพัสตร์เช่นนั้นไม่มีเสียแล้ว ก็ไม่ทราบว่าจะเอาอะไรมาเป็นเครื่องประกันความดีในเพศอันนี้

ยุทธวิธีที่สี่ ปัจจเวกขณะ พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคปัจจัยสี่ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ข้อสามอาชีพหมายเอาการแสวงหาอาหารในทางบริสุทธิ์อย่างเดียว แต่ข้อที่สี่นี้พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคปัจจัยสี่ คือรวมถึงอาหารด้วย ทำไมพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคปัจจัยสี่ ก็ทำนองเดียวกันกับอินทรีย์สังวร เพราะอินทรีย์ก็ดีปัจจัยสี่ก็ดี เป็นของจำเป็นแก่ชีวิตประจำวัน คือต้องใช้ต้องบริโภคอยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ของใช้มาก ถึงแม้จะเป็นของดีแน่นหนาแข็งแรงสักเท่าไรก็ตาม ย่อมจะมีการสึกหรอและเสียหายมาก (คือสติอ่อน) เป็นธรรมดา พระองค์สอนให้แสวงหาอาชีพโดยทางบริสุทธิ์ได้มาแล้วยังสอนให้พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภค บางคนเห็นไปว่าเมื่อได้มาโดยทางบริสุทธิ์แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องพิจารณาอีก เช่น ได้อาหารมาโดยทางบริสุทธิ์แล้วก็หมายความว่าปราศจากโทษทั้งปวงแล้ว ทั้งของก็บริสุทธิ์ ทั้งศรัทธาผู้ให้ก็บริสุทธิ์ มันจะมีโทษเป็นหนี้เป็นสิน ตายไปเกิดเป็นวัวเป็นควายลากคราดลากไถใช้หนี้เขาอยู่ทำไมอีก ธรรมดาของดีไม่ปลอมบริสุทธิ์แท้ ราคาก็ต้องสูง พระภิกษุผู้โลกเขาให้สมญาว่าเป็นผู้บริสุทธิ์สมบูรณ์แล้วทุกประการ ศรัทธาชาวบ้านเขาจึงถวายบูชาด้วยใจบริสุทธิ์ และวัตถุอันบริสุทธิ์ หากภิกษุปฏิคาหกผู้รับ (ซื้อ) เอาธนบัตรปลอมไปซื้อของนั้นมา ถึงเจ้าของผู้ทายกเขาจะไม่ทราบ แต่พระภิกษุย่อมทราบได้ด้วยตนเอง ถึงจะไม่เอาโทษอาญาบ้านเมือง แต่ภิกษุรูปนั้นก็มีโทษอยู่ดี ๆ นั่นเอง ทายกเขาถวายทานแล้วก็แล้วไป เขาไม่มาตามทวงเอาหนี้เอาสินอะไรหรอก เว้นเสียแต่บางกรณีผู้หวังเลขท้าย เมื่อพระบอกให้ซื้อไม่ถูกจะต้องมาต่อว่า หรืออย่างน้อยก็ไม่เอาปิ่นโตมาส่งอีก แต่นั่นเขาไม่ได้หวังเอาบุญกุศลอะไร เขาหวังแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน แต่กรณีที่ว่านี้ ถึงแม้ว่าเขาจะไม่มาทวงเอาหนี้สินกับพระ ถ้าพระทำตัวเป็นธนบัตรปลอมแล้ว จะเป็นหนี้

สิน (คือ ความเดือดร้อน) อยู่ในตัวเองตลอดกาล คำว่าพระภิกษุบริโภคปัจจัยของชาวบ้านโดยมิได้พิจารณาเสียก่อน เป็นหนี้เขาเป็นหนี้ตอนนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย พระองค์ไม่ทรงตรัสว่าเป็นหนี้ แต่ทรงตรัสว่าเป็นโทษอย่างมหันต์ ดังตรัสว่า "....ภิกษุผู้บริโภคปัจจัยสี่ของชาวบ้านโดยมิได้พิจารณาเสียก่อน จะประเสริฐอะไร บริโภคก้อนเหล็กแดงดีกว่า...." ก้อนเหล็กแดงใคร ๆ ก็ทราบดีอยู่แล้วว่า นอกจากไม่มีรสชาติอะไรแล้ว ยังเป็นอันตรายให้ลำไส้แก่ผู้ที่กินอีกด้วย พระพุทธองค์ไม่ทรงตรัสว่า พระภิกษุตายไปตกนรกเพราะกินก้อนเหล็กแดง แต่ทรงตรัสว่าไปตกนรกเพราะเป็นผู้ทุศีล กินของชาวบ้านโดยไม่ได้พิจารณาเสียก่อน ปัจจัยสี่มิใช่เป็นของจำเป็นประจำวันแก่ชีวิตแต่อย่างเดียวดังกล่าวแล้ว แต่ยังเป็นเครื่องยั่วยวนก่อกวนให้เกิดกิเลส มีการชอบใจติดใจอยากได้ ได้มาแล้วเกิดความหวงแหน เป็นต้น ในปัจจัยสี่ อันเป็นให้เกิดกิเลสทำความชั่วต่อ ๆ ไป อันนี้เป็นวิสัยของสามัญชนทั่วไป ผู้เห็นโทษในเรื่องนั้นแล้วจึงได้หนีออกมาบวช แต่ปัจจัยสี่ก็ยังละไม่ได้ เพราะเป็นเครื่องอาศัยของวิบาก ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ออกด้วยการใช้ปัญญา พิจารณาไม่ให้หลงติดชอบใจมัวเมาอยู่กับความสัมผัสของปัจจัยสี่ พึงเห็นเป็นสักแต่ว่าเป็นเครื่องอาศัยเท่านั้น เช่น เห็นว่ากายนี้เป็นเครื่องอาศัยอยู่ของจิต เมื่อกายยังเป็นอยู่ไม่ตาย กายก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ผ้าจะเป็นของดีมีค่าราคาแพงสีสดใสเป็นที่ชอบใจสักปานใดก็ตาม เราเอามานุ่งห่มก็เพียงเพื่อประโยชน์ปกปิดหุ้มห่อร่างกายอันเป็นของสกปรก หรือป้องกันอันตรายต่าง ๆ มีเย็น ร้อน ริ้นเหลือบ ยุง เป็นต้น อันจะมาขบกัดเท่านั้น กายเป็นของเน่าเอาอะไรมาหุ้มห่อไม่ว่าจะเป็นของดีไม่ดีก็มีสภาพเป็นของเน่าไปตาม ๆ กัน เมื่อพิจารณาได้อย่างนี้ความหลงรักหลงชอบใจในผ้าที่ใช้นุ่งห่มก็จะหมดไป แล้วจะให้เกิดสลดสังเวชใน

ตัวของตนเองว่า แต่ก่อนแต่ไรมาเราเข้าใจว่าตัวเรานี้ดีวิเศษสวยงาม พอหุ้มห่อด้วยผ้าผ่อนแพรพรรณที่สวยงาม ปรากฏว่าใคร ๆ ก็จับจ้องมองตามมาดูแต่เราคนเดียว แต่ความจริงแล้วผ้าห่ออสุภแท้ ๆ อนึ่ง ตัวของเรานี้เป็นสักแต่ว่าก้อนธาตุ ๔ ประชุมกันขึ้นมาต่างหาก หาใช่บุคคลตัวตนเราเขาไม่ ผ้าที่เราหุ้มห่อร่างกายนี้ก็ผลิตขึ้นมาจากธาตุ ๔ ตกลงว่าธาตุ ๔ อาศัยธาตุ ๔ อยู่ไปชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น หาใช่สัตว์ตัวตนบุคคลเราเขาไม่ เมื่อพิจารณาได้อย่างนี้แล้ว จิตก็จะขาดจากกามารมณ์ คือความรักใคร่หลงใหลในปัจจัยสี่ เข้าถึงองค์พระ ได้นามว่า สมณะหรือพระภิกษุอย่างแท้จริง ส่วนปัจจัยสี่ที่เหลืออีกสาม คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคต่าง ๆ พระพุทธองค์ก็ทรงสอนโดยให้พิจารณาในทำนองเดียวกันนั้น ผู้เห็นโทษในปัจจัยสี่ว่า เป็นที่แทรกซึมของข้าศึก (คือ กิเลส) แล้วอาศัยความไม่ประมาทพิจารณาโดยแยบคายดังอธิบายมาแล้วนั้น จิตก็ไม่หวั่นไหว ในเมื่อบริโภคปัจจัยสี่ ปัจจัยสี่นี้ ไม่ใช่แต่บรรพชิตเท่านั้นแม้ฆราวาสจะนำไปใช้ก็ได้ผลเท่ากัน การหนีจากกองทุกข์ของพระพุทธเจ้า พระองค์มิได้สอนให้หนีด้วยการไม่เหลียวแลทุกข์ หนีด้วยการเกลียดชัง หรือไปด้วยยานพาหนะต่าง ๆ แต่พระองค์สอนให้เพ่งดูทุกข์ ซึ่งเป็นของมีอยู่ จนรู้จักต่อต้านเหตุที่ให้เกิดทุกข์ เช่น เห็นว่าความเกิดเป็นต้นตอของทุกข์ทั้งหลาย ความเข้าไปยึดเอาสิ่งนั้น ๆ มาเป็นของตัว เพราะความไม่รู้เท่าตามความเป็นจริง จึงเป็นผู้ได้เสวยทุกข์อยู่ตลอดกาล ผู้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญาอันชอบแล้ว ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง แล้วจะมีทุกข์มาจากไหน

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย ขอเชิญฟังอุธาหรณ์ ผู้เห็นทุกข์ในโลกนี้แล้วพยายามที่จะหนีจากโลก วิธีอื่นที่คนทั้งหลายพากันหนีจากทุกข์ในโลกดังที่มีข่าวในหน้า-

หนังสือพิมพ์รายวันก็ดี หรือวิธีอื่น ๆ นอกจากนั้นก็ดี ซึ่งไม่มีใครรับรองจะไม่ขอนำมากล่าว จะนำมากล่าวพอเป็นอุทาหรณ์แต่เฉพาะเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงรับรองเท่านั้น มีเรื่องเล่าว่า

โลหิตัสสะเทวบุตร ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงที่สุดของโลกอันไม่มีความเกิด–แก่–เจ็บ–ตาย แลการเคลื่อน จะไปถึงที่นั่นได้ด้วยการไปปกติได้หรือไม่ (เข้าใจว่าเทวบุตรองค์นี้คงเบื่อทุกข์ในกามภพนี้เหลือเกินแล้ว จึงทูลอย่างนั้น) พระพุทธองค์จึงตรัสว่า "....**คมเนน น ปตฺตพฺโพ** ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้วบุคคลไม่อาจไปถึงที่สุดของโลกด้วยการไปปกติได้...."

เทวบุตรรับรองว่าจริงดังพระองค์ตรัสทุกประการ เมื่อก่อนข้าพระองค์เป็นฤาษี มีฤทธิ์มากเท้าข้างหนึ่งเหยียบขอบมหาสมุทรฝั่งนี้ อีกเท้าเหยียบขอบมหาสมุทรฝั่งโน้น เที่ยวหาที่สุดของโลกอยู่เป็นเวลานานร้อยปีโดยไม่มีเวลาพัก-ผ่อนหลับนอนเลย เว้นแต่หยุดถ่าย ก็มิได้พบปะที่สุดของโลก เลยตายเปล่า

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ความพ้นจากทุกข์เพราะไปไม่ถึงที่สุดของโลก (ไม่ได้) ย่อมไม่มี ฉะนั้น ผู้รู้แจ้งโลก ผู้มีความคิดดี ผู้ถึงที่สุดของโลกผู้สำเร็จพรหมจรรย์ ผู้สงบระงับ ผู้รู้ที่สุดโลก จึงไม่ต้องการโลกนี้ แลโลกอื่นดังนี้

เท่าที่บรรยายมาท่านผู้อ่านทั้งหลายก็พอจะทราบได้บ้างแล้วว่า ศีลเป็นกองทัพหน้า มีความสำคัญอย่างไรในการต่อสู้กับปัจจามิตรข้าศึกภายในของเรา เมื่อได้ชัยชนะแล้วจะต้องจัดการบริหารปกครองให้ประชาราษฎร์อยู่เป็นสุข บ้านเมืองจะได้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาถาวร ปราศจากบ่อนก่อกวนทำลาย หรือจะพูดกันง่าย ๆ แล้วอินทรีย์หรืออายตนะที่เราใช้มันอยู่ทุกวันนี้ มิใช่ว่ามันจะเป็น

เครื่องมือรับใช้และนำความผาสุกมาให้แก่เราถ่ายเดียวก็หาไม่ หากเราขาดสติการคุ้มครองระวัง ปัญญาความรู้เท่ารู้รอบในการที่ใช้มัน หรือรับเอาความสุขจากมันแล้ว บางทีมันอาจใช้เราและมอบความทุกข์ให้เราเป็นผู้แบกแต่ผู้เดียวก็ได้ ปัจจัยสี่ก็เช่นเดียวกัน สิ่งใด ๆ ก็ตามหากเรายังอาศัยเขาอยู่แล้ว ไม่แน่นอนนัก เมื่อเขาให้เราอาศัยอยู่ ถึงแม้เราจะได้รับความสุขก็เรียกว่า สุขเพราะคนอื่นมันจะแน่นอนอะไร หากเขาไม่ให้เราอาศัยแล้วจะว่าอะไรเขาได้ ปัจจัยสี่ก็ฉันนั้นเหมือนกันผู้ไม่มีปัญญาหลงเมา เข้าใจเอาว่าปัจจัยสี่เป็นของของตนจริงจัง เข้าไปยึดเอาสัมผัสของปัจจัยนั้น ๆ มาเป็นของตัวของตน จนเกิดความรักใคร่ชอบใจเพลิดเพลินยินดีติดอยู่กับสัมผัสของปัจจัยนั้น ๆ จนเป็นเหตุให้ทำความชั่ว ก่อกิเลสให้เป็นปลักโคลนฝังตัวเองจนถอนไม่ขึ้น สรุปแล้วทั้งอินทรีย์หรืออายตนะก็ดี ทั้งปัจจัยสี่ก็ดี มันเป็นบ่อเกิดของโคลน (คือกิเลส) น้ำแห้งโคลนไม่มีก็ปลูกบัวไม่ขึ้น บัวเกิดจากขี้โคลนแต่ดอกบัวมีกลิ่นหอมไม่แปดเปื้อนกับโคลน ผู้มีปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ใช้อายตนะและอินทรีย์บริโภคปัจจัยสี่ไม่มีโทษฉะนั้น แลข้าพเจ้าบรรยายทัพหน้า (คือศีล) มาพอสมควรแล้ว ต่อจากนี้จะได้บรรยายยุทธวิธีของทัพที่-สองต่อไป

ทัพที่สอง (คือสมาธิ) ให้กำลังอุดหนุนทัพหน้าเป็นอย่างดีในเมื่อทัพหน้ามีกำลังเพียงพอแล้ว ก็เคลื่อนทัพออกรบได้ หากทัพหน้ากำลังไม่พอก็ต้องมาขอกำลังจากทัพที่สองนี้ ฉะนั้น ทัพที่สองจึงต้องมีสมรรถภาพเข้มแข็งเหนือกว่าทัพหน้าเป็นธรรมดา แต่ทัพนี้ก็ต้องมีทัพหลัง (คือปัญญา) อุดหนุนอยู่ดีนั้นเอง สมาธิคือจิตที่แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว จะโดยการหัดทำสมาธิเช่น ยกพุทโธ ๆ ๆ ขึ้นมาบริกรรมให้จิตรวมนิ่งแน่วอยู่ในพุทโธ ในคุณพระ

พุทธเจ้านั้นก็ตาม หรือเมื่อได้ประสบการณ์บางอย่างซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความกระเทือนใจ เช่น ไปเห็นคนตายอย่างน่าทุเรศอนาถใจหรือคนได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัสอันไม่มีใครจะช่วยได้ แล้วเกิดความเอ็นดูสงสารจนเกิดใจอ่อนระทวยสลดสังเวช อันเป็นเหตุให้จิตรวมลงไปแน่วแน่อยู่กับอารมณ์นั้น ๆ ก็ตาม หรือเมื่อระลึกถึงคุณงามความดีของตนหรือคนอื่นที่ได้กระทำแล้ว หรือพระปฏิมากรรูปของพระพุทธเจ้า เห็นพระภิกษุสามเณรผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบประกอบด้วยสัมมาจารวัตร แล้วจิตใจจดจ่ออิ่มเอิบอยู่ในความดีนั้น ๆ ก็ตาม หรือมิฉะนั้นได้ฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นอุบายให้ข้ามพ้นทุกข์ หรือได้อ่านธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้าใจซาบซึ้งถึงแก่นสารของธรรมนั้น ๆ แล้ว จิตรวมเข้าไปนิ่งแน่วอยู่ในอารมณ์เดียวจนเป็นเอกัคคตา ถือเอาอารมณ์นั้นเป็นของดีของเลิศของประเสริฐยิ่งกว่าอารมณ์อื่น ๆ จนทำใจให้แช่มชื่นเบิกบานหรรษาอยู่กับอารมณ์ตลอดกาลเรียกว่า จิตเป็นสมาธิ เมื่อจิตตกเข้าถึงขั้นนี้แล้ว ขอท่านผู้อ่านจงคิดดูเถิดว่าความยุ่งเหยิงทั้งหลายอันมีอยู่ในโลก นับตั้งแต่รอบ ๆ ตัวของท่านเอง ตลอดขอบเขตจักรวาลอันหาประมาณมิได้ จะคงยังมีเหลืออยู่ ณ ที่นั้นไหม ? ความทุกข์หรืออารมณ์ที่เป็นของหนัก ๆ ที่มันเคยท่วมทับหัวใจของท่านมาแต่เมื่อก่อน ไม่ทราบว่ามันหลุดลอยหายจากหัวใจของท่านไปแต่เมื่อไรก็ไม่ทราบจะปรากฏ แต่ความสงบสุขเยือกเย็นปราโมทย์ร่าเริงอยู่กับเอกัคคตารมณ์นั้น สมกับคำว่า "....สุโข วิเวโก ..."

อันนี้เป็นจิตที่เป็นสมาธิภาวนาเข้าตามตำราพระอริยมรรค ซึ่งพระพุทธเจ้าแลพระอริยสาวกทั้งหลาย ท่านได้ดำเนินมาแล้วจนถึงจุดประสงค์ทั้งนั้น

สมาธิภาวนานอกนี้มีมาก หากจะสมมติเรียกให้พอรู้ภาษาหรือเข้าตามตำราสมัยใหม่แล้ว เรียกว่า "... สมาธิพาวนของคนสามัญธรรมดา ..." มีมาก

แต่พอจะสรุปได้ มีอยู่ ๓ อย่างคือ ผู้รักใคร่ชอบใจในกามคุณ ๕ มีรูป เป็นต้น แล้วนึกน้อมนำเอารูป อันตนรักใคร่ชอบใจนั่นแหละมาไว้เป็นของของตน โดยรูปนั้นมิได้รู้เรื่องรู้ราวและเยื่อใยอาลัยอะไรเลย หากจะพูดตามภาษาพระวินัยของพระแล้ว เรียกว่า "....ขะโมยเอารูปของเขามาโดยเขาไม่ได้ยินยอม...." หากเป็นสมณะก็เรียกว่า "... สมณะทุศีล...." หากเป็นฆราวาสก็เรียกว่า "....คนขี้-ขะโมย...." เมื่อได้มาแล้วจะต้องบำรุงแต่งให้เป็นภาพพรรณนานาชนิด ตลอดถึงประดิษฐ์ท่าทีกิริยารูปนั้นให้สมกับความรักความใคร่ อันมีอยู่ภายในใจของตนทุกประการ จนรูปนั้นเกิดอุคคหนิมิตเป็นเงาติดอยู่กับจิตทุกลมหายใจเข้าออก บางทีเผลอหลับไปรูปที่รักที่ชอบนั้นอาจแสดงเป็นปฏิภาคนิมิตเข้ามานอน หรือนั่งใกล้ชิดแสดงความสนิทเป็นกันเอง ถึงกับเผลอตัวเข้าใจว่าเป็นจริงหลงสวมสอดแขนเข้าหมายอุ้มกอดชม พอรู้สึกขึ้นมาเห็นว่าผิดหวังจิตคลั่งแทบเป็นลมตาย ความทุกข์ทับถมระทมใจแทบจะเป็นบ้า แบบนี้ก็เรียกว่าภาวนาสมาธิเหมือนกัน แต่เป็นภาวนาของผู้มีความรักความใคร่ ความขวนขวายอยากจนได้จนใจเป็นสมาธิจิตแนบแน่นเป็นสมาธิอยู่กับอารมณ์นั้นอันเป็นผลให้เดือดร้อนเป็นทุกข์เพิ่มทวีคูณ หากท่านผู้อ่านทั้งหลายได้ยกรูปขึ้นมาบริกรรมเป็นอารมณ์ชำนาญ จนเกิดอุคคหะ-ปฏิภาคนิมิต ดังได้บรรยายมานี้แล้ว ส่วนเสียง–กลิ่น–รส และสัมผัส ไม่จำเป็นต้องบรรยาย ทุกคนก็คงจะคล่องอยู่แล้ว ส่วนผลของการทำสมาธิพาวน ทุกคนก็พอจะทราบดีแก่ใจอยู่แล้วว่า นี่เป็นสมาธิที่คนทั่วไปชอบนักข้อที่ ๑

ข้อที่ ๒ รูปเป็นอาหารของตา เสียงเป็นอาหารของหู กลิ่นเป็นอาหารของจมูก สัมผัสเป็นอาหารของกาย สิ่งของทั้งหลายเหล่านี้เป็นเสมอเหมือนพรสวรรค์เสกสรรค์ให้มนุษย์ชาวโลกผู้ยังหลงเพลิดเพลินอยู่ ในกามคุณ ได้ชื่นชมอย่าง

ถึงอกถึงใจ จนไม่อยากพรากจากไปเสียจากอารมณ์นั้น ๆ แต่มันพ้นวิสัยของธรรม คือ ธรรมดามันเป็นไปไม่ได้ คือมีได้แล้วมีเสีย มีดีแล้วก็มีชั่ว มีสุขแล้วก็มีทุกข์ อารมณ์ทั้ง ๕ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นก็เช่นเดียวกัน เมื่ออารมณ์ทั้ง ๕ นั้นเสื่อมไป เบื้องต้นก็คือความไม่พอใจ แล้วก็คิดจะดึงเอาสิ่งนั้น ๆ มาให้เป็นของของตัวจนได้ เมื่อไม่ได้หรือมีอสิ่งอะไรมาขัดขวาง จะต้องประทุษร้ายในสิ่งนั้น ๆ ให้แตกกระจายไป ตัวอย่างมีถมไป เช่น หนุ่มหลงรักในรูปแฟนของเขาสักคนหนึ่ง จนเอารูปนั้นมาบริกรรม นึกคิดอยู่เฉพาะจิตของเขาแต่อย่างเดียว จนเป็นสมาธิพาวน แล้วเกิดอุคคหะ-ปฏิภาคขึ้นเฉพาะในจิตของเขา เขาเห็นรูปสวย เห็นกิริยาที่น่ารักน่าชมยิ่งขึ้นกว่าปกติ จะเห็นคุณงามความดีของรูปนั้นเป็นของดีเลิศยิ่งกว่าใคร ๆ ทั้งหมดในขณะนั้น หากจะมีใครสักคนหนึ่งจะมีความหวังดีต่อเขาหรือไม่ก็ตามมาขัดขวางว่า แน่ะ....เธอควรจะคิดจะตรึกอย่างนั้นอย่างนี้ให้ดีเสียก่อน มันพลาดแล้วจะแก้ไขยาก ดังนี้ คำ ๆ นั้นจะเป็นเสมือนหอกเสียบหัวใจเขาไว้แล้ว เขาจะพยายามกำจัดคำ ๆ นั้น หรือบุคคลคนนั้นให้พ้นจากทางเดินของเขาหากเขาทำเช่นนั้นไม่สำเร็จ จะต้องหาอุบายทำร้ายตัวเขาเอง หรือมิฉะนั้นก็บุคคลผู้ที่เขาปรารถนา หรือวัตถุที่เขาต้องการให้วอดวายไปในที่สุด ในขณะที่เขากำลังดำเนินการตั้งต้นแต่ที่เขาเห็นรูปแฟนของเขา จนกระทั่งหาอุบายทำลายตนและบุคคลอื่นเป็นที่สุดนี้ จิตเขาจะแน่วแน่เป็นเอกัคคตารมณ์อยู่ในความรัก และความประทุษร้ายเป็นอย่างดี บางทีอาจถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับเลยก็ได้ นี่เรียกว่าสมาธิพาวน เพราะเอาความโกรธมาเป็นอารมณ์ ทุก ๆ คนไม่ชอบเพราะทำให้กลุ้มใจเดือดร้อนมาก แต่ทุก ๆ คนก็ไม่ค่อยยอมละมันง่าย ๆ

ข้อ ๓ ความโง่เขลามัวเมาหลงเซอะซึมมึนทื่อ มันเป็นวิสัยของสามัญชนโดยมาก บางคนยังเห็นลักษณะเช่นนั้นเป็นของโก้ไปเลยก็มี ลักษณะเช่นนั้น

เมื่อไม่มีในตน ก็ต้องหาสุรามาย้อมเอาจนให้เกิดขึ้นจนได้ นี่เป็นต้นตอบ่อเกิดแห่งความหลงชนิดหนึ่งในหลายชนิดด้วยกัน เมื่อความหลงผิดคิดผิดเกิดขึ้นแล้วการพูดการทำก็ผิดตามๆ กันไปหมด การกระทำ การพูด การคิดนึก อันปราศจากความรู้สึกผิดชอบดีชั่ว ไม่มีสติควบคุมจิต มันเป็นความผิดอย่างมหันต์ ตัวอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ ก็มีอยู่มิใช่น้อย ดังจะชี้ให้เห็นกันง่าย ๆ ดังบุคคลที่หลงมัวเมาในการพนัน จิตมุ่งมั่นหวังแต่จะเอารวยถ่ายเดียว เพราะใจตนชอบมากหาได้คิดนึกถึงความล่มจมฉิบหายของบุคคลทั่วไปโดยส่วนมากไม่ ว่าเขาจะฉิบหายเพราะการพนันนับไม่ถ้วนมาแล้ว เช่นเดียวกับเรานี้ ต่อเมื่อสิ้นเนื้อประดาตัวแล้ว จะมีแต่บริกรรมว่า "....แย่ ๆ ๆ" จิตจะรวมเข้าไปอยู่จุดเดียว คือความมืดตื้อ คิดจะออกด้วยการออกกำลัง กำลังก็ไม่พอ ได้น้อยไม่คุ้มค่าใช้จ่าย เราเคยได้มาก ๆ ก็ยังไม่พอจะใช้ คิดจะกู้หนี้ยืมสินคนทั้งแผ่นดิน เขาก็ไม่เชื่อเครดิตเราอยู่แล้ว จะเอาของมีค่าในบ้านไปการันตี ของเหล่านั้นก็ไม่มี เราขายไปเล่นการพนันหมดมานานแล้ว ตกลงจะนั่งไหนก็นั่งโงกเหงาจุกเจ่ากลุ้มใจอยู่แต่ผู้เดียว นี่เรียกว่าสมาธิพาวนอยู่ภายในกลุ้มใจอยู่แต่ผู้เดียว คนอื่นไม่มีใครสามารถรู้ได้ด้วย

สมาธิดังได้บรรยายมานี้ นักศึกษาสมาธิบางท่าน เห็นว่าอันนี้ก็เป็นสมาธิเหมือนกัน สำหรับผู้ที่ทำสมาธิตามแบบอริยสมาธิไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ไม่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่าสมาธิเหมือนกัน และผู้ฝึกหัดตามแบบอริยมรรคแล้ว ก็ว่าเป็นสมาธิกเช่นเดียวกัน แต่มีชื่อว่ามิจฉาสมาธิ เมื่อมิจฉาสมาธิตั้งรากฐานมั่นคงลงในจิตใจของผู้ใดแล้ว ผลจะต้องงอกออกมาให้ปรากฏเป็นมิจฉาทิฏฐิ (รู้ผิด) มิจฉาวิมุตติ (พ้นผิด)

สมาธิทัพที่ ๒ นี้ ถ้าเป็นการต่อสู้ในแนวอริยมรรคแล้ว การต่อสู้นั้นก็จะเป็นผลให้ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาด การต่อสู้ตามแนวอธิยะเป็นไฉน ขอเฉลย

ว่า สมาธิอันใดที่ยกเอาอุบายของสัมมาทิฏฐิขึ้นมาพิจารณา จนจิตเลื่อมใสเชื่อมั่นแน่วแน่ในอุบายนั้น แล้วเกิดขณิกะ–อุปจาระ–อัปปนา ก็ตาม แล้วจะมีความรู้ที่เกิดจากสมาธินั้นชัดแจ้งตามภูมิของตน ๆ ในหลักสามประการที่เรียกว่า "ไตร-ลักษณ์" คือเห็นว่าสารพัดทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเกิดมีขึ้นมาอยู่ในโลกนี้ พร้อมทั้งตนตัวและจิตใจของเรา มีสภาพยักย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทุกขณะ จนทนเป็นเอกภาพอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ การทนอยู่คงที่ไม่ได้ก็แสดงถึงอาการทุกข์ของสิ่งนั้น ๆ แล้วก็แสดงว่าสิ่งนั้น ๆ ไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาของใคร ๆ ทั้งนั้น จึงเป็นอนัตตาไปพร้อม ๆ กัน การต่อสู้มีกฎและหลักอย่างนี้จึงจะเข้าแนวอริย-มรรค แล้วให้เกิดผลคือความสุขสงบของจิต ความรู้อันใดที่เกิดขึ้นในสมาธินั้นจะปราศจากสัญญาสังขารใด ๆ ทั้งหมด ความรู้ความชัดเจนอันปรากฏเกิดขึ้นที่จิตในขณะที่เกิดสมาธินั้น ถึงแม้จะเกิดในขณะจิตเดียวก็ตาม แต่ปราศจากวิจิกิจฉาความลังเลใด ๆ ทั้งหมด พร้อมกันนั้น กิเลศอันเราเคยกลัวและเคยต่อสู้กับมันมาเป็นเวลาช้านานหลายทัพหลายกระบวน ก็ปราชัยพ่ายแพ้ไปโดยมิได้ตั้งใจเลย อนึ่ง ขอท่านผู้อ่านโปรดได้ทราบคำนี้ไว้ด้วยว่า ทัพสมาธินี้เป็นทัพใต้ดิน มิใช่จะต่อสู้แต่กับอารมณ์ซึ่งเกิดจากอายตนะภายในเท่านั้น แต่ยังต้องต่อสู้กับข้าศึกใต้ดินอีกด้วย เช่น พวกฤาษีโยคีและนักปฏิบัติบางคนได้ปักหลักต่อสู้กับข้าศึกภายในของตนมาแล้วมากต่อมาก แม้ท่านผู้นั้นจะอยู่ในอริยาบถใด ๆ ก็ตาม จะไม่มีการโงกง่วงมึนเมา จิตใจจะปลอดโปร่งผ่องใสในยุทธวิธีของตนโดยเฉพาะ หากจะมีใครตะโกนเรียก หรือส่งเสียงอะไรก็ตาม ไม่สามารถจะสอดส่องเข้าไปให้ประสาทของท่านรู้สึกได้ ฉะนั้น ทัพนี้จึงเรียกว่า ทัพสมาธิใต้ดิน แล้วขอได้โปรดสังเกตอีกว่า ทัพใหญ่ (คือความรู้กว้างขวางและความเชื่อ) และเจริญด้วยสรรพาวุธหรือเสบียงทั้งปวงก็ตาม หากไปตั้งในสมรภูมิอันไม่เป็นชัยภูมิ (คือ

นอกออกไปจากตัวของเราแล้ว) ก็อยากที่จะเอาชัยชนะกับข้าศึกได้ เพราะข้าศึกอยู่ภายในนอนเนื่องอยู่กับใจของเรามาเป็นเวลานานแสนนานจนเป็นนิสัย ไม่ทราบว่าอะไรเป็นข้าศึก อะไรเป็นมิตรของใจ จนกว่าเราจะรู้สึกตัวว่าเรานี้ได้ตกอยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของกิเลส แล้วคิดจะปฏิวัติ จึงเป็นของยาก หากไปโทษสิ่งอื่นคนอื่นนอกจากกายใจของตนว่าเป็นข้าศึก แล้วหาวิธีกำจัดสิ่งอื่น คนอื่น ก็ไม่มีวันที่จะเอาชนะกับกิเลสของตนได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า "....อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย ชนะตนนั่นแหละ เป็นดี...."

กายนี้เป็นที่ประชุมของธาตุ–อายตนะ อันเป็นบ่อให้เกิดสรรพกิเลสทั้งปวง อันผู้เห็นโทษในโลกนี้จะพึงชำระให้หมดสิ้นไป กายนี้เป็นที่รวมของขันธ์ ๕ อันเป็นที่ตั้งของอุปาทาน หากไม่น้อมจิตเข้าไปเพ่งพิจารณาขันธ์ ๕ ให้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบแล้ว ก็จะไม่มีวันละอุปาทานอันเป็นบ่อเกิดของภพชาติได้ กายจึงเป็นชัยภูมิที่ดีที่สุดสำหรับผู้ที่จะต่อสู้กับกิเลสข้าศึกภายใน เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสระแก่ตนเอง อนึ่ง การสู้รบกับข้าศึกภายในนี้มิได้สู้รบด้วยการดิ้นรนหรือส่งสายด้วยการลาดตระเวนสอดแนม เพื่อหาข่าวดังกองทัพโลกเขาทำกันอยู่แล้วนั้น แต่ทำด้วยความสงบนิ่งแน่วเพ่งดูเฉพาะจิตของตนคนเดียวในอารมณ์อันเดียว แล้วจะพบข้าศึก คือ จิต ผู้น้อมหรือเคลื่อนหรือเอนเอียงออกไปจากอารมณ์อันหนึ่ง ซึ่งมันจะริเริ่มออกไปก่อกวนทำ จารกรรมหรือตั้งเป็นกอง–กรม–ทัพ ต่อไป ท่านทั้งหลายคงจะเคยนับสตางค์แล้ว สตางค์ร้อย–พัน–หมื่นมาจากหนึ่งมิใช่หรือ หากท่านไม่นับให้มัน ร้อย–พัน-หมื่น นับแต่หนึ่งอย่างเดียว ก็คงไม่มีเรื่องยุ่ง หรือหนึ่งก็อย่าได้นับเสียเลยก็ยิ่งสบายมาก บางคนอาจสงสัยว่า เอ๊ะ... "ตานี่ทำไมสอนกัมมัฏฐานทำให้คนเป็นบ้าไปเล่า" มิได้หมาย

ความเช่นนั้น คนเราเกิดมาตั้งหน้าตั้งตาสะสมอารมณ์หมักหมมไว้ในใจมากมายจนไม่รู้ว่าจะละลายออกไปทิ้งอย่างไร การหัดสมาธิภาวนาก็คือหัดอารมณ์เก่า ๆ เน่า ๆ เสีย ๆ ที่มีอยู่ในใจให้หมดสิ้นไป แล้วก็กันอารมณ์ที่ไม่ดีที่ยังไม่เข้ามาไม่ให้เข้ามาหมักหมมอยู่ในใจอีก พร้อมกันนั้นก็สร้างอารมณ์ที่ผ่องใสสะอาดไว้กับใจจนใจเห็นว่าเป็นของดีของผ่องใสสะอาด สามารถนำเอาความสงบสุขมาให้แก่ตนได้อย่างแท้จริง การที่จะทำอย่างนั้นได้ ต้องอาศัยทำใจให้สงบอยู่กับอารมณ์เดียว (ที่เรียกว่าสมาธิ) เสียก่อน เพราะเมื่อใจคลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์มาก ๆ ยากที่จะคัดเลือกเอาจิตแท้ออกจากอารมณ์ได้ เปรียบเหมือนแร่ปนอยู่กับทรายฉะนั้น ผู้ที่จะคัดเลือกเอาจิตแท้ออกจากอารมณ์ทั้งหลาย มิใช่เป็นคนโง่เง่าใบ้บอดอะไร แต่เป็นผู้ฉลาดเห็นโทษที่ใจฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมในความคิดความเห็นและความรู้ของตน อันไม่มีขอบเขต ไม่เป็นไปเพื่อให้สิ้นสงสัย เป็นภัยและอุปสรรคแก่สมาธิอย่างยิ่ง จึงยอมสละและปล่อยภาระอารมณ์ของเก่า ๆ เน่า ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ให้จิตมาจดจ่ออยู่ในเอกัคคตารมณ์ เมื่อจิตถึงซึ่งเอกัคคตารมณ์ผ่องใสสะอาดเต็มที่ดีแล้ว ข้าศึก (คือกิเลส) ของใจอันใดซึ่งเรียกกันว่าอารมณ์จะเกิดมันก็เกิดขึ้น ณ ที่นั้น เมื่อผู้เห็นโทษแล้วจะละก็ละ ณ ที่นั้น เมื่อละแล้วจงระวังอย่าให้กิเลสเก่าหรือกิเลสใหม่เกิดขึ้นอีก ก็ระวังตรงที่จิตสงบนั้น จิตจะโอนเอนหรือน้อมแลบออกไปจากหนึ่งให้เป็น เก้า–สิบ–ร้อย–พัน ก็ออกไปจากหนึ่งแลเห็นชัดเจนกันตรงที่จิตเป็นหนึ่งนั้น น้ำใสสะอาดลึกตั้ง ๕ วา ๑๐ วา ปลาตัวเล็ก ๆ ทรายเมล็ดละเอียดที่มีอยู่ใต้น้ำ ย่อมไม่รอดสายตาของคนผู้ตาดีไปได้ฉะนั้น แล้วจะว่าสอนให้คนทำภาวนาสมาธิเป็นใบ้ได้อย่างไร คนสำรวมจิตทำสมาธิไม่ได้ต่างหาก พระพุทธเจ้าว่าเป็น "....คนบ้าน้ำลาย...." มิใช่คนใบ้บอด

การสู้รบกับข้าศึกภายในแบบนี้ เป็นแบบที่พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวกทั้งหลายได้กระทำเป็นผลสำเร็จมาแล้วเป็นอย่างดี หากท่านผู้ใดเห็นอารมณ์ภายนอกอันเกิดจากตา–หู–จมูก เป็นต้น ว่าเป็นภัยแก่ตน เป็นอุปสรรคแก่ภาวนาสมาธิ แล้วจะยกทัพออกไปตั้ง ณ ที่ทวารนั้น ๆ เพื่อต่อสู้กับข้าศึกแล้ว พึงยกทัพกลับพระนครนอนสบายเสียดีกว่า จะได้ไม่เหน็ดเหนื่อย และเสียทรัพย์เสียเวลา ยอมเป็นผู้แพ้แล้วจะไม่มีกังวลในการที่จะคิดต่อสู้ต่อไป

ขอย้ำอีกว่า สมาธิที่เป็นไปตามแบบอย่างของอริยมรรคแล้ว มิใช่จะแต่งเอาได้ตามชอบใจ เหมือนต้นข้าวในนา มันมีเหตุผลพอดีกับกาลเทศะของมันเอง มันจึงจะถอดรวงและแก่มาให้คนเราได้รับประทานเป็นอาหารเลี้ยงชีพได้ สมาธิตามแบบอริยมรรค ก็เช่นนั้นเหมือนกัน ถ้าหากผู้ใดทำสมาธิตั้งจุดหมายไว้ว่าองค์ฌานเป็นอย่างนั้นมีเท่านั้น จะต้องยกอารมณ์ขึ้นสู่จิต หรือยกจิตขึ้นสู่อารมณ์อย่างนั้น ๆ เมื่อถึงขั้นนั้นแล้ว จะเกิดมีอย่างนั้น เป็นอย่างนั้น มีจิตเท่านั้นเท่านี้ดวง หรือได้ยินเขาว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ได้รู้ได้เห็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างนั้น ๆ แล้วก็อยากให้ได้ให้เห็นอย่างนั้นกับเขาบ้าง อย่างนี้เรียกว่า ตั้งจุดหมายเอาสัญญาอนาคตมาเป็นอารมณ์ หรือน้อมจิตเอาสัญญาอดีตเรื่องของคนอื่นมาเป็นอารมณ์ เอาความอยากมาเป็นเครื่องกีดกั้นสมาธิ ถึงสมาธิจะเกิดก็เกิดตามสัญญาสังขาร ซึ่งจิตยึดไว้อยู่ในใจมาก่อนแล้ว สมาธิแบบนี้ไม่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลส จะมีแต่การสะสมพอกพูนกิเลสให้หนาแน่นขึ้นเท่านั้น

ถ้าเป็นสมาธิที่ถูกตามแบบอริยมรรคแน่แล้ว จะต้องมีศรัทธาความเชื่อมั่นในอุบาย หรือกัมมัฏฐานที่ตนยกขึ้นมาพิจารณานั้น ๆ จนแน่วแน่ แล้วมีสัมมา

ทิษฐิ ความเห็นชอบเกิดขึ้นมาในตัวเองโดยปราศจากการปรุงแต่งใดๆ ทั้งสิ้น อธิบายว่า สัมมาทิษฐิในอริยมรรคนั้นจะต้องมีความเห็นเป็นอิสระ ถึงแม้จะมีการศึกษาและฟังมาจากคนอื่นก็ตาม นั่นเป็นแต่แนวทางให้เข้าถึงสัมมาทิษฐิเท่านั้น เวลาสัมมาทิษฐิจะเกิดขึ้น ความรู้อันเกิดจากการศึกษาก็ดี เกิดจากการอ่านตำรา และฟังมาจากคนอื่นก็ดี แม้ความคิดที่เรากำลังคิดค้นในเรื่องนั้น ๆ อยู่ก็ดี จะต้องหายวับไปจากขณะจิตนั้นขณะหนึ่งก่อน แล้วจึงจะเกิดสัมมาทิษฐิความเห็นชอบเห็นตามเป็นจริง อย่างเราไม่เคยเห็นชัดมาแต่ก่อนเลย ความลังเลสงสัยใด ๆ ในเรื่องที่เราเคยสงสัยมาแล้วแต่ก่อนแต่ไร จะขาดสูญไปในขณะนั้นหมดสิ้น แล้วจะมีความผ่องใสเบิกบานกล้าหาญเชื่อมั่นในความรู้ความเห็นของจริงเข้ามาเป็นอิสระแทน สมาธินอกนี้มิใช่สมาธิตามแนวของอริยมรรคที่ปราศจากข้าศึก คือกิเลส เป็นโลกิยสมาธิ หรือมิจฉาสมาธิ มีความน้อมเอนเอียงไปในทางความทะยานอยากเป็นรากฐาน ถึงสมาธินั้นจะได้สำเร็จเป็นผลก็เป็นไปเพื่อการสะสม มิใช่เป็นไปเพื่อการละ สัมมาสมาธิเป็นอัจฉริยะอัพภูตธรรม เมื่อมีผู้ศรัทธาพร้อมด้วยสติและสมาธิ–ปัญญา ขั้นปรารภเบื้องต้นมีกำลังเสมอภาคกันแล้ว เจริญอยู่ไม่ท้อถอย เมื่อถึงโอกาส "....สัมมาสมาธิก็จะเกิดขึ้นมาเองอย่างน่าอัศจรรย์...." นี่ว่าถึงสัมมาสมาธิของผู้เดินตามแบบอริยะ เดินเข้าเดินออกได้บ่อยเท่าไรยิ่งเป็นการดี ที่เรียกว่าให้เป็น....วสี คือให้ชำนาญ....สัมมาสมาธินั้นจึงจะไม่เสื่อม

เมื่ออธิบายถึงลักษณะ และที่ตั้งที่เกิดของสัมมาสมาธิแล้ว ก็ขอแวะอธิบายถึง "....มรรคสมังคี......" สักนิด ถึงจะเป็นผลของปัญญาซึ่งควรจะกล่าวในกองทัพที่ ๓ ก็จริง แต่มันมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน จึงขอนำมาอธิบายไว้ ณ ที่นี้ เพื่อเทียบเคียงกันกับสมาธิ พอเป็นเครื่องสังเกตสักเล็กน้อย "....มรรค

สมังคี....'' ก็คือ ''....มรรค ๘....'' มีสัมมาทิษฐิเป็นต้น หรือ ศีล-สมาธิ-ปัญญา รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียว ในที่เดียวกันคือ....จิต..นั่นเอง ส่วนสัมมาสมาธิก็คือ จิตรวบรวมเอาความคิดความนึกอารมณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีความข้องกังวลอยู่ในที่นั้น ยกขึ้นมาวินิจฉัยเพ่งพิจารณาด้วยปัญญาสัมมาทิษฐิดังกล่าวแล้ว จัดได้ชื่อว่าเป็นวิธีเดินมรรคให้เข้าถึง....มรรคสมังคี... ส่วนมรรคสมังคี เป็นการประชุมมรรคแต่ละมรรค เมื่อเดินมรรค ๘ มีสัมมาทิษฐิเป็นต้น ถูกต้องครบถ้วนแล้ว ก่อนจะถึงผลใดผลหนึ่ง มีโสดาปัตติผล เป็นต้น มรรคทั้ง ๘ นั้น จะต้องประชุมกันเป็นหนึ่งที่เรียกว่า....มรรคสมังคี... ขณะหนึ่ง แล้วต่อจากขณะจิตนั้นจึงจะเป็นผลของมรรคนั้น ๆ พูดกันง่าย ๆ เรียกว่า จิตรวมขณะใหญ่ ....มรรคา ....แปลว่า ทางเดินเหมือนทางจังหวัด ทางอำเภอ ทางหมู่บ้าน ย่อมตรงไปรวมยังทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงแผ่นดินก็มีจุดหมายปลายทาง ไปรวมที่พระนครเมืองหลวงแห่งเดียว การรวมของสัมมาสมาธิเหมือนกับทางจังหวัด ทางอำเภอทางหมู่บ้าน ไปรวมตรงที่ทางหลวงแผ่นดินมรรคสมังคี เหมือนกับทางหลวงแผ่นดินรวบรวมเอาปลายทาง ของพวกทางหลวงแผ่นดิน ของผู้จะเดินทางเข้าไปสู่เมืองหลวงอันเป็นจุดหมาย แต่ทางเหล่านั้นเป็นของภายนอก ต้องออกกำลังเดินด้วยเท้าหรือยานพาหนะ แต่ทางอริยมรรคเป็นทางเดินด้วยวิถีจิต ไม่ติดพันเกี่ยวข้องกับใคร ๆ ทั้งหมด ปล่อยปลดภาระใด ๆ ทั้งสิ้น แล้วเดินโดดเดี่ยวด้วยความรู้ความเห็นชอบ อันมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมากัปปะแสดงลักษณะเป็นเครื่องประกอบ แล้วก็ไม่ได้เดินก้าวไปหน้า ถอยหลัง ณ ที่ไหน ปัญญาสัมมาทิษฐิเกิดขึ้นมา ณ ที่ใดธรรมอันใดอารมณ์อันใด ปัญญาสัมมาทิษฐิอันนั้นก็จะทำหน้าที่รู้ชอบเห็นจริงในสิ่งนั้น ๆ ในอารมณ์นั้น ๆ อยู่ ณ ที่นั้น ๆ เมื่อจะพูดให้ชัดลงอีกที ''....มรรคสมังคี....'' เป็นที่รวมของอริยมรรคทั้ง ๘ อันมีสัมมาทิษฐิ เป็นต้น

หรือสัพพวิชาปัญญา ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ได้คิดติดตามมาจนรู้ชัดเจนในเหตุผลนั้น ๆ ทั้งที่ดีและที่ไม่ดี จนปล่อยวางลงไปได้เป็นตอน ๆ เป็นพัก ๆ แล้วนั้นมรรคสมังคีจะต้องประมวลรวบรวมลงมาไว้ ณ ที่เดียว แล้วตัดสินชี้ขาดว่าอันนี้เป็นหนทาง และมิใช่หนทาง ให้พ้นจากทุกข์ อันนี้ควรกระทำและไม่ควรกระทำ เป็นต้น จนความมั่นในความรู้ชัดเจนในใจของตนแล้ว เกิดความกล้าหาญไม่ยอมเชื่อต่อใคร ๆ ทั้งสิ้น และในขณะนั้นจิตใจก็จะเกิดความบริสุทธิ์ผ่องใสอย่างเต็มที่ เปรียบเหมือนผู้พิพากษาได้สืบสวนมูลคดีทั้งโจทก์และจำเลยจนได้หลักฐานมั่นคงเป็นที่พอใจแล้ว ขึ้นนั่งบนบัลลังก์ประกาศตัดสินโทษโดยความเป็นธรรมในคดีนั้น ๆ อนึ่ง มรรคสมังคีนี้แต่ละมรรคจะเกิดได้ครั้งเดียวไม่ได้กลับมาเป็นเช่นนั้นอีกถึง ๒–๓ ครั้ง เหมือนคำพิพากษาของศาลหากจะพิพากษาใหม่ก็ต้องสืบคดีใหม่ ไม่เหมือนกับสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นเครื่องดำเนินของมรรค อันจะดำเนินเข้าไปถึงมรรคสมังคี อันเป็นภูมิของพระอริยเจ้าแต่ละชั้น ๆ คือมรรค ๘ นี้เป็นเครื่องดำเนินให้ถึงอริยภูมิของพระอริยเจ้าทุก ๆ ภูมิ จะเว้นเสียมิได้ ถึงแม้ท่านถึงอรหัตตผลแล้ว เมื่อวิบากคือชีวิตของท่านยังท่องเที่ยวอยู่ในโลกนี้ ท่านก็ยังดำเนินอยู่นั่นเอง แต่มิใช่ท่านดำเนินเพื่อการละหรือกลัวจะหลงทาง ท่านดำเนินตามความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตามขันธวิบากของท่านมิใช่เป็นไปอย่างความเข้าใจของคนบางคนว่า พระอรหันต์เป็นคนด้านไม่รู้จักสุกดิบ รส กลิ่น อะไรเลย ความยินดียินร้ายอะไร ๆ ก็ละหมด มันจะมีรสอะไร

ข้าพเจ้าได้อธิบายความแตกต่างกันของสัมมาสมาธิ กับ มรรคสมังคีมาพอสมควรแล้ว หวังว่าท่านนักปฏิบัติที่เข้าถึงขั้นนั้นแล้ว พอจะทราบซึ้งถึงข้อความนั้นได้เป็นอย่างดี หากท่านยังเข้าไม่ถึงขั้นนั้น แต่เมื่อท่านสนใจตั้งใจ

คิดค้นตามนัยที่ข้าพเจ้าอธิบายมา ก็พอจะเป็นแนวทางให้ได้ความเข้าใจตามนัยนั้นบ้าง

กองทัพสุดท้ายคือปัญญา ทัพนี้เป็นทัพใหญ่ นอกจากจะสมบูรณ์ด้วยกำลังพลแล้ว ยังจะต้องสมบูรณ์ด้วยสัพพสรรพาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ อีกด้วย ผู้บัญชาการกองทัพอยู่ ณ ที่นี้ แพ้ชนะเป็นตายอยู่ตรงนี้เหมือนกัน ปัญญาเป็นผู้รับรู้และให้การสนับสนุนเกื้อกูลทั่วไปแก่ทัพนั้น ๆ มีการทำทานรักษาศีลและทำสมาธิเป็นที่สุดดังกล่าวแล้ว

ปัญญาในที่นี้ แปลว่า รู้ทั่ว รู้ดีรู้ชอบ ถ้าหมายความเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงรู้จักในพระไตรลักษณ์ เพื่อความพ้นทุกข์ คำคล้าย ๆ กันนี้ยังมีอีกหลายคำ เช่น สัญญา–วิญญาณ–อภิญญา เป็นต้น แต่มีความหมายผิดแผกไปจากปัญญา วิญญาณอันเกิดจากสัมผัสของอายตนะทั้งสอง มีตาเห็นรูปแล้วเกิดความรู้สึกขึ้นครั้งแรก ๆ ก่อนอะไรทั้งหมด เรียกว่า "....วิญญาณเกิดจากสัมผัส...." วิญญาณดั้งเดิมซึ่งหมายเอาปฏิสนธิวิญญาณ เกิดแต่อายตนะผัสสะยังไม่ทันมี เรียกว่า...."ปฏิสนธิวิญญาณ...." วิญญาณอันเกิดจากสัมผัสของอายตนะ มีตาเห็นรูปแล้วเกิดความรู้สึกขึ้น หลังจากนั้นสัญญาเป็นผู้รับไปจดจำหมายรู้ ว่าอันนั้นเป็นนั้น อันนี้เป็นนี้ เป็นต้น เรียกว่าสัญญา อภิญญาเป็นความรู้วิเศษ อันเกิดจากผู้ฝึกหัดฌานสมาธิดีแล้ว โดยมิได้ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น แต่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของ ฌาน–สมาธิต่างหาก จะอย่างไรก็ตามปัญญานี้ย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุกเพศทุกวัยทุกชั้น และจำเป็นต้องใช้เป็นประจำวันตั้งแต่เกิดจนวันตาย การจะใช้มากหรือน้อย สุดแล้วแต่ความจำเป็นและเหตุการณ์

นั้น ๆ จะบังคับให้ใช้ ปัญญาเป็นยอดหัวยาของยาทั้งหลาย จะแทรกเข้ายาขนานใด ย่อมทำให้ยาขนานนั้น ๆ มีคุณภาพสูงขึ้น ยิ่งยาขนานเดิมเป็นของมีคุณภาพดีอยู่แล้ว ก็ยิ่งเพิ่มคุณภาพขึ้นเป็นพิเศษปัญญาเกิดได้ ๔ ทาง คือ เกิดจากการฟังการศึกษา ๑ จากการคิดที่ได้ศึกษาแล้วและได้ประสบการณ์เฉพาะหน้า ๑ จากการสอบถามข้อความที่สงสัยไม่แน่ใจ ๑ แล้วประมวลจำความรู้นั้น ๆ ไว้มิให้เลือนลืม ๑ หลักสี่ประการนี้เป็นหลักสากลให้เกิดปัญญา ส่วนหลักอื่น ๆ นอกจากนี้จะมากสักเท่าไร ก็อนุโลมตามหลักสี่นี้ ยังมีหลักพิเศษอีกหลักหนึ่ง ซึ่งในวงนักปฏิบัติกัมมัฏฐานมักกล่าวขวัญและรู้กันอยู่โดยมากว่า ....''ปัญญาเกิดจากสมาธิ....'' ตามนัยพุทธพจน์ปรากฏว่า ''ผู้เจริญสมาธิถูกต้องบริบูรณ์ดีแล้ว ย่อมมีปัญญาเป็นผลเป็นอานิสงส์ใหญ่'' ดังนี้ เมื่อพูดถึงปัญญาแล้วนักปฏิบัติภาวนากัมมัฏฐานทั้งหลาย ย่อมเพ่งเล็งไปหาวิปัสสนาญาณ ๙ กันโดยมาก ฉะนั้น จะได้ยกเอาวิปัสสนาญาณ ๙ มาตั้งไว้ เพื่อผู้สนใจจะได้ท่องบ่นจดจำและนำมาเทียบกับปัญญาญาณหมวดอื่น ๆ ที่กล่าวถึงปัญญา

วิปัสสนาญาน ๙

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ปรีชาคำนึงเห็นทั้งความเกิดความดับ

๒. ภังคานุปัสสนาญาณ ปรีชาคำนึงเห็นความดับ

๓. ภยตูปัฏฐานญาณ ปรีชาคำนึงเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว

๔. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ปรีชาคำนึงเห็นโทษ

๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ปรีชาคำนึงถึงด้วยความเบื่อหน่ายขึ้น
๖. มุญจิตุกัมยตาญาณ ปรีชาคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไป
๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ปรีชาคำนึงด้วยพิจารณาหาทาง
๘. สังขารุเปกขาญาณ ปรีชาคำนึงด้วยความวางเฉยเสีย
๙. สัจจานุโลมิกญาณ ปรีชาเป็นไปโดยสมควรแก่กำหนดอริยสัจ

อธิบาย

ญาณที่ ๑. คำนึงเห็นทั้งความเกิดทั้งความดับแห่งสังขาร

ญาณที่ ๒. ปล่อยความเกิดเสีย คำนึงเอาอารมณ์เฉพาะความดับแห่งสังขารนั้น

ญาณที่ ๓. คำนึงเห็นสังขารอันปรากฏด้วยอำนาจแห่งความดับ โดยอาการเป็นของน่ากลัว ดุจสัตว์ร้าย มีสิงห์ เป็นต้น

ญาณที่ ๔. คำนึงเห็นโทษแห่งสังขารนั้น อันปรากฏด้วยประการนั้น ว่าเป็นดุจเรือนอันไฟไหม้แล้ว

ญาณที่ ๕. คำนึงถึงสังขารนั้น อันมีโทษได้เห็นแล้วด้วยความเบื่อหน่าย

ญาณที่ ๖. คำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสียจากสังขารนั้นที่เบื่อหน่ายแล้ว ดุจสัตว์อันติดข่ายใคร่จะพ้นไปจากข่าย

ญาณที่ ๗. คำนึงด้วยพิจารณาเพ่งสังขารนั้น เพื่อหาทางเป็นเครื่องพ้นไปเสียดุจนางนกที่ชื่อว่า สมุทรสกุณี อันลงเล่นในทะเล

ญาณที่ ๘. คำนึงด้วยความวางเฉยเสียในสังขารนั้นดุจบุรุษผู้วางเฉยในภรรยาอันหย่าร้างกันแล้ว

ญาณที่ ๙. เป็นไปในขณะแห่งจิตอันได้ชื่อว่า อนุโลม เกิดขึ้นในลำดับแห่งมโนทวาราวัชชนะอันตัดภวังค์ เกิดขึ้นในขณะที่ อริยมรรคจะเกิดในที่สุดแห่งสังขารุเปกขาญาณ

เมื่อพิจารณาตามนัยที่แสดงมานี้แล้ว จะเห็นได้ว่าวิปัสสนาญาณ ๔ เจ็ดข้อเบื้องต้นเป็นผลเกิดเนื่องมาจากฌาน อธิบายว่า ผู้เจริญฌานเต็มที่แล้ว วิปัสสนาญาณทั้ง ๗ นั้น มิได้มีกำหนดกฎเกณฑ์ตั้งแต่ข้อหนึ่งถึงข้อเจ็ด ดังท่านเรียงลำดับกันไว้แล้วนั้น อาจเกิดข้อ ๒–๓ หรือข้อ ๖-๕-๔ อะไรขึ้นแล้วจึงเกิดข้ออื่น ๆ ก็ได้ และวิปัสสนาญาณทั้ง ๗ นี้ เป็นปัญญาเกิดจากฌาน เพราะขาดพระไตรลักษณ์ เห็นเป็นไปข้างน้อมเกินควร บางทีจนเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น เช่น เห็นสังขารเป็นของน่ากลัว เห็นเป็นโทษน่าเบื่อหน่าย จนมองดูสิ่งอื่นคนอื่น เป็นของน่ากลัว แลเห็นเป็นโทษแก่ตัว หรือเบื่อหน่ายในตัวและคนอื่นจนฆ่าตัวตาย ดังเคยมีเรื่องเล่าไว้ครั้งพุทธกาลก็มี นี่เป็นวิปัสสนาญาณอันเกิดจากฌาน ไม่เข้าถึงองค์พระไตรลักษณญาณจนครบถ้วน ฉะนั้น วิปัสสนาญาณ ถ้ายังไม่ถึง สังขารุเปกขาญาณ และสัจจานุโลมญาณ จึงเกิดวิปลาส และจัดเป็นอุปกิเลส เครื่องกีดกั้นมรรค ผล นิพพานได้ด้วยและท่านก็ไม่ได้จัดเข้าในสัมมาทิฏฐิในองค์มรรค ๘ ให้ครบถ้วนอีกด้วย เมื่อไม่เป็นสัมมาทิฏฐิครบถ้วนในองค์มรรค ๘ แล้ว วิปัสสนาญาณทั้ง ๗ เบื้องต้น ก็จะเดินเข้าถึงมรรค ๘ ไม่ได้ ถ้าไม่เกิดวิปัสสนูปกิเลส ก็จะเป็นแต่วิปัสสนาญาณอยู่นั่นเอง หากผู้เจริญวิปัสสนาญาณทั้ง ๗ ดังกล่าว ไม่หลงว่าเป็นของดีวิเศษ ไม่เข้าไปติดจนเป็นอุปกิเลสสำคัญตนเข้าไปหมกมุ่นอยู่ในนั้นแล้ว มาทำความรู้

เท่าเข้าใจตามสภาพความเป็นจริง ว่านั่นเป็นธรรม นั่นเป็นอนัตตา นั่นเป็นอาการของผู้พิจารณา นั่นเป็นผู้รู้ผู้พิจารณา เห็นชัดแจ้งแล้ว ปล่อยวางลงเป็นสังขารุเปกขาญาณ แล้วจิตจะน้อมเข้ามาหา สัจจานุโลมญาณ เพ่งพิจารณาในอริยสัจสี่ไป ๆ มา ๆ จนเป็นวสี ๕ แล้ว จะถึงมรรคผลในภูมินั้น ๆ ของตน ผู้เจริญฌานให้เกิดวิปัสสนาญาณ และไม่มีอาการผิดแผกแยกออกไปเป็นอุปกิเลส เป็นเหตุให้เข้าถึงมรรคถึงผล ดังแสดงมาโดยย่อนี้

ส่วนผู้เจริญสมาธิ ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิและทิฏฐิวิสุทธินั้น เป็นวิธีดำเนินเข้าถึงมรรคโดยตรง สัมมาทิฏฐิมีความเห็นชอบ เช่น เห็นว่า ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นทุกข์จริง สภาพทั้ง ๔ อย่างนี้มีอยู่ ณ ที่ใด ทุกข์ย่อมมีอยู่ ณ ที่นั้น ถึงแม้เขาผู้นั้นจะไม่เห็นทุกข์เพราะความเมาความเพลินของเขาก็ตาม แต่ทุกข์นั้นก็ยังเป็นทุกข์อยู่เช่นเคย ย่อมตามทนทุกข์หรมานกายใจของเขาอยู่ตลอดกาล ความเห็นเช่นนั้นชัดแก่ใจของตนยิ่งกว่าใครจะมาบอกเล่า แล้วก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ถึงเขาผู้นั้นจะได้รับความสุขจากสิ่งภายนอกอย่าง-ไร ๆ ก็ตาม แต่ความจริงภายในใจของเขา จะไม่ทำให้เขาเห็นวิปริตจากความจริงเลย ความเห็นอันนั้นเลยกลายเป็น....ทิฏฐิ วิสุทธิ....ไป ผู้เจริญสมาธิดำเนินมรรคไปเลย จนสัมมาทิฏฐิกลายเป็นทิฏฐิวิสุทธิ หรือทิฏฐิวิสุทธิกลายเป็นสัมมาทิฏฐิไปแล้ว วิปัสสนาญาณ ๙ เลยกลายเป็นของเล็กน้อยไป เพราะเป็นแต่เพียงเอกเทศบางส่วนของทิฏฐิวิสุทธิเท่านั้น เพราะไม่ประกอบด้วยพระไตรลักษณญาณโดยสมบูรณ์ในวิปัสสนาญาณนั้น ๆ ส่วนทิฏฐิวิสุทธิ หรือสัมมาทิฏฐินี้ครอบเอาซึ่งวิปัสสนาญาณ ๙ มาไว้ในอำนาจของตนโดยสิ้นเชิง เพราะวิปัสสนาญาณ ๙ ถ้าดำเนินการไปจนถึงสัจจานุโลมญาณ ไม่มีการหลงแวะเวียนไปเป็นอุปกิเลสแล้ว

ก็จัดเป็นปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องรู้เห็นทางปฏิบัติ (ที่ตนปฏิบัติว่าถูกต้องแล้ว) ญาณอันเกิดจากมรรคนั้น ๆ คือความรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจสี่ จัดเป็นทัสสนวิสุทธิ (คือตัวสัมมาทิฏฐินั่นเอง)

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย คงเคยได้ทราบเรื่องของพระสาวกบางรูปมาแล้วว่าท่านได้บรรลุพระอรหัตตผล ในขณะที่ท่านนั่งฟังพระธรรมเทศนา เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธองค์นั่นเอง แล้วท่านเคยคิดบ้างไหมว่า ทำไมท่านจึงสำเร็จง่ายดายนัก ท่านไม่ได้เจริญฌาน–สมาธิ–วิปัสสนา และมรรค ๘ บ้างหรือ หากท่านตั้งใจคิดและพิจารณาด้วยใจอันเป็นธรรมแล้ว คงจะเห็นชัดด้วยใจของตนเองว่า ท่านเหล่านั้นในขณะท่านไม่ได้เจริญฌาน หรือหากบางท่านจะเคยได้เจริญฌานมาก่อนแล้วก็ตาม แต่ในขณะที่ท่านนั่งฟังพระธรรมเทศนาอยู่นั้น ท่านไม่ได้เจริญฌาน ท่านเจริญสัมมาทิฏฐิอันมีสัมมาสมาธิเป็นรากฐาน คือดำเนินตามองค์มรรค ๘ ทีเดียว มีวิปัสสนา คือพระไตรลักษณญาณเป็นผู้อุดหนุน หากจะมีความสงสัยว่า สมาธิในขณะนั้นจะมีได้อย่างไร ขอเฉลยไว้ ณ โอกาสนี้เลยว่าสมาธิไม่ต้องดับรูปเสียง–กลิ่น–รสสัมผัสเหมือนฌาน แต่สมาธิจะยึดเอาอารมณ์ทั้ง ๖ นั่นแหละมาเป็นเครื่องพิจารณา จนเห็นอารมณ์ทั้ง ๖ นั้นชัดตามเป็นจริงว่า อายตนะ ๖ มีตาเป็นต้น เป็นบ่อของอารมณ์ ๖ มีรูป เป็นต้น กิเลสจะเกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นที่อายตนะ ๖ นี้ เพราะความไม่รู้ตามเป็นจริง แล้วเข้าไปยึดอารมณ์ ๖ นั้นมาไว้เป็นของตัว จึงเดือดร้อนเป็นทุกข์ ความจริงแล้วอายตนะ ๖ ก็มีไว้สำหรับรับรู้ทำหน้าที่ของตน ๆ เป็นธรรมดาอยู่แล้ว อายตนะมิได้มาไห้วอนหรือร้องขอให้ใคร ๆ มาหลงรักหลงชอบ หรือเกลียดชังอะไร แต่ใจของเราต่างหาก แส่ไปยึดไปถือเอาอารมณ์นั้นมาเป็นตนเป็นของตน ทั้ง ๆ ที่อารมณ์เหล่านั้น

ก็หาได้เป็นไปตามปรารถนาไม่ มันเกิดขึ้น ณ ที่ใด มันก็ดับลง ณ ที่นั้น มันเกิด ๆ ดับ ๆ อยู่อย่างนี้ตลอดกาล ผู้มาพิจารณาเห็นชัดแจ้งอย่างนี้ ด้วยใจด้วยปัญญาอันชอบแล้ว จิตจะไม่แส่ส่ายลังเลไปในอารมณ์นั้น ๆ แล้ว จะตั้งมั่นแน่-แน่วอยู่ในความจริงใจว่า อายตนะทั้ง ๖ จะเป็นกิเลส และเป็นภัยก็แต่ผู้ที่ไม่เข้าใจตามเป็นจริง แล้วเข้าไปยึดถือเอามาเป็นต้น เป็นของตนเท่านั้น ผู้ที่รู้เห็นตามเป็นจริงแล้ว อายตนะทั้งหลายก็จะเป็นอายตนะอยู่ตามเดิม และทำหน้าที่อยู่ตามเคย ใจก็จะไม่หลงเข้าไปยึดเอามาเป็นตน ของของตนเลย ที่เรียกว่าสมาธิเกิดขึ้น เพราะเอาความเห็นอันเป็นจริงในสัจจธรรมมาเป็นอารมณ์ ต่อนั้นไปหากมีผู้มาแสดงสัจจธรรมอันเนื่องมาจากอายตนขันธ์ เป็นต้น อันมีมูลฐานอันเดียวกัน ท่านผู้นั้นก็จะส่องแสงปัญญาตามรู้ตามเห็นไปตามทุกแง่ทุกมุม จนสิ้นสงสัยในธรรมนั้น ๆ ที่เรียกว่าได้บรรลุธรรม

สมมติว่า หากท่านผู้อ่านสนใจในธรรมอยู่แล้ว ได้ไปเฝ้าพึ่งธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาฉลาดเฉียบแหลมลึกล้ำ สรรเอาแต่ถ้อยคำที่เป็นอรรถเป็นธรรมนำมาซึ่งประโยชน์ เสียงก็ไพเราะเพราะพริ้ง ตรัสคำใดออกมาก็เป็นที่น่าจับใจ พระรูปพระโฉมผิวก็ผุดผ่องนิ่มนวลชวนให้เกิดความเลื่อมใส จรณธรรมทั้งหลายของพระองค์ไม่มีบกพร่อง ทั้งด้านน้ำพระทัยของพระองค์เล่าก็เปี่ยมไปด้วยพรหมวิหารทั้งสี่ เช่นนี้แล้ว ท่านจะทำอย่างไร หากท่านไปเฝ้าพระพุทธเจ้าดังนั้นเข้าแล้ว ท่านจะนั่งภาวนากัมมัฏฐาน เจริญฌานกสิณ ดับอารมณ์ภายนอก มีรูปเป็นต้น เสวยความสุขยึดเอาเอกัคคตารมณ์มาชมไม่รู้อิ่มไม่รู้เบื่อ จนเกิดวิปัสสนาญาณ ๙ แล้วจึงจะเข้าถึงมรรคผลนิพพานอย่างนั้นหรือ? หากท่านมัวเมาทำเช่นนั้นอยู่ เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าคงจะต้องเสด็จหนีก่อนเป็นแน่

แต่ถ้าท่านไม่ดับอารมณ์เหล่านั้น แต่มายึดเอาอารมณ์เหล่านั้นขึ้นมาพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงดังแสดงมาแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีจิตใจอันบริสุทธิ์ กลั่นกรองเอาธรรมที่เป็นของบริสุทธิ์มาแสดงให้ท่านผู้มีความเห็นอันบริสุทธิ์ คือสัมมาทิฏฐิ และมีสัมมาสมาธิเป็นผู้อุดหนุนนั่งพึ่งธรรมอยู่นั้น เมื่อถึงพร้อมเช่นนั้นขอให้ท่านพิจารณาดูว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นติดตามมา เท่าที่แสดงมานี้ เข้าใจว่าท่านผู้อ่านทั้งหลาย พอจะเข้าใจเนื้อความที่ว่า ผู้นั่งพึ่งธรรมของพระพุทธเจ้าได้บรรลุมรรคผลนิพพานในขณะนั้นจะมี ฌาน–สมาธิหรือไม่ ขอเฉลยว่า ฌานเป็นของเล็กน้อย ฌานเป็นเครื่องอยู่เครื่องเล่นของท่านผู้ที่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงสุดแล้ว ท่านจะเจริญให้เกิดให้มีขึ้นเมื่อไรก็ได้ไม่เป็นของยาก เหมือนคนผู้มีความฉลาดเฉียบแหลมสมบูรณ์แล้ว จะทำตนเป็นคนโง่ย่อมง่ายดาย แต่ถ้าคนโง่นี่ซิ จะทำตนให้เป็นคนฉลาดเปรื่องปราดมันยากนัก ถึงจะทำได้ ก็ไม่เหมือน ขอย้ำอีกว่า ถ้าหากท่านยังเห็นว่า ฌาน–สมาธิเป็นอันเดียวกันอยู่แล้ว ข้อความที่แสดงมาข้างต้นนั้น ก็จะไม่สามารถซึมซาบเข้าไปถึงใจของท่านได้เลย

อนึ่ง มติของบางท่านที่ยึดเอาตัวหนังสือเป็นหลักว่า พระอรหันต์สุขวิปัสปกไม่มีสมถะ เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ คำว่า สมถะ ใคร ๆ ก็ทราบกันดีอยู่แล้วว่าได้แก่ ฌานหรือสมาธิ ถ้าพระสุขวิปัสสกไม่มี สมถะ มันจะไม่ขัดกันหรือกับพระพุทธพจน์ที่ว่า ผู้เจริญสมาธิดีแล้ว ย่อมมีปัญญาเป็นผลเป็นอานิสงส์ใหญ่ หรือที่ว่า ผู้จะถึงมรรคผลนิพพานต้องดำเนินอัฏฐังคิกมรรค มรรค ๘ ก็มีสมาธิอยู่ด้วย มรรค ๘ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้นเป็นทางเอก อันจะนำสัตว์ให้ถึงซึ่งความบริสุทธิ์หมดจนกิเลสได้ ท่านผู้รู้ทั้งหลายทำไมไม่หยิบยกเอาคำเหล่านั้นขึ้นมาพิจารณาดูบ้าง หรือมิฉะนั้นก็ขอให้ลงมือปฏิบัติจนให้จิตเป็น

สมถะ วางความยึดมั่นถือมั่นตัวหนังสือ แล้วเกิดความรู้จากสมถะนั้น ภายหลังจึงเอาความรู้ทั้งสองอย่างนั้นมาเทียบเคียงกัน ท่านก็จะหายความสงสัยในคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างน่าอัศจรรย์ น้ำใสแสนใสถ้าไม่นิ่งจะเห็นตัวปลาและเมล็ดทรายอยู่ใต้น้ำได้อย่างไร ใจไม่สงบจะเห็นกิเลสและอารมณ์ภายในของตนได้อย่างไร

ทัพปัญญา นี้เป็นทัพใหญ่ดังกล่าวแล้ว จะต้องรับภาระเป็นพิเศษนอกจากจะต่อสู้ด้วยกำลังพลและกำลังอาวุธแล้ว ยังจะต้องต่อสู้ด้วยจิตวิทยาและตรรก-วิทยาด้วยให้กำลังใจอันเป็นมิตรที่ดีกับ ประชาชนหัวเมืองที่รบได้ให้การบำบัดทุกข์บำรุงสุข และให้การศึกษา การอยู่ดีกินดี มีพลานามัยสมบูรณ์เป็นที่พอใจเป็นต้น จนเขาเห็นว่า การบริหารนั้นดีกว่าเดิม จึงจะไม่มีเวรมีภัยมีการปฏิวัติขึ้นภายหลัง ปัญญาสามารถสอดส่องมองไปเห็นทุกแง่ทุกมุมของกิจการทั้งปวง ทั้งที่ได้กระทำมาแล้ว และที่ยังไม่ได้กระทำ หรือที่กำลังกระทำอยู่ว่า สิ่งนี้ควรแก้ไข สิ่งนี้ควรบำรุงรักษา และสิ่งนี้ควรทำให้เจริญก้าวหน้า เป็นต้น

ส่วนผู้ที่ต่อสู้กับข้าศึก คือ กิเลสภายในใจของตนก็เช่นนี้เหมือนกัน ผู้ที่ชนะความตระหนี่ด้วยการทำทานแล้ว ก็อย่าพึงดีใจว่าเราชนะมันแล้ว เพราะความตระหนี่มันเกิดขึ้นที่ใจ ความตระหนี่มันอาจเกิดขึ้นอีกเมื่อไรก็ได้ ในเมื่อเราเผลอสติ ว่าจาคะ การทำทานเราเคยทำแล้วและทำบ่อย จะทำเมื่อไรก็ได้ เมื่อเราคิดอย่างนี้ ก็เป็นอันว่า เราปล่อยให้โอกาสคจามตระหนี่ (คือข้าศึก) เข้ามาแทรกซึมในใจของเราแล้ว ในเมื่อโอกาสมี แต่เราประมาทเสีย ความตระหนี่หวงแหนจะเข้ามาแทนใจที่กว้างขวางและเบิกบาน ฉะนั้น จึงควรทำความหรรษาและ

เบิกบานในการจาคะบริจาคไม่ว่ามากหรือน้อย เพื่อให้เป็นพลังใจในการที่จะเชิดชูจาคะบริจาคให้ทวียิ่ง ๆ ขึ้น แล้วถอนความเห็นแก่ตัวให้หมดไป หรือลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ

ส่วนผู้ที่ทำฌาน–สมาธิได้แล้ว ก็อย่าเข้าใจว่านั่นเป็นของตัวแล้วเดี๋ยวจะเดือดร้อนในภายหลัง ผู้ที่มีความคิดเช่นนั้น ได้ชื่อว่าทำลายปราสาทของตนเอง แล้วลงมาอยู่กระต๊อบเสียก็นับไม่ถ้วน เพราะพระพุทธองค์ตรัสไว้แล้วว่า "....สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา...." ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ใช่ของใคร ฌานต่อสู้กับอารมณ์ทั้งหก อันเกิดจากอายตนะภายในภายนอกกระทบกันดังกล่าวแล้ว ฌานกล้าหาญต่อสู้กับอารมณ์แต่ที่จะหลบหลีกปลีกตัวเอาตัวรอด ไม่กล้าจะเผชิญหน้ากับเหตุการณ์อันร้ายแรง เพราะความกลัวหวั่นวิตก หรือไม่เชื่อความสามารถของตัวเอง เช่น นักปฏิบัติผู้ผจญภัยร้าย มีการต่อสู้กับความกลัวเสือ เป็นต้น สมัยนั้นเมื่อจิตยังตั้งไม่อยู่ จะต้องฟุ้งอย่างเต็มที่ เปรียบเหมือนสัตว์ป่าที่ถูกเขาผูกไว้ด้วยเชือกอย่างมั่นคง เมื่อดิ้นหมดฤทธิ์แล้ว จะกลายเป็นเชื่องไป ฉันใด เมื่อใจหาที่พึ่งไม่ได้แล้ว จะต้องยอมสละ ไม่อาลัยตายอยากในชีวิต ขณะนั้นจิตอาจหลบเข้าไปสงบนิ่ง หรือนิ่งอย่างแรงกล้า จนไม่รู้สึกตัวเลยก็ได้ แต่ขาดปัญญาที่จะพิจารณาถึงเหตุผลของความกลัว และสิ่งที่กลัว ตลอดถึงผู้กลัว จนเห็นชัดแล้วปล่อยวางลงจนให้เห็นเป็นสภาพธรรมได้ ฌานชอบหลบหลีกหาความสุข ไม่กล้าต่อสู้กับอารมณ์อันร้ายแรง เมื่อผจญกับอารมณ์อันใดอันหนึ่งเข้า จิตมักจะหลบเข้าไปรวมอยู่เป็นฌาณ เพ่งเอาความสุขอันเอกัคคตารมณ์เป็นเครื่องอยู่เสียแล้วก็เข้าใจเอาว่าเราชนะอารมณ์นั้น ๆแล้ว แต่เมื่อจิตถอนออกมาจากนั้น อารมณ์มันมีอยู่แต่เดิมเช่นไร มันก็มีอยู่เท่าเดิมเช่นนั้น และนักภาวนากัมมัฏฐานทั้งหลาย

มิใช่ว่าจะทำจิตของตนให้รวมเป็นเอกัคคตาอยู่ได้ตลอดเวลา ถึงได้ก็เถอะ หาก ไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลของความกลัวดังกล่าวมาแล้ว หากอารมณ์อย่างหนักมากระทบเข้าอย่างจังๆ เช่น ความโกรธอย่างแรงๆ เป็นต้น เอกัคคตาสุขที่ยึดมั่นอยู่นั้น จะสูญหายไปแวบเดียวอย่างไม่ทันรู้ตัวเลย

ฌานใครๆ ก็ย่อมทราบดีอยู่แล้วว่า ทำให้นิวรณ์ ๕ มีกามฉันท์เป็นต้น สงบอยู่เท่านั้น หาได้ทำให้ขาดสูญสิ้นไปจนหมดเชื้อไม่ และผู้ที่ได้ฌานแล้วโดยมากก็เข้าใจว่า ตนได้สำเร็จธรรมขั้นสูงแล้ว ความเข้าใจนั้นจึงตกเป็นความประมาทของผู้นั้นไปโดยไม่รู้ตัว ฌานของนักภาวนากัมมัฏฐาน จึงมักเสื่อมเสมอ เป็นที่น่าเสียดาย อุตส่าห์ลงทุนต่อสู้กับกิเลสภายในมาจนสุดกำลัง พอมาถึงตอนได้ฌานหลงกลลวงของข้าศึก ถูกเขาล้อมเอา เลยไม่มีประตูสู้ แล้วจะทนเป็นทาสของข้าศึกต่อไปไม่ทราบว่าสักกี่ภพกี่ชาติ ฌานเป็นที่รักใคร่ชอบใจ ทำให้ผู้ยังไม่เคยได้หรือปัญญาเยา ได้แล้วหลงติดโดยมาก ข้าศึกศัตรูตัวสำคัญของฌาน ก็คือนิวรณ์ ๕ นิวรณ์ ๕ เมื่อจะสงเคราะห์เข้ากันกับข้าศึกสามเหล่าแล้ว กามฉันท์สงเคราะห์เข้าไปในราคะกิเลส พยาบาทสงเคราะห์เข้าในโทษะกิเลส ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา สงเคราะห์เข้าในโมหะกิเลส

ส่วนสมาธิก็กล้าหาญเป็นนักต่อสู้เหมือนกัน แต่ต่อสู้อย่างเลือดเย็น จะแพ้หรือชนะต้องขึ้นอยู่ที่เหตุผล เอาเหตุผลเป็นเครื่องตัดสิน ไม่ยอมหลบหน้าหนีเหตุผล เมื่อยึดเอาเหตุผลเป็นหลักแล้ว การแพ้และชนะของการต่อสู้จะกลายเป็นธรรมไป อายตนะเป็นบ่อเกิดของกิเลส มีราคะ เป็นต้น ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อผู้มาพิจารณาเห็นโทษของกิเลสเหล่านั้น เพราะการไม่สำรวมในอายตนะทั้งหลายแล้วตั้งใจสำรวมอารมณ์ในอายตนะทั้งหลาย มีตาเห็นรูป เป็นต้น มิให้ใจหลงรักใคร่ชอบใจในรูปที่เห็นนั้น โดยพิจารณาให้เห็นเป็นธาตุ เห็นเป็นของไม่เที่ยง

เป็นก้อนทุกข์ทั้งหมด หรือจะเห็นเป็นของสูญเปล่า ใช่ตัวตนเราเขาอะไรไม่เป็นแต่สภาพธรรมก้อนหนึ่งเกิดขึ้นมา แล้วก็แตกสลายดับไป หรือหยั่งซึ้งลงไปจนเห็นเหตุอันให้รูปเกิดขึ้น รูปตั้งอยู่ และรูปนั้นดับสลายไปเพราะอะไร ผู้มาพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว รูปก็จะไม่มาตำตาให้หลงเขวไปว่า รูปสวยไม่สวย เป็นต้น จะเห็นเป็นแต่สักว่า สภาพธรรมอันหนึ่ง ซึ่งมันแสดงปฏิกิริยาของมันอยู่เช่นนั้นต่างหาก กิเลส เกิดขึ้น เพราะไม่สำรวมจิต คิดหลงไปตามอารมณ์ ไม่ได้พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง จิตจึงเข้าไปยึดถือแล้วปรุงแต่งว่ารูปสวยไม่สวยน่ารักใคร่ชอบใจ หรือน่าเกลียดน่าชัง เกิดโสมนัส โทมนัส ไปตามอำนาจของกิเลสแล้วแต่มันจะแต่งสมาธิต่อสู้ด้วยการรอบรู้ชั่งหาเหตุผล เข้ามาตัดจนสิ้นกังขาการต่อสู้ชนิดนี้ เป็นธรรมนำสันติสุขมาสู่ตน ไม่มีวันเสื่อม การต่อสู้แบบนี้เรียกว่าต่อสู้แบบอริยมรรค ชนะแบบอริยมรรค จะชนะมากหรือน้อย เด็ดขาดหรือยังมีเหลืออยู่บ้าง ขึ้นอยู่กับมรรคประหารของชั้นภูมินั้น ๆ ฌานและสมาธิเป็นยุทธวิธีสำหรับต่อสู้กับกิเลสภายในของตน ๆ ของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่มีกลวิธีอุบายผิดกันเล็กน้อยดังแสดงมาแล้ว อนึ่ง ผู้ต่อสู้ตามอริยมรรคนี้ ถ้าเดินถูกต้องตามอริยมรรคจริง ๆ แล้ว คำว่า "....เราแพ้ เราชนะ หรือเราต่อสู้กับกิเลส...." จะไม่มีเลยในใจของท่านผู้เจริญมรรคอยู่ สติ ระวังตรงที่จิต แม้กิเลสหรืออารมณ์จะมีประมาณเล็กน้อย ปัญญาจะตามสอดส่องเห็นอยู่ทุกขณะ พร้อมกันนั้นการละกิเลส ก็ละพร้อม ๆ กันไปในตัว แล้วก็ไม่ได้นึกคิดว่าเวลานี้เราเจริญฌานสมาธิและวิปัสสนา หรือเดินอยู่ในอริยมรรคขั้นนั้น ขั้นนี้ หรือถึงขั้นนั้นชั้นนี้ จะไม่มีในที่นั้นเลย ธรรมเหล่านี้ คือ สมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว ๑ สติ ควรระวังจิตไม่ให้คิดแส่ออกไปจากอารมณ์อันหนึ่งของสมาธิ ๑ ปัญญาความรู้รอบเห็นเหตุการณ์ของจิตอยู่ทุกขณะ ๑ ธรรมทั้งสามนี้จะสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ใน

ใจของท่านทุกขณะ พูดสั้น ๆ ว่า ผู้ดำเนินตามมรรคประหารที่แท้ คำว่าเราว่าเขาในที่นั้นจะไม่มีเลย จะมีแต่ธรรมสามประการดังกล่าวแล้ว เป็นเครื่องดำเนินเท่านั้น บางท่านอาจสงสัยว่าถ้าหากไม่ทราบการกระทำของตนว่า เราทำไปได้ขั้นไหนถึงภูมิไหน เป็นต้น แล้วจะทราบได้อย่างไรว่า กิเลสที่เราละแล้วเท่าไรที่ยังเหลืออยู่อีกมากน้อยสักเท่าไร ขอเฉลยว่าผู้ที่ยังติดตำราที่ได้ศึกษามาต้องมีความเห็นเช่นนั้นจริงความคิดเห็นเช่นนั้นยังมิใช่สัมมาทิฏฐิในองค์อริยมรรค เป็นแต่ความอนุมานตามทิฏฐิของตนเอง อันมีความไม่แน่ใจเป็นมูลฐานเท่านั้น ซึ่งสัมมาทิฏฐิที่แท้จริงในอริยมรรค ตนเองก็ยังไม่เคยได้รับรสชาติเลยว่าเป็นอย่างไร ผู้ที่ยังมีความหิวกระหาย ไม่ว่าจะหิวกระหายทางกายหรือทางใจก็ตาม เห็นอะไรรู้อะไร ดูเหมือนจะมีรสมีชาติ เอร็ดอร่อยไปเสียหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ไม่ถึงกับเห็นด้วยตา เพียงแต่นึกคิดไปถึงสิ่งที่ตนยังหิวอยู่เท่านั้น น้ำลาย ก็พรั่งพรูออกเต็มปากแล้ว ขอท่านผู้อ่านได้ตรึกตรองดูว่า ท่านผู้ที่มีธรรมสามประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นมีประจำอยู่สมบูรณ์อยู่ในใจของท่านแล้ว ท่านยังจะเอาจิตไปวัดไปเทียบชั้นภูมิอะไรอีกหรือ ผู้เดินทางไกลที่ยังไม่เคยเดิน เมื่อเหนื่อยเข้าก็มีแต่ปลอบใจตนเองว่า เห็นจะใกล้แล้ว จวนจะถึงแล้ว อะไรทำนองนี้ เพื่อให้มีมานะแก่ใจเท่านั้น แต่ความจริงหาได้เป็นดังคาดหมายไว้ไม่ ผู้ยังมีความอยากความอาลัยอยู่ จะเดินสัมมาทิฏฐิเข้าถึงอริยมรรคไม่ได้เลยเด็ดขาด กิเลสเป็นของภายในมีอยู่เฉพาะในใจของใครของมัน ใครมีมากน้อย ละได้มากได้น้อย ด้วยอุบายธรรมอันใด ไม่มีใครตัดสินให้กันได้ เรื่องนี้เป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะพยากรณ์ได้ใครจะตัดสินซึ่งกันและกัน ด้วยอนุมานไม่ได้ หรือตำราเป็นของเหลวไหลทั้งนั้น ดีไม่ดีผู้ถูกพยากรณ์เมื่อไม่ตรงตามเป็นจริง เขาหัวเราะเยาะเข้าให้เสียอีก ของพรรค์นี้เป็นธรรมที่เป็นปัจจัตตัง เกิดมีขึ้นเฉพาะผู้

ดำเนินทางถูกตามอริยมรรคเท่านั้น ผู้เดินทางเดียวกัน ย่อมรู้เรื่องของกันและกัน คนนอกนี้หาได้รู้ด้วยไม่ ธรรมแท้ที่เป็นปัจจัตตัง ใครจะตัดสินว่าอย่างไรหรือไม่ มันก็เป็นสภาพเช่นนั้นอยู่ตามเดิม ผู้ที่ยังมีความหิวอยู่ และต้องการอยากดังเท่านั้น ซึ่งธรรมแท้ของจริงไม่มีในตน จึงจะเอาธรรมปลอม ๆ มาโฆษณาหากิน "ของดีมีค่าแต่หาตัวตนมิได้ หากมีผู้นำเอาไปโฆษณาขายในท้องตลาดว่า คุณจงมาซื้อของดีมีค่าของข้า" ท่านจงคิดดูเถิดว่า คนทั้งเมืองเขาจะมองผู้นั้นไปในแง่ไหน

บ ท ผ น ว ก

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้มีการทำทาน รักษาศีล เจริญฌาน–สมาธิ–วิปัสสนา ล้วนแล้วแต่เป็นกลยุทธแต่ละอย่างสำหรับต่อสู้กับกิเลสภายในของแต่ละบุคคล เว้นเสียแต่ว่า บุคคลผู้นั้นเขานำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้หรือไม่เท่านั้นเอง หากผู้เห็นโทษของกิเลสแล้วแต่นำมาใช้ไม่ถูกทางก็ไร้ผล กิเลสเป็นของยากที่ผู้เกิดมาจมอยู่ในกองกิเลสจะเห็นโทษของมันได้ง่าย ๆ เหมือนหนอนเกิดในของโสโครก ยากที่จะเบื่อหน่ายเหม็นกลิ่นของโสโครกได้ คนเราเกิดในกองกิเลส บางครั้งถึงแม้จะเห็นโทษของกิเลสนั้นแล้วก็ตาม โดยมากมักปกปิดโทษของกิเลสนั้นไว้ มิให้โผล่ออกมาภายนอก หากจะมีใครกล้าเปิดเผยโทษของกิเลสนั้นออกมาสู่วงสังคมแล้ว คนส่วนมากมักจะมองไปในแง่ไม่ดี ฉะนั้นกิเลสสามกองอันเป็นมูลฐานของกิเลสทั้งปวง คนส่วนมากจึงมักปกปิดไว้ ไม่มีโอกาสจะเอาออกมาตีแผ่โทษของมันให้เห็นตามเป็นจริง พระ

พุทธเจ้าเท่านั้นเป็นบุคคลแรกที่เปิดเผยโทษของมันให้เห็นตามเป็นจริง ให้โลกทั้งหลายได้ทราบได้รู้ แล้วก็สอนวิธีต่อสู้กับกิเลสเหล่านั้นด้วยกลยุทธต่าง ๆ นานาดังแสดงมาแล้วข้างต้น ผู้มีปัญญาได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า เห็นตามแล้วปฏิบัติตามกลยุทธของพระองค์ จึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น ระหว่างกิเลสภายใน กับความดิ้นรนของใจ แต่กิเลสเป็นของเกิดดับพร้อมอยู่กับจิต มีธาตุ ๔ ขันธ์ ๕ เป็นสมรภูมิ มีอายตนะ ๖ เป็นสื่อสาร ทำการต่อสู้ด้วยอาวุธ คือปัญญา ตามแบบยุทธวิธีของอริยมรรค เมื่อขนะแก่ข้าศึกแล้ว ให้ดำเนินงานบริหารด้วยสันติวิธี สังวรธรรม ๔ (คือ ปริสุทธิศีล ๔) เนื่องจากกิเลสเกิดกับดับพร้อมอยู่ที่จิตดังกล่าวแล้ว ผู้มีปัญญาใช้กลยุทธต่อสู้กับกิเลสจนปราชัยพ่ายแพ้หากิเลสเศร้า-หมองในใจไม่ได้ เมื่อใจผ่องใสบริสุทธิ์หมดจดดีแล้ว ความปรารถนาของท่านจะไม่มี มีแต่ธรรม คือ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องดำเนินเป็นไปอยู่จนกว่าขันธวิบากของท่านจะแตกดับ ท่านจึงอุปมาเปรียบไว้เหมือนตะเกียงเมื่อน้ำมันยังมีอยู่พร้อมทั้งไส้ เอาไฟไปจุดก็ติดได้ น้ำมันหมดไส้ยังอยู่หาน้ำมันมาใส่ใหม่ก็จุดติด ไส้หมดน้ำมันยังอยู่หาไส้มาใส่ใหม่ก็จุดได้ ธาตุ ขันธ์ เป็นตัวตะเกียงอายตนะเป็นไส้สำหรับดูดน้ำมัน วิญญาณเป็นสื่อสำหรับจุดไฟให้สว่าง ให้ดับสติตามระวัง ปัญญารู้แจ้งตามเห็นโทษและคุณ หรือสิ่งที่ควรและไม่ควร ธาตุแตกขันธ์ดับ อายตนะสลายไป วิญญาณไม่สิ้นไป เพราะปัญญาไม่กล้าจึงไม่สามารถที่จะดับเหตุแห่งวิญญาณได้ วิญญาณยังแสวงหาภพชาติเกิดได้อีก วิญ–ญาณดับไปเพราะอำนาจของฌานสมาบัติ แต่วิบากยังเหลืออยู่ เมื่อจิตถอนออกจากสมาบัตินั้นแล้ว วิญญาณก็จะกลับมาทำหน้าที่อยู่ตามเดิม ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ถึงแม้ท่านจะทราบดีอยู่แล้วว่าธรรมเหล่านี้ คือ ธาตุ ขันธ์ อายตนะ จิตหรือวิญญาณ

เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตนบุคคลเราเขาก็ตาม เมื่อวิบากของเหล่านั้นยังมีเหลือทำหน้าที่ของมันอยู่ จนกว่าจะถึงที่สุดอวสาน ปัญญาญาณความรู้รอบในเหตุผลของท่าน ก็ยังทำหน้าที่อยู่เช่นเคย (คำว่าปัญญาญาณในที่นี้หมายความว่า ทำความรู้รอบ ในเหตุผลที่เกิดขึ้นในธรรม คือ ธาตุ ขันธ์ อายตนะ ตลอดถึงละถอนอารมณ์และกิเลสต่าง ๆ พร้อมกันนั้น ก็ไม่เข้าไปยึดคำว่า เราถอน เราสละ เราละแล้วหรือกำลังละอยู่ หรือจะละถอนต่อไป เมื่อธรรมเหล่านี้ยังมีอยู่ตราบใด ปัญญาญาณจึงจำต้องใช้อยู่ตราบนั้น ที่นี้ธาตุ ขันธ์ อายตนะ มิใช่วิบากแต่เป็นขันธปัญจกะ ไม่ได้เรียกว่า ปัญญาญาณ แต่เรียกว่า ปัญญากำลังใช้ในขันธปัญจกะ)

ท่านผู้อ่านทั้งหลาย ขอท่านได้ตัดสินเองว่า เมื่อธรรมเหล่านี้ คือวิบากได้แก่ธาตุ–ขันธ์–อายตนะ กับสติตามระวังวิญญาณผู้แส่ส่ายไปตามวิบาก ปัญญาญาณตามรอบรู้ สติกับวิญญาณผู้แส่ส่ายไปตามวิบากทำหน้าที่ครบบริบูรณ์อยู่อย่างนี้ไปพร้อม ๆ กันแล้ว อะไรจะเกิดขึ้นมาอีก เมื่อธรรมเหล่านั้นคือ วิบาก ธาตุ–ขันธ์ เหมือนกับตะเกียง อายตนะ เหมือนกับไส้ตะเกียง วิญญาณ เหมือนกับน้ำมันที่เข้าไปซึมซาบอยู่กับไส้ตะเกียง สติ ตามสอดส่องปัญญาญาณรอบรู้ในอารมณ์ที่เกิดแล้ว และกำลังเกิดอยู่ ก็จะสว่างจ้าอยู่ตลอดเวลาหาอะไรมาปกปิดมิได้ เหมือนไฟตะเกียงที่สว่างอยู่อย่างนั้น หากน้ำมันหมดไส้ตะเกียงไม่มีน้ำมันหล่อเลี้ยง ไฟก็จุดไม่ติด สามอย่างนี้จึงหมดหน้าที่พร้อม ๆ กัน วิบาก วิญญาณ ปัญญา จะปรากฏขึ้นมาได้อย่างไร และจะเอาไปใช้กับอันใดอีกเล่า.

□ △ □

ช้างรับศีล

เมื่อข้าพเจ้าได้เดินทางร่วมกับคณะพุทธศรัทธาพร้อมด้วยพระภิกษุภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัตรสีกลัด ศานุศิษย์ของหลวงปู่ขาว ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ ท่านมีอายุ ๘๕ ปี

ณ วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดอุดรธานี มีกลองเพลใบยักษ์ อยู่ในอุโบสถที่เป็นไปตามธรรมชาติแห่งแรกในประเทศไทย การเดินทางครั้งนี้เพื่อนมัสการกราบเรียนขอฟังธรรมะจากหลวงปู่ขาว เพื่อน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติเป็นแนวทางการพิจารณาตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้แผ่เมตตาธรรมแก่พุทธสาวก ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

หลังจากนมัสการกราบเรียนแนะนำชาวคณะที่ร่วมเดินทางมาเรียบร้อยแล้ว พระเดชพระคุณท่านหลวงปู่ขาว ได้กรุณาเล่าให้ฟังถึงการปฏิบัติธรรม ณ บริเวณเชิงเขา ริมสระน้ำมีข้อความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อมาปักกลดอยู่ที่ริมสระน้ำข้างก้อนหินนี้ มีช้างป่าตัวหนึ่ง มันตรงเข้ามายืนจ้องมองอยู่ตรงหน้า แล้วก็เอางวงเป่าลมมาที่ตัวท่าน จีวรปลิว พยายามทำเป็นไม่สนใจใยดีกับมัน แต่เหงื่อออกชุ่มตัว ท่านนั่งตัวตรงเจริญอาณาปานภาวนา พุทโธ ๆ ขอเดชะบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดจงคุ้มครองปกปักรักษา เจ้าช้างป่ามันก็หาถอยไม่ มันใช้งวงเป่าลมเพื่อให้หวั่นไหวเกรงกลัว มันหันเดินไปอมน้ำที่สระมารดท่านอีก ท่านจึงได้พูดกับช้างป่าว่า

“นี่แน่ะ ท่านผู้เจริญ ท่านเป็นสัตว์ใหญ่ เราเป็นสัตว์น้อย เราไม่เคยทำความเดือดร้อนให้แก่ท่าน ทำไม ท่านจึงมารังแกเราผู้รักษาศีล จงหยุดเสียเถิดแล้วฟังเราให้ดีนะ”

ช้างยืนโยกตัวส่ายหัว แกว่งงวงอยู่ไปมา กระดิกหูเหมือนจะคอยรับฟัง หลวงปู่ขาวเห็นเป็นโอกาสจึงสำทับว่า

"ท่านผู้เจริญ ท่านเป็นสัตว์ใหญ่ จงรับศีลจะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ในชาติหน้าต่อไปจำให้ดีนะ" ศีลข้อที่หนึ่ง อย่าเบียดเบียฬสัตว์เล็กสัตว์น้อย อย่าใช้กำลังข่มเหงให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ดีเป็นบาป รู้ไหมล่ะ อย่าทำ"

เจ้าช้างมันยืนนิ่ง ปรกหูรับคล้ายกับว่าได้ยินแล้ว ยืนจ้องดูผู้ทรงศีล มากด้วยเมตตาคุณ กรุณาคุณ บริสุทธิ์คุณประดุจเพชรเม็ดหนึ่งในพระบวรพุทธศาสนาก็ปานนั้น

"ข้อที่สอง อย่าเที่ยวได้ลักอ้อย กล้วย ผลหมากรากไม้ที่เขาปลูกไว้กินตามชอบใจไม่ดี รู้ไหมล่ะ ทีหลังอย่าทำ เออ แล้วจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์เสียทีขืนยังไม่รู้จักรักษาศีลกับเขามั่งไม่มีหวังเป็นมนุษย์แน่"

ช้างมันชูงวงขึ้นเหนือหัว โคลงตัวไปมา พลางเดินตรงมาที่หลวงปู่ขาวเอาลำตัวเบียดหลวงปู่ขาวแล้วก็เดินออกไปทางหลังเขาวัดถ้ำกลองเพล นับตั้งแต่นั้นมันก็ไม่ได้มาอีกเลย ท่านบอกว่า "ช้างมันรับศีล"

คณะของเราได้ฟังธรรมจากท่านเป็นเวลาพอสมควร จึงนมัสการกราบลาแต่ไม่ลืมถวายปัจจัยเป็นค่าบำรุง ไฟฟ้า อาหาร พอสมควร สิ่งที่เราได้มานอกจากฟังเรื่องช้างรับศีลแล้วก็คือชานหมากจากปากของหลวงปู่ขาว เป็นมงคลดียิ่งนัก

ค่ำคืนนั้น ต่างแยกย้ายกันหาที่พักตามบริเวณวัด ก่อนที่จะหลับต่างก็อดนึกคิดไม่ได้ว่า "ช้างรับศีล" แล้วเราเล่ารับศีลกันหรือยัง.

สมบัติ พุกกะณะสุต

๒๙. ๑๒. ๒๕๑๘

ความรู้ทั่วไป

เกี่ยวกับการย้อมสีเส้นใย

สุจิระภา พุกกะณะสุต

คำนำ

ความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมของประเทศไทย ภายหลังการพัฒนาได้เจริญก้าวหน้าอย่างมาก ทำให้เศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น เป็นต้นว่าทางด้านอุตสาหกรรมทอผ้า ได้มีโรงงานทอผ้าใหญ่ ๆ เกิดขึ้นหลายแห่ง ทั้งที่นักธุรกิจชาวต่างประเทศ และนักธุรกิจในประเทศนำเงินมาลงทุนสร้างขึ้น พร้อมกันนั้นก็มีการพัฒนาโรงงานทอผ้าขนาดกลาง ขนาดเล็ก และอุตสาหกรรมภายในครอบครัวอย่างมากมาย ทำให้สามารถผลิตสินค้าผ้าและเครื่องนุ่งห่มสำเร็จรูปส่งไปจำหน่ายทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งปีหนึ่ง ๆ ทำรายได้ให้ประเทศเป็นจำนวนมาก

เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านทอผ้ามีมากขึ้น ผู้ที่ทำงานจำเป็นจะต้องมีความรู้ความสามารถพอที่จะปฏิบัติงานในด้านการทอผ้า และย้อมสีให้เหมาะสมกับสมัยนิยมได้ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอนำบทความเกี่ยวกับความรู้ทั่ว ๆ ไปในการย้อมสีของเส้นใย มาเล่าให้ฟังอย่างย่อ ๆ ณ ที่นี้ โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจบ้างไม่มากก็น้อย ความดีหรือประโยชน์ที่ได้จากหนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อไพรัตน พุกกะณะสุต ผู้ชำนาญการย้อมสีมาเป็นเวลากว่า ๕๐ ปีมาแล้ว ซึ่งท่านเป็นผู้ถ่ายทอดวิชานี้ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้รับต่อมา แต่ถ้ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใด ขาดตกบกพร่อง หรือผิดพลาด ข้าพเจ้าขออภัยและขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว

สุจิระภา พุกกะณะสุต

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการย้อมสีเส้นใย

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มีมากขึ้น นักวิทยาศาสตร์ได้คิดค้นหาสารเคมี ทำให้เกิดเป็นสีต่าง ๆ ขึ้น เพื่อที่จะใช้ย้อมกับเส้นใยที่ได้จากธรรมชาติและเส้นใยที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์ให้มีสีแตกต่างกันไป สำหรับใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ของใช้ และตกแต่งสถานที่ให้เหมาะสมกับสภาพ และสมัยนิยม ซึ่งการย้อมสีนี้จะแยกเป็นลักษณะของเส้นใยและกรรมวิธีของการย้อมแตกต่างกันไปตามวิธีการ และเครื่องจักร เครื่องมือในการย้อม

ลักษณะของสีย้อมแยกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. **Basic Dye** (สีด่าง) มีคุณสมบัติไปทางกรด เป็นกลุ่มสีที่มีพวก Cathio เช่น Aniline ใช้ละลายด้วยน้ำร้อนที่มีกรดผสมอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น Aniline สีที่ได้จากสีพวกนี้ สามารถจะใช้ย้อมขนสัตว์ กระดาษ ดอกไม้เป็นต้น จะใช้ย้อมผ้าฝ้ายหรือลินินก็ได้ แต่สีไม่ทนต่อแดดและการซัก

2. **Acid Dye** (สีกรด) มีสภาพเป็นกรดส่วนใหญ่เป็นเกลือของกรดกำมะถัน สีประเภทนี้ละลายได้ง่ายในน้ำร้อน ใช้ย้อมวัตถุจำพวกโปรตีน ได้แก่ ขนสัตว์ ไหม ไนล่อนได้ดี สีประเภทนี้แบ่งออกเป็น

1. Kayaku Acid* เป็นสีย้อมที่ย้อมแล้วได้สีสวยสดเป็นสีที่นิยมใช้กันเป็นส่วนมาก ทั้งราคาก็ประหยัด แต่ข้อเสียก็มีอยู่ว่า เป็นสีที่มีความคงทนต่อแสงและการซักล้างไม่ดี เช่น สี Rhodamine เป็นต้น

---

* เป็นผลิตภัณฑ์ของบริษัท Nippon Kayaku Co., Ltd. ผลิตในประเทศญี่ปุ่น

2. Kayacyl[*] สีย้อมชนิดนี้ เมื่อใช้ย้อมจะต้องใช้กรดเข้มข้นมาก สีประเภทนี้ถ้าใช้ย้อมกับขนสัตว์จะต้องใช้กรดกำมะถันหรือกรดมด ให้สัมพันธ์กับสี ผลที่ได้รับจะได้สีสดสวยสม่ำเสมอดีมาก ความคงทนต่อแสงดีกว่าสีกรดธรรมดา ใช้ย้อมไนล่อนได้ดี

3. Kayanol[*] เป็นสีที่มีคุณสมบัติอยู่ในระดับปานกลาง ใช้กรดน้ำส้มช่วยในการย้อม ความคงทนของสีที่มีต่อแสง และการซักล้างอยู่ในระดับดีปานกลาง

4. Kayanol Milling[*] เป็นสีที่มีคุณสมบัติอยู่ระหว่างความเป็นกลางจนถึงความเป็นกรดอ่อน ๆ มีความคงทนต่อแสงและการซักล้างได้ดีมาก สีชนิดนี้ใช้ได้ทั้งย้อมและพิมพ์

5. Kayakalan[*] เป็นสีที่มีแร่โลหะผสมอยู่ด้วย สภาพการย้อมเป็นกรดอย่างอ่อน หรือมีความเป็นกลาง เป็นสีที่ไม่สวยสดแต่ทนต่อแสง และการซักล้างอย่างดีเลิศ เหมาะสำหรับย้อมและพิมพ์กับพวก ขนสัตว์ ไหม และไนล่อน

วิธีการย้อมโดยทั่ว ๆ ไป

ละลายสีด้วยน้ำร้อนจนดีแล้ว จึงนำวัตถุลงไปย้อม แบ่งออกเป็น 3 วิธี ดังนี้ คือ

วิธีที่ 1. สภาพการย้อมเป็นกรดอย่างแรง

สี	× × %
เกลือ	5–10 %

* เป็นผลิตภัณฑ์ของบริษัท Nippon Kayaku Co., Ltd. ผลิตในประเทศญี่ปุ่น

กรดน้ำส้มหรือกรดมด 2–5 %

ยากันด่าง (Non ionic Surfactant) 1–2 %

เริ่มย้อมตั้งแต่อุณหภูมิ 30°C ค่อย ๆ เพิ่มอุณหภูมิขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึง 90–100°C เวลา 30–60 นาที

วิธีที่ 2. สภาพการย้อมเป็นกรดอ่อน ๆ

สี	สารเคมีช่วยในการย้อม	ใส่เมื่อย้อมแล้ว 15 นาที ที่อุณหภูมิ 90–100°c
อ่อน	1 % โซดาแอส	1–3 % แอมโมเนียมอาซีเตท
กลาง	1–3 % แอมโมเนียมอาซีเตท	0.5–1 % กรดน้ำส้ม
แก่	1–3 % กรดน้ำส้ม	1–4 % กรดมด (85 %)

เริ่มย้อมตั้งแต่อุณหภูมิ 40°C ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึง 90–100°c แล้วย้อมต่อไปอีก 30–60 นาที

วิธีที่ 3 สภาพการย้อมที่เป็นด่างอ่อน ๆ หรือมีความเป็นกลาง

สี × × %

แอมโมเนีย (28 %) 0.5–2 %

ยากันด่าง 1–2 % (Nonionic Surfactant)

เวลาย้อมก็เช่นเดียวกับวิธีที่ 1. และวิธีที่ 2

3. **Direct Dye** เป็นสีที่ใช้ย้อมกับ ฝ้าย เซลลูโลส (Cellulose) วีสคอส (Viscose) เป็นต้น ดังเช่น สีประเภทนี้แบ่งออกเป็นดังนี้

1. Direct สีนี้เมื่อย้อมแล้ว ผลที่ได้ จะได้ไม่ทนต่อการซักและแสงแดด

2. Direct fast เป็นสีที่ทนต่อแสงและการซักล้างพอควร แต่ถ้าได้แช่ในน้ำยาแล้วทำให้สีไม่ตก

3. Direct after treatment สีประเภทนี้ส่วนมากเมื่อย้อมแล้วสีที่ได้จะทนต่อแสง และการซักล้างได้ดี ส่วนมากมักจะใช้ย้อมกับผ้าที่เป็นเครื่องแบบ เช่นเครื่องแบบทหาร หรือข้าราชการเป็นต้น

สีที่จะแทรกซึมเข้าไปในผ้าหรือเส้นใย จะให้สีอ่อนแก่ไม่เท่ากัน ตามลักษณะของวัตถุที่จะนำมาย้อม เช่นผ้าที่มีแป้งและไม่มีแป้ง การฟอกขาว กับผ้าที่ยังไม่ได้ทำอะไรเลย สีที่ย้อมออกมาจะมีลักษณะความแก่อ่อนของสีไม่เท่ากัน นอกจากนี้แล้ว ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนน้ำที่ใช้ย้อม กับเส้นใยความกระด้างของน้ำก็เป็นสาเหตุนี้ทำให้สีอ่อนแก่ไม่เท่ากัน

วิธีการย้อมโดยทั่ว ๆ ไป

วิธีที่ 1.

สี	× × %
เกลือ	10–20 %

วิธีที่ 2.

สี	× × %
เกลือ	10–20 %
โซดาแอส	1–2 %

อุณหภูมิในการย้อมเริ่มตั้งแต่ 30–60°c เป็นต้นไป จนกระทั่งถึงเดือดเป็นเวลา 30–60 นาที เอาขึ้นล้างน้ำให้สะอาด

ขบวนการย้อมมีหลายวิธีด้วยกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุและเครื่องจักรที่จะทำการย้อม การย้อมสีเหล่านี้ เพื่อที่จะให้แสดงให้เห็นความคงทนของสีต่อแสง และการซักล้าง เพื่อให้สีติดทนนาน เราจึงเคลือบน้ำยาที่จะทำให้สีทนต่อการซักล้าง fixing สีด้วย Fixing Agent 0.2–5 g/l อุณหภูมิ 40–60°c เวลา 20–30 นาที แล้วล้างน้ำให้สะอาดตากให้แห้ง

4. **สีกำมะถัน** (Sulphur Dye) สีประเภทนี้นิยมใช้กันมาก ใช้ย้อมกับผ้าฝ้าย พวกเซลลูโลส เช่นพวกผ้ายีน มีความคงทนต่อแสงและซักดีกว่า Direct ต้นทุนการผลิตต่ำ วิธีย้อมแบ่งเป็น 2 ชนิด

1. *Sulphide Vatting* ละลายสีกับโซเดียมซัลไฟด์ ซึ่งเป็นตัวช่วยในการละลายด้วยน้ำร้อน จำนวนโซเดียมซัลไฟด์ที่ใช้จะขึ้นอยู่กับจำนวนสี แต่โดยปกติทั่ว ๆ ไปแล้วมักจะใช้เท่ากับจำนวนสีเสมอ

2. *Sulphur Vat Dye* ละลายสีด้วยน้ำอุ่น โซดาไฟและสารเคมีที่ช่วยให้ด้ายหรือผ้าดูดซึมได้ดี ละลายน้ำเป็น 100 เท่าของสี ทิ้งไว้ 10–20 นาที จึงเติมโซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ คนให้ทั่วกันดี จึงจะนำไปเทลงในอ่างย้อม

หลักการย้อมทั่ว ๆ ไป

วิธีที่ 1.

สี	× × %
โซเดียมซัลไฟด์	× × %
เกลือ	10–20 %
โซดาแอส	2 %

อุณหภูมิในการย้อมเริ่มตั้งแต่ 40–50°c เพิ่มความร้อนขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึง 90°C ย้อมต่อไปอีก 20–30 นาที จึงเอาขึ้น

วิธีที่ 2.

สี	× × %
โซเดียมไฮโดรซัลไฟท์	4–5 %
โซดาไฟ 40°Be	6–5 %

ละลายสีด้วยน้ำอุ่น 60°C เติมโซดาไฟและโซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ทิ้งไว้ ประมาณ 15–20 นาที แล้วจึงเทลงในที่สำหรับย้อม อุณหภูมิ 60°C ประมาณ 30–45 นาที เมื่อเอาขึ้นมาแล้วให้ทำปฏิกริยา กับ

1. ไฮโดรเจนเปอร์อ๊อคไซด์ 30 % 2–4 ซีซี / ลิตร
   กรดน้ำส้ม (98%) 2–8 ซีซี / ลิตร
   อุณหภูมิปกติ เวลา 10–15 นาที

หรือ 2. ไฮโดรเจนเปอร์อ๊อกไซด์ 2–4 ซีซี / ลิตร
   อุณหภูมิปกติ เวลา 10–15 นาที

หรือ 3. โซเดียมไบโครเมท หรือโปแตสเซียมไบโครเมท 2–4 กรัม / ลิตร
   กับกรดน้ำส้ม 4–8 ซีซี / ลิตร
   ที่อุณหภูมิ 50–60°C เวลา 10–15 นาที

เสร็จแล้วนำไปต้มกับน้ำสบู่ 0.5–1 กรัม / ลิตร และโซดาแอส 1–2 กรัม / ลิตร อุณหภูมิ 80–90°C เวลา 20 นาที

3. *Water Soluble Sulphur* ละลายสีด้วยน้ำเย็น หรือน้ำอุ่นใช้ย้อมด้วยวิธี Pad Steam และ Pad Jig สีประเภทนี้ใช้ย้อมผ้าจำพวกเครื่องแบบ ผ้าที่มีเนื้อหนา เช่น เครื่องแบบทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เป็นต้นเป็นสีที่ย้อมแล้วจะมีคงทนที่อยู่ในเกณฑ์ดี ประหยัด จึงนิยมใช้มาก

ขบวนการย้อมสี มีดังนี้ คือ

1. *Pad Steam* การย้อมโดยผ่านเครื่องจักรไอน้ำ ตามขบวนการดังนี้

Pigment Padding → Intermediate Drying → Chemical Padding → Steaming After treatment

ขั้นแรก ละลายสีพร้อมทั้งใส่สารเคมีที่จะช่วยให้ผ้าดูดซึมสีได้เร็วและใส่แป้งโซเดียมอาจิเนท (Sodium Alginate) 1–2 กรัม / ลิตร เพื่อป้องกันการ migrate ของสี นำผ้าเข้าย้อมผ่านน้ำสีโดยใช้เครื่อง Pad โดยการเก็บน้ำสี (Pick up) 70-80 %

ขั้นที่ 2. ทำให้แห้งทันทีโดยผ่านความร้อน 80–90°C ต่อไปจึงนำไปเข้าเครื่อง Padding ที่มีน้ำเคมี คือ เกลืออยู่ด้วย 30–50 กรัม / ลิตร และน้ำสีในตอนแรกที่ละลายไว้แล้วนั้นประมาณ 20–30 ซีซีต่อลิตร

ขั้นที่ 3. หลังจากนั้นก็เข้าเครื่องอบไอน้ำทันที อุณหภูมิ 101--103°c เวลา 30–60 วินาที ล้างน้ำและให้ทำปฏิกริยากับสารเคมีเพื่อให้กลับเป็นสีเดิมด้วยไฮโดรเจนเปอร์อ๊อกไซด์ 2–4 ซีซี / ลิตร ในอุณหภูมิปกติ เวลาประมาณ 10–20 นาที จากนั้นก็ล้างน้ำร้อน และผ่านน้ำสบู่ 2–4 ซีซี / ลิตร กับโซดาแอส 1–2 กรัม / ลิตร

2. *Pad Jig*

Pigment Padding → Intermediate Drying → Jig Developement → After treatment

ในขั้นแรกทำเหมือน Pad Steam และเมื่อทำให้แห้งทันทีแล้ว นำไปย้อมด้วยเครื่อง Jigger ที่มีเกลือ 10–30 กรัม / ลิตร และน้ำสีในขั้นแรกนั้น 20–30 ซีซี / ลิตร อัตราส่วนการย้อม 5 : 1 หรือ 3 : 1 ประมาณ 8–10 รอบ

เสร็จแล้วจึงทำไปผ่าน ไฮโดรเจนเปอร์อ๊อกไซด์ 2-4 ซีซี / ลิตร เพื่อทำให้เป็นกลางหรือทำให้สีกลับตัวมาอยู่ในสภาพสีเดิมที่ต้องการ

4. สีกำมะถันดิสเพอร์ส (*Disperse Sulphur Dye*)

เป็นสีกำมะถันชนิดหนึ่ง ซึ่งมีโมเลกุลของสีเล็กมากอยู่ในกลุ่ม Disperse จัดอยู่ในวิธีการย้อมแบบ Vatting การย้อมมี 2 วิธี คือ

1. ใช้สารเคมี โซเดียมซัลไฟด์
2. ใช้สารเคมี โซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ กับ โซดาไฟ

วิธีย้อมก็เช่นเดียวกันกับการย้อม Water Soluble Sulphur แตกต่างกันที่ใส่สารเคมีเพิ่มขึ้นนอกจากเกลือ ดังได้กล่าวมาแล้ว

5. **Vat Dye** เป็นสีที่ไม่ละลายน้ำ จะต้องอยู่ในลักษณะที่มีด่างอยู่ด้วยจึงจะเปลี่ยนเป็น โซเดียม ลิวโค (Sodium Leuco) หรือ Vat ซึ่งเหมาะสำหรับการย้อมเส้นใย ภายหลังการย้อม สีจะทำปฏิกิริยาคืนกลับเป็นสีเดิม และให้สีที่คงที่แล้ว ผ่านน้ำสบู่เพื่อให้สีที่ติดอยู่ภายนอกนั้นหลุดหมด ซึ่งจะทำให้สีนี้ติดแน่นแล้วมีความคงทนดีขึ้น

วิธีการย้อม

วิธีที่ I การย้อมร้อน Hot Dyeing Method

ใช้ความร้อน 50°-60°c เคมีที่ใช้ คือ โซเดียม ไฮโดรซัลไฟท์ค้อง (Sodium Hydrosulphite conc.) กับโซดาไฟจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กันดังตารางต่อไป

วิธีที่ II การย้อมใช้ความร้อนอุ่น ๆ (Warm Dyeing Method)

ใช้ความร้อน 40°-60°c เคมีที่ใช้ เกลือ โซเดียม ไฮโดรซัลไฟท์ค้อง กับโซดาไฟตามอัตราส่วน

วิธีที่ III การย้อมเย็น (Cold Dyeing Method)

ใช้ความร้อน 20–30°C ใช้เคมีโซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ กับโซดาไฟมีอัตราส่วนอยู่ในระดับปานกลาง และใส่เกลือด้วย

สีบางอย่างพิเศษ จะใช้ย้อมวิธีทั้ง 3 ไม่ได้ คือ ต้องใช้ความร้อนถึง 70–80°C และใส่โซเดียม ไฮโดรซัลไฟท์ และเกลือ เกินกว่า 50% ของวิธีที่ 1

ทั้ง 3 วิธีนี้จะต้องทำ Stock Vat เสียก่อนแล้วจึงจะเทใส่ลงในภาชนะที่ย้อม ซึ่งในภาชนะนั้นจะต้องมีโซดาไฟ และโซเดียมไฮโดรซัลไฟท์ ตามอัตราส่วนข้างล่างนี้

ตาราง ของเคมีที่ใช้ย้อมสี ตั้งแต่ 0.1 – 5% ของความเข้มของสี

เคมี		อัตราส่วน				
		1 : 25	1 : 5	1 : 10	1 : 20	1 : 40
โซดาไฟ 36°Be'	I	32 – 55	23 – 38	16 – 27	11.5–19	8 – 13.5
ซี.ซี. ต่อลิตร	II	17 – 32	12 – 23	8.5 – 16	6 – 11.5	4 – 8
	III	13 – 28	9 – 20	6.5 – 14	4.5–10	3 – 7
โซเดียมไฮโดร –	I	6.5 – 24	4 – 15	2.5 – 9	1.5 – 6	1 – 3.5
ซัลไฟท์ค้อง	II	5.6 – 24	4 – 15	2.5 – 9	1.5 – 6	1 – 3.5
กรัม ต่อลิตร	III	5.5 – 20	3.5–12.5	2 – 8	1.5 – 5	1 – 3
เกลือธรรมดา	I	–	–	–	–	–
หรือกลอเบอร์ซอลท์	II	2 – 15	2.5 – 20	3 – 25	4 – 30	5 – 35
กรัม ต่อลิตร	III	3 – 20	4 – 25	5 – 30	6 – 40	8 – 50

6 **สีรีแอคทีฟ** *(Reactive Dye)*

แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

1. สีรีแอคทีฟ สูง *(High Reactive Dye)* ใช้ย้อมกับวัตถุพวกเซลลูโลส ไหม เส้นใยสงเคราะห์ทางเคมีบางชนิด สีนี้เมื่อย้อมแล้ว ผ้าที่ย้อมจะได้สีสวยสด มีคุณภาพดีเลิศ ทนต่อแสง ซักล้าง ประหยัดและสะดวกต่อการย้อม

วิธีการย้อม ผ้าที่จะย้อมจะต้องเอาแป้งออก ต้มให้สะอาดหรือทำขาวให้เรียบร้อยเสียก่อน จึงจะนำไปย้อมได้

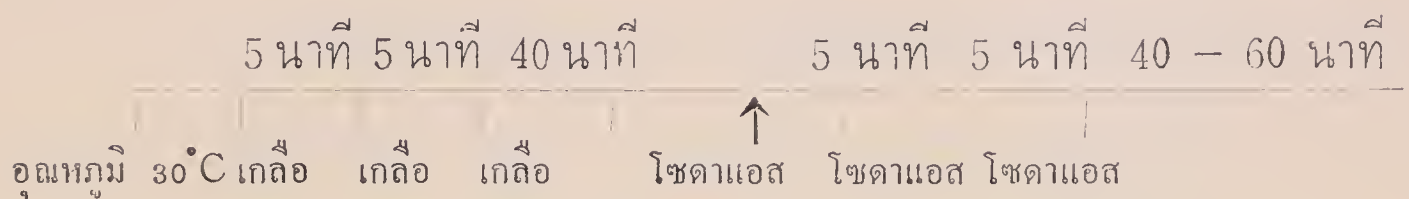
การละลายสี ให้ละลายด้วยน้ำเย็นหรือน้ำอุ่น 30–50°C จนสีละลายดีแล้วจึงเทลงในอ่างย้อม ห้ามละลายด้วยน้ำร้อน ดังตัวอย่าง

วิธี *Batchwise Exhaustion Method*

วัตถุดิบ	:	ผ้าฝ้าย
สีที่ใช้ย้อม	:	ตาม % ที่ต้องการ
เกลือ	:	20–50 กรัม / ลิตร
อุณหภูมิ	:	20–40°C
เวลาการย้อม	:	20–40 นาที

ในขั้นแรก แบ่งเกลือออกเป็น 4 ส่วน คือ เมื่อเริ่มแรก ½ ของจำนวนเกลือทั้งหมดเมื่อย้อมแล้ว 5 นาที ใส่อีกหนึ่งส่วน ทำเช่นนี้ในครั้งต่อไปจนหมดแล้วย้อมต่อไปอีกจนครบกำหนดเวลา 40 นาที

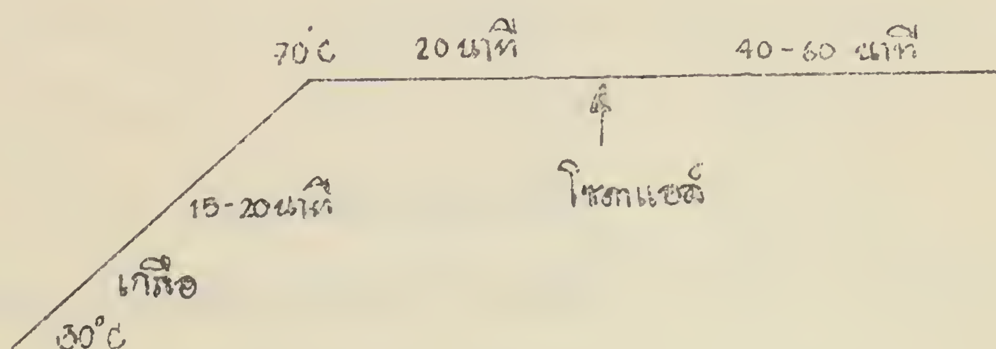
ขั้นที่ 2. เติมโซดาแอส 5–20% ตามสีอ่อนแก่ที่ใช้ย้อมจะแบ่งใส่เช่นเดียวกับเกลือจนครบ เป็นเวลา 40–60 นาที

หลังจากย้อมแล้วล้างน้ำด้วยน้ำเย็น และน้ำร้อนจนสะอาดดี ต้มกับน้ำสบู่

Non ionic Soaping	1–2 กรัม / ลิตร
อุณหภูมิ	90–100°c
เวลา	10–15 นาที

2. สีรีแอคทีฟต่ำ (Low Reactive Dye) การย้อมสีประเภทนี้จะต้องใช้อุณหภูมิช่วยในการทำปฏิกิริยาของสีและปริมาณของด่าง เพราะแต่ละกลุ่มของสีนั้นมีระดับการทำปฏิกิริยาแตกต่างกัน และการที่สีจะดูดติดมากน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับปริมาณของเกลือที่ใช้

เกลือ	50–100 กรัม / ลิตร
อุณหภูมิ	70 °C
เวลา	20–40 นาที
การกระทำเหมือนกับวิธีแรก	หลังจากนั้นใส่
โซดาแอส	20 กรัม / ลิตร
อุณหภูมิ	70 °C
เวลา	40–60 นาที

เสร็จแล้ว ล้างน้ำเย็นน้ำร้อนจนสะอาดดี ต้มกับน้ำสบู่เช่นเดียวกับวิธีแรก

7 สี แนพทอล (Naptol)

เป็นสีที่เกิดขึ้น โดยการย้อมสีพื้นก่อน และตามด้วยด่าง (Bases) หรือเกลือ (Salt) อีกครั้งหนึ่งจึงจะเกิดสีขึ้น สีประเภทนี้ไม่ละลายในน้ำ จะละลายได้ในสารเคมีดังจะกล่าวต่อไป สีนี้แตกต่างกับสีอื่น ๆ คือจำเป็นจะต้องย้อม 2 ครั้ง ซึ่งสีอื่น ๆ ย้อมเพียงครั้งเดียวก็จะให้สีขึ้นมา วัตถุที่ใช้ย้อมคือ ผ้าย ลินนิน ป่าน ปอ เป็นต้น

วิธีย้อม สูตรการละลายจะต้องใช้สารดังนี้

1	กิโลกรัม	แนพทอล AS (Naptol AS) ผสมกับ
1	ลิตร	เตอรกีเรด ออยล์ (Turkey Red Oil หรือ แอลกอฮอลล์)
1.5	ลิตร	โซดาไฟ 38°Be' เติมลงไปกับที่ผสมไว้แล้ว
15	ลิตร	น้ำเดือดละลายจนน้ำใส
25	ลิตร	น้ำเย็น จนกระทั่งอุณหภูมิลดลงเหลือ- 45–40°C

1 ลิตร ฟอร์มาลดีไฮด์ 30 % (Formaldehyde 30%)

หลังจากนั้นทิ้งไว้ 5 นาที เทลงในอ่างย้อม ซึ่งในอ่างจะต้องมี Turkey Red Oil เตอร์กีเรดออยล์ 2–3 ซีซี / ลิตร และ 2–5 ซีซี โซดาไฟ 38°Bé

เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วนำด้ายลงไปย้อม ประมาณ 5–10 นาที เอาขึ้นบิดให้แห้ง เตรียมลงไปย้อมอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

วิธีที่ 1. ใช้ด่าง Bases

1	กิโลกรัม	Fast Base Scarlet R ผสมกับ
1	ลิตร	น้ำเย็น
0.1	ลิตร	สารช่วยการละลาย
0.9	ลิตร	ไฮโดรคลอริค เอซิด 20°Bé
18	ลิตร	น้ำเย็น ละลายจนกระทั่งน้ำใสดีหลังจากนั้น 5 นาที
0-34	กิโลกรัม	โซเดียมไนไตรท์ 98% ลงไปละลาย

ทิ้งไว้ประมาณ 20 นาที เติม 7.0 กิโลกรัม โซเดียมอาซีเตท และกรดน้ำส้ม 50% 0.6 ลิตร ลงไปในอ่างย้อม อุณหภูมิที่ใช้ย้อมประมาณ 10–15°C นำด้ายที่ย้อมไว้ครั้งแรกมาย้อมทับอีกทีหนึ่งเวลาประมาณ 5–10 นาที เอาขึ้นล้างน้ำให้สะอาด ต้มกับน้ำสบู่เพื่อให้สีที่ไม่ติดเส้นด้ายหลุดหมดไป

การย้อมนี้จะใช้อัตราส่วนระหว่างสีพื้น กับสีย้อมทับตามตำราของบริษัทผู้ผลิต

วิธีที่ 2. ย้อมด้วยเกลือ (Salt)

ส่วนมาก สีที่ย้อมทับด้วยวิธีนี้ จะใช้สีประมาณ 3 เท่าของสีพื้น ซึ่งก็ไม่แน่นอนเสมอไป ขึ้นอยู่กับสีแต่ละตัวมีสูตรไม่เหมือนกัน จะดูได้จากตำราของผู้

ผลิตที่ระบุไว้ การย้อมวิธีนี้ง่ายมาก คือ

ละลายสีด้วยน้ำเย็น และเติมกรดน้ำส้มไปประมาณ 0.1 ซีซี / ลิตร ลงไปละลายให้สีใสดีแล้ว นำด้ายที่ลงพื้นไว้แล้วมาย้อมทับก็จะได้สีที่ต้องการ

วิธีที่ 2. นี้ง่ายสะดวก รวดเร็วกว่าวิธีที่ 1 มาก แต่ผลเสียก็มี สีเกลือนี้จะเก็บไว้นานไม่ได้ ทำให้สีเสื่อมคุณภาพลง ราคาต้นทุนสูงกว่า ซึ่งตรงกันข้ามกับสีที่เป็น Base สามารถเก็บไว้ได้นาน ต้นทุนก็ต่ำกว่า ถึงอย่างไรก็ตาม บางท่านก็นิยมใช้ Salt มากกว่า Base

8 สารสีนวล (Fluorecent Brightening Agent)

ผ้าถ้าฟอกขาวแล้ว ไม่ได้เคลือบสีนวล ผ้านั้นจะดูไม่ค่อยขาวตามที่ต้องการจริง ๆ สารสีนวลนี้ ถ้าใช้มากเกินไป จะทำให้เปลี่ยนเป็นสีเหลือง (quenching)

ก่อนที่ผ้าจะทำขาวนั้นจะต้อง

1. Designing เอาแป้งออกให้หมดเสียก่อน
2. Scouring นำเอาสิ่งสกปรกออกจากผ้า หรือด้ายออก
3. Mercerising ทำให้ผ้าเงาไม่มีขน
4. Bleaching ฟอกขาว

วิธีทำ Designing & Scouring

Designing Agent	1 5–2 5	กรัม/ลิตร
โซดาไฟ	1.5–2.5	,,
Pick up	70–80/	%

Scouring

น้ำสบู่	0.5–1 กรัม/ลิตร
โซดาไฟ	2–4 ,,
อุณหภูมิ	30–100°C
เวลา	30–45 นาที

Bleaching

ไฮโดรเจนเปอร์อ๊อคไซด์ (35%น.น/น.น.)	4–5 ซีซี/ลิตร
โซดาไฟ	2–4 กรัม/ลิตร
น้ำสบู่	0.5–1 ,,

เริ่มตั้งแต่อุณหภูมิ 30°c. ขึ้นไปเรื่อย ๆ 15 นาที จนถึงจุดเดือดแล้วต่อไปอีก 30–45 นาที ล้างน้ำให้สะอาด

ทำขาวด้วยผงฟอกนวล 0.5–1%

เกลือแคลไซน์โกลเบอร์	5%
อุณหภูมิ	40°C
เวลา	20–30 นาที

9 สีดีสเพอร์ส (Disperse)

เป็นสีที่ไม่ละลายน้ำ แต่จะกระจายในน้ำ ใช้ย้อมเส้นใยสังเคราะห์โพลีเอสเตอร์ (Polyester) เนื่องจากเส้นใยสังเคราะห์ชนิดนี้ มีโครงสร้างโมเลกุลขนาดเล็ก และเรียงตัวกันแน่นมาก ฉนั้นจึงต้องใช้ความร้อนสูง เพื่อที่

จะทำให้โมเลกุลของเส้นใยขยายตัว ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างโมเลกุลใหญ่พอ จนโมเลกุลของสีสามารถแทรกตัวเข้าไปได้ การย้อมจึงจะได้ผล สีก็จะติดได้ดี

หลักของการย้อมโดยใช้สีดิสเพอร์ส

1. การย้อมโดยใช้อุณหภูมิสูง เช่น High Temperature Dyeing, Thermosol Dyeing เป็นต้น

2. การย้อมโดยใช้สารเคมี ช่วยทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นใย เพื่อให้โมเลกุลของสีแทรกเข้าไปได้

3. การย้อมโดยใช้สีที่มีโมเลกุลเล็กกว่าเส้นใย

การเตรียมการก่อนย้อม

1. การเอาแป้งและน้ำมันออก (Desizing and Scouring)

เส้นใยเหล่านี้มีแป้ง PVA และน้ำมันผสมอยู่ด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องเอาแป้งและน้ำมันออก เพื่อมิให้เกิดปัญหาภายหลังการย้อมสีด่างไม่ทั่ว

วิธีทำ

1–3 g/l Non ionic Or Anionic Scouring Agent

0.5–2 g/l Soda Ash

70–90°C เวลา 20–40 นาที

ล้างน้ำร้อน น้ำเย็นให้สะอาด

2. การฟอกขาว (Bleaching)

โดยปกติทั่วไป Polyester 100% ไม่ต้องฟอกขาว แต่ถ้าเป็นพวกผสมระหว่าง Polyster/cotton หรือ Polyester/Wool จะต้องใช้สารเคมีสำหรับทำให้ขาว เข้าช่วย เช่น Mikawhite*

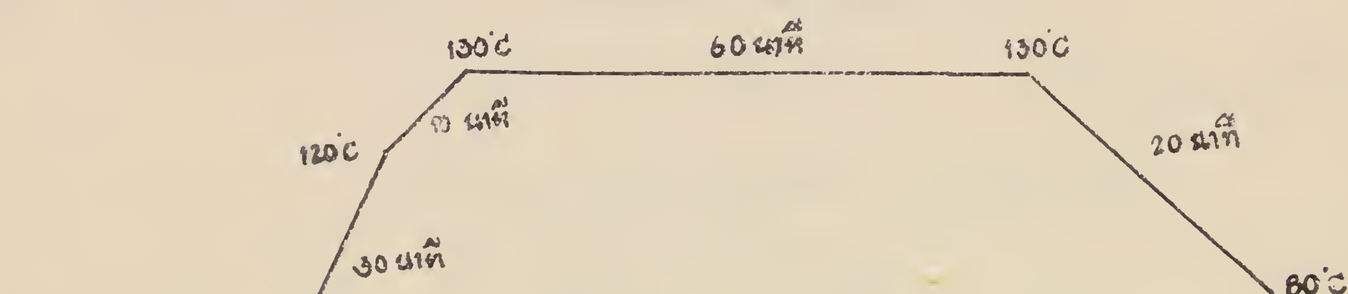
3. การทำให้ผ้าคงที่ (Heat Setting)

เส้นใยเหล่านี้เมื่อทอเป็นผ้าแล้ว จะต้องผ่านความร้อนเพื่อให้ผ้าอยู่ตัวคงที่ เมื่อย้อมสีแล้วจะไม่เกิดรอยด่างได้

100% Polyester Filament Piece	190-200°C	30-60 sec.	3-4 stretch
100% Polyester Tuxtured woven material	180-190°C	40-60 sec.	2-4 stretch
100% Polyester Tuxtured Knitted material	180-190°C	20-30 sec	2-4 stretch
100% Polyester/Cellulose blend material	190-200°C	30 sec	2-3 stretch

วิธีการย้อมสี Disperse

ก. วิธีการย้อมมาตรฐานโดยใช้อุณหภูมิสูง (High Temperature Dyeing)

40°C 60°C

% Disperse Dye

1 g/L Dispersing Agent
0.5 g/L Levelling Agent
0.3 g/L Sequestering Agent
Adjust pH 4.5-5 Acetic Acid

Reduction clear การทำสีส่วนที่ไม่ติดหลุดออกให้หมด เพื่อให้สีที่เหลือไม่ตก สีสดสวย

1 กรัม/ลิตร โซดาไฟ

2 กรัม/ลิตร ไฮเดียมไฮโดรซัลไฟท์

0.5 กรัม/ลิตร น้ำสบู่

อุณหภูมิ 80°C เวลา 20 นาที

ข. การย้อมสีด้วยวิธี *Carrier*

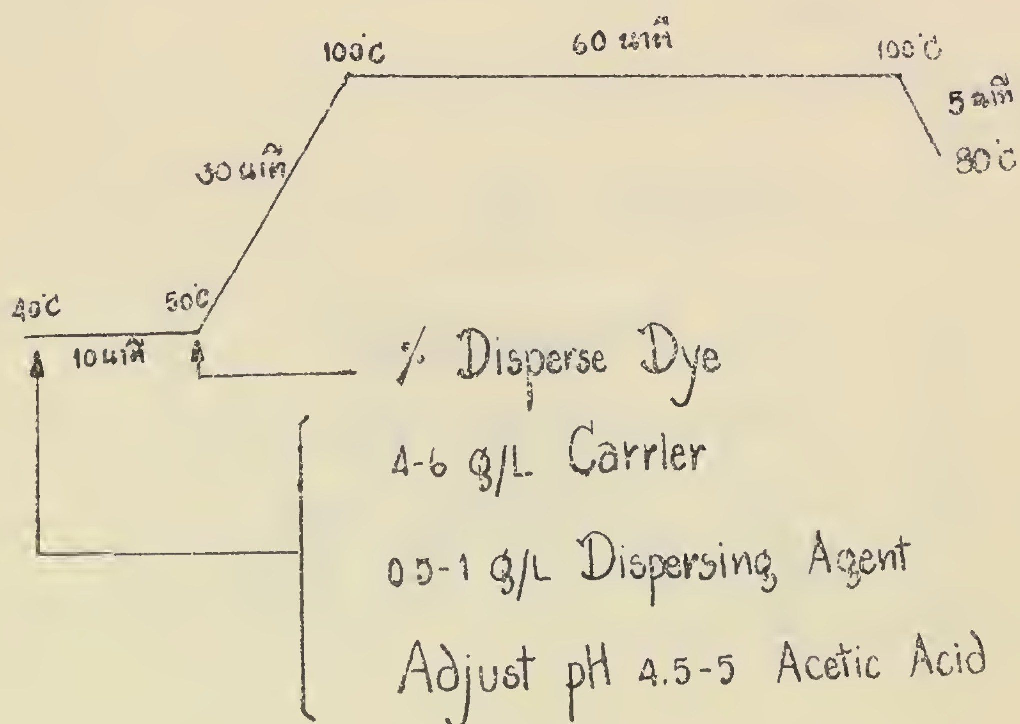
Carrier ที่นิยมใช้มีอยู่ 3 ชนิดด้วยกัน

1. Methyl Naphthalene เหมาะสำหรับผ้าสีอ่อน และสีปานกลาง

2. Chlorobenzene เหมาะสำหรับย้อมสีฟอกนวล ไม่ทำให้ความคงทนต่อแสงลดลง ใช้ย้อม Polyester /Rayon ที่มีสีอ่อน และปานกลาง

3. O-Phenylphenol ทำให้เกิด Carrier spot ได้ง่าย ต้องระวังสำหรับสีเข้ม

วิธีการย้อม เหมือนกับวิธีใช้ความร้อนสูง

หลังจากย้อมแล้วทำเหมือนกับย้อมด้วยวิธีใช้อุณหภูมิสูง โดยเหตุที่เมื่อย้อมแล้ว น้ำยา Carrier ยังคงค้างอยู่ในเส้นใย ทำให้ความคงทนของสีกับแสงจะลดน้อยลง จึงต้องขจัดให้ Carrier นี้ออกไป โดยกรรมวิธี ผ่านความร้อนสูง (Heat Setting) จะทำในตอนผ่านน้ำยาตกแต่งขั้นสุดท้าย และผ่านความร้อน 160 – 180°C เป็นเวลา 30–60 วินาที

ค. การย้อมโดยวิธี *Thermoso*

วิธีทำ

× × /	Disperse Dye
0.5 – 1 g/l	Dispersing Agent
0.5 – 2 g/l	Sodium Alginate

Pick up ขึ้นอยู่กับผ้าที่ย้อมนั้นมีความหนาบางต่างกัน โดยปกติจะใช้ Pick up 60–65 % สำหรับ Polyester/Cotton หลังจาก Pad แล้วทำให้แห้งทันที แล้วใช้ความร้อน 180–210°C เวลา 30-120 วินาที ปกติสำหรับผ้า Polyester ใช้อุณหภูมิ 200°C เวลา 90 นาที

10 **สี** *Cathion*

เป็นสีสำหรับย้อมเส้นใย Acryl วิธีการย้อมขึ้นอยู่กับประเภทของเส้นใยซึ่งมีค่าการอิ่มตัวของสีต่อเส้นใยแต่ละชนิดที่ผลิตขึ้นแตกต่างกันออกไป

Relative saturation Value of Acrylic fibre and dyeing Coeffieient

Name of fibre	Relative saturation Value	Dyeing coefficient
Vonnel 17	1.44	60
Beslon	2.10	70
Toraylon	2.70	70
Cashmilon F	2.20	70
Exlan DK	2.30	80

ถ้าหากใช้เกินค่าอิ่มตัวของสี สีก็จะไม่ติด ทั้งยังทำให้ความคงทนไม่ดี และสียังคงเหลือในน้ำย้อมมากเกินไปด้วย ค่าของสีนี้จะดูได้จากตารางที่ผู้ผลิต กำหนดไว้ของสีแต่ละชนิด ดังนี้

$$\text{F value} = \frac{\text{ค่าอิ่มตัวของ } \textit{Malachite green}}{\text{ค่าอิ่มตัวที่ใช้ย้อม}}$$

การย้อมสีจะสมบูรณ์สม่ำเสมอและประหยัดที่สุด จะต้องหาปริมาณของสีย้อม และปริมาณของ Cathion Retarding agent รวมกันแล้วไม่ควรเกิน 80% D.C. ของเส้นใยทั้งหมด

วิธีคำนวณ $\text{S.F. value} \times \frac{\text{D.C.}}{100} - \text{Dye\% o.w.f} \times \text{f. value}$

$$\text{Retarder required} = \frac{\text{S.F.Value} \times \frac{\text{D.C.}}{100} - \text{Dye\% o.w.f.} \times \text{f value}}{\text{f value cf retarder}}$$

S.F. : value Relative Saturation Value of fibre

D.C. : dyeing Coefficient

สมมติว่าเราต้องการย้อมเส้นใย Acryl เป็น Vonnel ใช้ cathionic retarding Agent เป็น Levenol R.C. ค่า f value = 0.5 (Product ของ K.A.O. ATLAS)

Dye%		f value	Aizen Cathilon
0.3	×	0.15 = 0.045	Yellow K – 3RLH (D group)
0.3	×	0.2 = 0.06	Red K – GLH (D group)
0.3	×	0.24 = 0.072	Blue K – 2GLH (D group)
รวม		= 0.18	

S.F. = 1.44

D.C. = 60

f value of retarder = 0.5

$$\text{retarder required} = \frac{1.44 \times \frac{60}{100} - 0.18}{0.5}$$

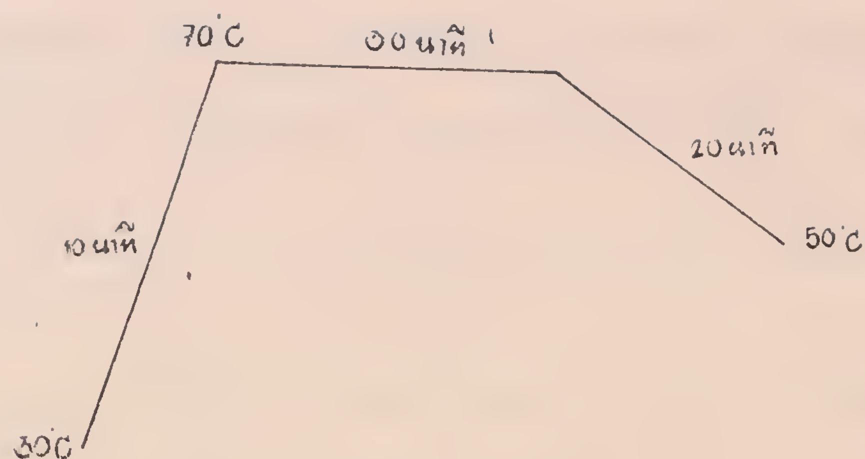
$$= 1.368\ \%$$

จากการคำนวณนี้ จะทำให้เราย้อมสีประหยัด สีที่ได้มีความสม่ำเสมอ สวยสด และคงทน

มาตรฐานการย้อม *Acryl*

ก. การล้างให้น้ำมันออก (Scouring)

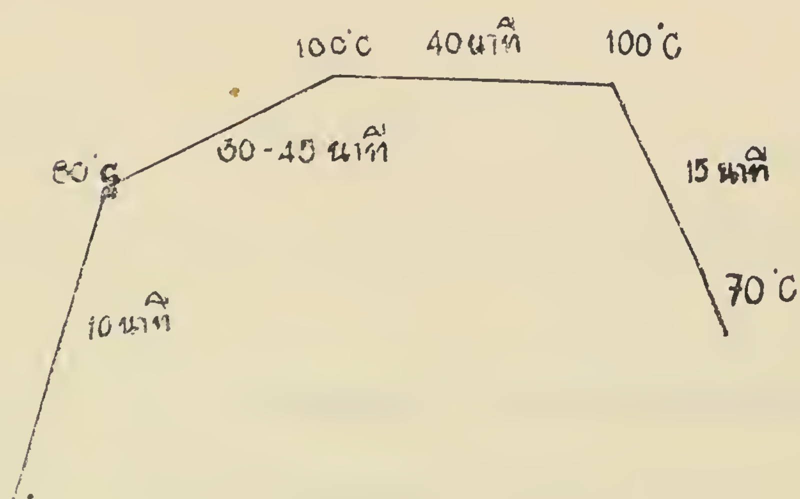
0.5 – 1 g/l Nonionic Surfactant

ข. การละลาย ละลายสีด้วยจำนวนครึ่งหนึ่งของกรดน้ำส้ม ที่ใช้ย้อม เติมน้ำร้อนจนสีละลายดี จึงเทลงในที่ย้อม

ค. การย้อม

× × %	Cathion Dye
4–6 %	Acetic Acid (45%)
0.5. –1%	Sodium Acetate
0.5–2 %	Retarder agent
30 : 1 – 50 : 1	Bath ratio
4–4.5	pH of dyebath

ง. ต้มน้ำสบู่ ถ้าจำเป็นจะต้องทำ

1–2 g/l Nonionic Surfactant

0.1–0.5 g/l Acetie Acid (45%)

ล้างน้ำอุ่นและน้ำเย็น

เพื่อที่จะให้ Acrylic นั้นอ่อนนุ่ม จะต้องผ่าน Softening อีกครั้งหนึ่ง จึงจะเสร็จ

□ △ □

ปญฺญา นตฺถิ อฌายิโน

ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่พินิจ

นิชฺฌตฺติพลา ปณฺฑิตา

บัณฑิตมีความเพ่งพินิจเป็นกำลัง

อุปสนฺโต สุขํ เสติ

ผู้สงบระงับ ย่อมอยู่เป็นสุข

เตสํ วูปสโม สุโข

ความสงบระงับแห่งสังขาร เป็นสุข

ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ

ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด

สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย

ความสั่งสมบุญ นำสุขมาให้

สีลํ รกฺเขยฺย เมธาวี

ปราชญ์พึงรักษาศีล

พิมพ์ที่ อาทรการพิมพ์ 124/1 เชิงสะพานวัดนางชี ถนนเทอดไทย
กรุงเทพฯ โทร. 670250 นายอาทร ควนสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา